

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇEVİRİBİLİM VE EDİMBİLİM: ÇEVİRİ
EYLEMİNDE EDİMBİLİMİN KATKISI VE
ARTALAN BİLGİSİNİN (COMMON GROUND)
YAZILI ÇEVİRİ ALANINA YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülfidan AYVAZ

Enstitü Anabilim Dalı: Çeviribilim

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şaban KÖKTÜRK

MAYIS-2014

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

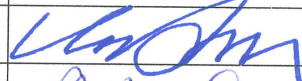
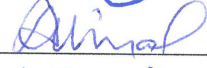

ÇEVİRİBİLİM VE EDİMBİLİM: ÇEVİRİ EYLEMİNDE
EDİMBİLİMİN KATKISI VE ARTALAN BİLGİSİNİN
(COMMON GRUND) YAZILI ÇEVİRİ ALANINA
YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülfidan AYVAZ

Enstitü Anabilim Dalı : Çeviribilim

“Bu tez 16/05/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
1 Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK	başarılı	
Prof. Dr. A. İ. Umul	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Saban Kökçürek	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Gülfidan AYVAZ

16.05.2014

ÖNSÖZ

“Çeviribilim ve Edimbilim: Çeviri Eyleminde Edimbilimin Katkısı ve Artalan Bilgisinin (Common Ground) Yazılı Çeviri Alanına Yansımaları” adıyla hazırlanmış olan bu çalışmada, çeviribilim ve edimbilim iletişim eylemini gerçekleştirmeleri bakımından ele alınarak bu iki bilim dalının esasen birbirleriyle bağlantılı unsurlar içerdiğinin gösterilmeye ve edimbilimin çeviri eylemine ne tür bir katkısının olduğuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Hem edimbilimin konularını açıklamada hem de iletişim sürecinde önemli bir unsur olan artalan bilgisinin çeviri eylemindeki varlığı incelenerek özellikle yazılı çeviri alanından örneklerle bu bilginin çeviri sürecindeki etkisi üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Edimbilim, dilbilim derslerinde gördüğüm ve iletişimde kolaylık sağlaması bakımından oldukça dikkatimi çeken bir bilim dalı olmuştur. Edimbilime karşı olan merakımın artmasıyla gündelik hayatta kullandığımız her sözde ve her eylemde edimbilimin etkisini hissetmeye başladım. Yüksek lisans derslerinde edimbilim ile olan alakam daha da ilerleyerek çeviribilim ile ilişkisi üzerine odaklanmaya çalıştım. Çeviribilim ve edimbilim ilişkisini ve bu iki bilim dalının arka planında yer alan artalan bilgisinin bir arada incelendiği pek fazla çalışma olmadığı için araştırmalarımı bu yönde şekillendirmeye karar verdim.

Bu çalışma, çeviribilimin uygulama sahasında yer alan çeviri eylemi ve edimbilim hakkında bilgiler sunarak çeviri eyleminin edimbilim ve edimbilimsel unsurlarla ilişkisini gösteren araştırmalar içermektedir.

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanım Yrd. Doç. Dr. Şaban KÖKTÜRK'e değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Bütün süreç boyunca beni bilgileriyle aydınlatan Okt. Eyüp ZENGİN'e, çalışmamın son haline gelmesinde yardımlarını ve benden manevi desteğini esirgemeyen meslektaşım Kenan AYTAŞ'a ve beni yetiştiren bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme şükranlarımı sunarım.

Gülfidan AYVAZ

16.05.2014

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	iv
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY.....	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: ÇEVİRİBİLİM.....	5
1.1. Çeviri Eylemi.....	5
1.2. Çeviri Eyleminin Evreleri.....	8
1.2.1. Anlama.....	8
1.2.2. Yorumlama.....	12
1.2.3. Karar Verme.....	14
1.2.4. Metin Üretimi.....	17
1.3. Çeviri Eyleminde Benimsenen Çeviri Anlayışı.....	21
1.3.1. Çeviri Anlayışı Olarak “Eşdeğerlilik” Kavramı.....	25
1.3.2. Eşdeğerlilik ve Türleri.....	28
1.3.2.1. Düzanlamsal Eşdeğerlilik.....	28
1.3.2.2. Yananlamsal Eşdeğerlilik.....	29
1.3.2.3. Metin Türü Gelenekleriyle İlgili Eşdeğerlilik.....	30
1.3.2.4. Dil-Kullanımsal Eşdeğerlilik.....	30
1.3.2.5. Biçimsel Eşdeğerlilik.....	31
1.4. Çeviri Türleri.....	32
1.4.1. Sözcüğü-Sözcüğüne Çeviri.....	32
1.4.2. Dilbilgisi Çeviri Yöntemi.....	33
1.4.3. İletişimsel Çeviri Yöntemi.....	35

1.4.4. Uyarlama Çevirileri.....	35
1.5. Çeviri Türlerinde Artalan Bilgisi (Common Ground).....	36
BÖLÜM 2: EDİMBİLİM.....	39
2.1. Edimbilimin Tanımı.....	39
2.2. Edimbilimin Unsurları.....	46
2.2.1. Gösterim.....	46
2.2.2. İma ve Çıkarsama.....	54
2.2.3. Önvarsayım.....	59
2.2.4. İşbirliği İlkesi.....	64
2.2.5. Söz-Eylem Kuramı.....	67
2.2.6. İncelik Kuramı ve Etkileşim.....	79
2.2.7. Söylem ve Kültür.....	82
2.2.8. Söylem ve Bağlam.....	86
BÖLÜM 3: ÇEVİRİBİLİM VE EDİMBİLİM.....	89
3.1. Çeviribilim ve Edimbilim Ortaklığı.....	89
3.2. Çeviri Eyleminde Edimbilimsel Alt Yapı.....	97
3.2.1. Dilsel/Kültürel Etmenler.....	97
3.2.2. Bağlama Dayalı Etmenler.....	100
3.2.3. Artalan Bilgisine (Common Ground) Dayalı Etmenler.....	106
3.3. Yorumlama Sürecinde Edimbilimin Katkısı.....	112
3.4. Edimbilimsel Eşdeğerlilik Anlayışının Çeviri Eylemine Yansımaları.....	114
BÖLÜM 4: YAZILI ÇEVİRİ VE EDİMBİLİM.....	118
4.1. Yazılı Çeviri Süreci.....	118
4.2. Yazılı Çeviri Metinleri.....	121
4.2.1. Bilgilendirici (Informative) Metinler.....	122

4.2.2. Anlatımsal (Expressive) Metinler.....	123
4.2.3. Yönlendirici (Operative) Metinler.....	124
4.2.4. Görsel ve İşitsel Metinler.....	124
4.3. Yazılı Metin Gelenekleri ve Çeviri Eylemi.....	125
4.4. Yazılı Metin Türleri ve Artalan Bilgisi (Common Ground).....	132
4.4.1. Yazın Metinlerinde Artalan Bilgisi (Common Ground).....	132
4.4.2. Uzmanlık Metinlerinde Artalan Bilgisi (Common Ground).....	136
SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	149
ÖZGEÇMİŞ.....	153

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Önvarsayım Türleri.....	61
Tablo 2: Yazılı Çeviri Süreci.....	120

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Çeviri Süreci.....	7
Şekil 2: Metin Üretimi.....	19
Şekil 3: Söz-Eylem Kuramının Analitik Birimlerinin Türetilmesi.....	69
Şekil 4: Kişilik Yapılarının Kültür ve Toplumla olan İlişkisi.....	84
Şekil 5: Artalan Bilgisine (Common Ground) Dayalı İletişim.....	110

Tezin Başlığı: Çeviribilim ve Edimbilim: Çeviri Eyleminde Edimbilimin Katkısı ve Artalan Bilgisinin (Common Ground) Yazılı Çeviri Alanına Yansımaları	
Tezin Yazarı: Gülfıdan AYVAZ	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şaban KÖKTÜRK
Kabul Tarihi: 16.05.2014	Sayfa Sayısı: vii (Ön kısım)+ 153 (tez)
Anabilimdalı: Çeviribilim	Bilimdalı: Çeviribilim
<p>“Çeviribilim ve Edimbilim: Çeviri Eyleminde Edimbilimin Katkısı ve Artalan Bilgisinin (Common Ground) Yazılı Çeviri Alanına Yansımaları” başlıklı bu çalışmada iletişim eyleminin merkezinde yer alan dilsel unsurların çeviribilim ve edimbilim alanlarındaki konumu incelenmiştir. Her iki bilim dalının iletişim eylemini gerçekleştiren özellikte olması, bu eylemi etkileyen ortaklaşa unsurları bünyelerinde barındırdığını göstermiştir. Bu nedenle, bu çalışma çeviribilim ve edimbilimin ortaklığını ele alarak hedef kitleye dayalı özelliklerin ve çevirmenin kaynak ve hedef dil bağlamında dikkat etmesi gerekenlerin açıklanmaya çalışıldığı araştırmaları içerir. Bu çalışmanın amacı, edimbilimin çeviri eylemindeki katkısını göstermek ve artalan bilgisinin bu iki bilim dalı, özellikle çeviri eylemi için gerekli olduğunu ifade edebilmektir.</p> <p>Çalışmanın ilk bölümünde çeviribilimin uygulama alanı olan çeviri eylemi tanımlanarak bu eylemin evreleri dile getirilmiştir. Çevirmenin çeviri sürecini etkileyen bir unsur olarak artalan bilgisine dayalı özellikleri dikkate alması gerekliliği kısaca vurgulanmıştır. Bu bölümde çeviri yöntemi olarak “eşdeğerlilik” anlayışından bahsedilmiş, eşdeğerliliğin türleri dile getirilerek çevirmen için gerekli görülebilecek eşdeğerlilik anlayışına dair önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca çeviri türleri ele alınarak iletişimsel çeviri yönteminin çeviri sürecinde başvurulabilecek bir yöntem olduğu dile getirilmiş ve çeviri türlerinde artalan bilgisinin varlığı incelenmeye çalışılmıştır.</p> <p>İkinci bölümde edimbilim hakkında bilgiler verilirken edimbilimin unsurları ele alınmış ve bu unsurların iletişim eylemindeki işlevini açıklamada artalan bilgisinin gerekliliği incelenmiştir. Ayrıca, çeviri eylemi için de önemli görülen toplumların söylemlerindeki kültüre ve bağlama özgü niteliklerine değinilmiştir.</p> <p>Bu çalışmanın üçüncü bölümü, çeviribilim ve edimbilim ilişkisini ortaya koymasıyla ilk iki bölümün birleşim noktasını oluşturur. Burada edimbilimin çeviri eylemine katkısı, dilsel/kültürel, bağlama ve artalan bilgisine dayalı etmenlerin çeviri eylemine etkisi gösterilmeye çalışılmıştır. Edimbilimsel eşdeğerlilik anlayışı açıklanarak örnekler üzerinden çeviri eylemindeki önemi dile getirilmeye ve bu süreçte çevirmene sağlayacağı faydalar üzerinde durulmaya çalışılmıştır.</p> <p>Son bölümde yazılı çeviri ile edimbilim birlikte ele alınmıştır. Yazılı çeviri süreci tanımlanırken yazılı metin türleri açıklanmıştır. Özellikle yazın metinleri ve uzmanlık metinlerinden örnekler verilerek bu örnekler üzerinden çevirmenin ne tür bir artalanla bu metinlerin çevirisini yapacağına dair önerilerde bulunulmuştur. Yazılı çeviri sürecinin edimbilim ile olan ilişkisini göstermek amacıyla yazılı metin geleneklerinden bahsedilmiş ve çeviri eylemindeki önemi anlatılmaya çalışılmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Çeviri eylemi, edimbilim, artalan bilgisi, yazılı çeviri süreci	

Title of the Thesis: Translation Studies and Pragmatics: The Contribution of Pragmatics in Translation Act and The Reflections of Common Ground into The Documental Translation Field	
Author: Gülfidan AYVAZ	Supervisor: Assist. Prof. Şaban KÖKTÜRK
Date: 16.05.2014	Nu. of pages: vii (pre text)+ 153 (main body)
Department: Translation Studies	Subfield: Translation Studies
<p>In this study, called “Translation Studies and Pragmatics: The Contribution of Pragmatics in Translation Act and The Reflections of Common Ground into The Documental Translation Field”, the place of linguistic elements that is in the center of communicational act are investigated in area of translation studies and pragmatics. Because each of two discipline is characteristic for communicational act, we can see that they are common features. For this reason, taking up the corporate of the translation and pragmatics, this study includes investigations in which the features based on target group are tried to explain and the responsibilities of translator in the context of source and target language. The aim of this study is to show the contribution of pragmatics in translation act and try to describe the necessity of common ground for each of two discipline, especially for translation act.</p> <p>In the first part of the study, the translation act that is in the practice area of the translation is defined and the phases of this act are mentioned. It is shortly emphasized that translator must handle the features based on common ground knowledge as an element that affect the translation process. In this part, the equivalence is mentioned as the method of the translation, talking about the kinds of the equivalence, recommendations are gived concerning the translators attitude of equivalence in translation act. Also, the translation types are handled, the communicational translation method is represented as an advice for translation process and it is tried to searched the common ground in translation types.</p> <p>In the second part of the study, giving knowledges about pragmatics, the elements of pragmatics are described and the necessity of the common ground is searched in order to explain the function of this elements in communicational act. Besides, the utterance features of societies that form with the cultural and contextual character of societies are refered.</p> <p>The third part of this study is the connecting point of first two parts that introduce the relationship between translation and pragmatics. In here it is tried to show the contribution of pragmatics in translation act and the affect of linguistic/cultural, contextual and common ground factors to translation act. The pragmatival equivalence is explained, via instances it is tried to mention the important of the pragmatival equivalence in translation act and the advantages which are necessary for translator in this process.</p> <p>In the last part of this study is handled the documental translation together with pragmatics. Describing the documental translation process, the types of written texts are explained. Particularly, the examples are given from the literature and expertize texts, by this examples are made recommendations for translator who must translate the text with common ground. On the purpose of showing the realitionsip of the documental translation process with pragmatics, the textual traditions are mentioned and the important of this traditions is tried to explain for translation act.</p>	
Keywords: Translation act, pragmatics, common ground, the documental translation process	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Çeviri, çeviribilimin uygulama alanında yer alan ve iletişim sürecine yön veren bir eylem olarak üzerinde düşünülmesi gereken ve birçok çalışmanın kaynağını oluşturabilecek nitelikte bir kavramdır. Çeviri kavramının etkileyici özelliği göz önünde bulundurulduğunda bu süreçte rol oynayan orijinal metnin yazarı, çevirmen, kaynak ve hedef metin arasındaki ilişkinin incelenmesi kaçınılmaz hale gelecektir. Çeviri eyleminin diğer bilimlerle bilgi alışverişinde bulunarak, onları etkileyerek ve hatta onlardan etkilenerek gerçekleştirilmesi, çeviri sürecinin irdelenmesini gerekli kılmış ve bu süreçte önemli hale gelen etmenleri açıklama ihtiyacı doğurmuştur. Çevirmenin ilk olarak kaynak metin yazarı ve kaynak metin ile gerçekleştirdiği bu eylem, çok yönlü düşünmeyi gerektirir ve çevirmenin hedef metni üretim aşamasına gelene kadar bu eylemi etkileyen unsurları bilmesi gerekli görülmektedir. Bu unsurlardan biri olarak ele aldığımız edimbilim, iletişim eylemi üzerindeki etkileyciliğini çeviri eyleminde de göstermektedir.

Edimbilim, iletişim sürecini kolaylaştıran bir bilim dalı ve dilbilimin uygulama alanlarından biri olarak görülmektedir. Bazı dilbilimciler, seksenli yıllardan itibaren gelişme gösteren çeviribilim için de dilbilimin uygulama alanında yer aldığını düşünmektedirler. Edimbilim ve çeviribilim ikilisi olarak ele aldığımız bu iki disiplini irdelediğimizde dilbilimin bu bilimler üzerindeki etkisi, bu bilimleri açıklamak ve onlar üzerinde çalışmalar yapmak için gerekliliği gözler önüne serilmektedir. O halde bünyelerinde dilbilim kavramlarını barındıran bu iki disiplinin irdelenmesi gerekli hale gelecek ve edimbilimin çeviri sürecine ne gibi etkilerinin olduğunun tespit edilmesi gerekecektir.

Edimbilime özgü konuları açıklığa kavuştururken iletişim sürecindeki belirleyici özelliğinin gün yüzüne çıkarılmasına ihtiyaç vardır. Edimbilime özgü bu unsurların iletişim eylemindeki işlevini gönderici ve alıcının artalan bilgileri belirlemektedir. Gönderici, alıcı ile ortak deneyimlere ve fikir dünyasına sahipse artalan bilgileri benzer sistemlerle oluşturulur. Gönderici ve alıcı arasında var olan bu ortak artalan dünyası, iletişim sürecini kaliteli hale getirir.

İletişim aynı zamanda çevirmen vasıtasıyla kaynak ve hedef kitle arasında da gerçekleştirilen bir eylemdir ve artalan bilgisinin iletişimi etkileme özelliği çeviri eylemi için de görülebilir. Bu etkiyi somut delillerle sunabilmek için yazılı çeviri alanının incelenmesi ve artalan bilgisinin çeviri sürecindeki kapsamının ifade edilmesi gerekli görülür.

Çalışmanın Önemi

Çeviribilim alanında birçok açıdan farklı araştırmalar mevcuttur. Ancak, çeviri sürecini etkileyen araştırmalara baktığımızda, kaynak ve hedef metnin dilsel ifadelerinin çözümlenmesi ve çevirmenin bu süreçte yapması ile yapmaması gerekenlerin yer aldığı araştırmaların ötesinde edimbilim ile çeviri eyleminin ilişkisi yeterince irdelenememiştir. İletişim eyleminin gerçekleştirilme amacı bağlamında edimbilimin çeviri eylemi üzerindeki katkısı yadsınamaz. Bu katkıyı somut delillerle ispatlamak ve çevirmenin çeviri sürecinde edimbilim alanından faydalanması için bu çalışmanın önemi büyüktür.

Özellikle yazılı çeviri bağlamında ele aldığımız çeviri eylemi, salt dilsel yetiyle gerçekleştirilemeyecek yapıdadır. Bu eylemi etkileyen edimbilimsel etmenlerden biri olarak artalan bilgisini görmekteyiz. Artalan bilgisinin hem edimbilim alanındaki yerinin gösterilmesi ve hem de çeviri eylemindeki yansımalarının tespit edilmesi açısından bu çalışmanın kapsamı önem taşımaktadır. Çevirmenin çeviri sürecini kolaylaştırmasında öncü olacak ölçütleri belirleyen edimbilimin çeviri eylemindeki etkileyici niteliği, çeviri sürecinin merkezinde yer almaktadır. Bu sebeple çeviribilim ve edimbilim ilişkisi ve bunun sonucu olarak edimbilimsel unsurların çeviri eylemine yansımaları daha kapsamlı araştırılması gereken bir konudur.

Çalışmanın Amacı

Çeviri eylemi kaynak metnin anlaşılmasıyla başlayan bir süreçtir. Bu süreç kaynak metnin yorumlanması ve hedef metne aktarılması eylemini içerir. Bu eylem üstünkörü bir çalışmayla ve sadece kaynak dilin sözcüklerini hedef dile çevirmeyle gerçekleşmeyecek kadar ayrıntılı araştırma yapmayı gerektirir. Bu araştırmalarda görülecektir ki, salt dilsel yeti ve kaynak metne ait bilgiler çeviri eyleminin gerçekleştirilmesinde yetersizdir. Bu yetersizliği ortadan kaldırmak amacıyla, kaynak

metnin etkisini hedef metinde hissedebilmek ve kaynak metnin işlevselliğini böylece hedef metinde sağlayabilmek için edimbilimsel eşdeğerlilik anlayışının benimsenebileceğine dair önerilerde bulunulacaktır.

Burada, çeviri eylemi için gerekli olabilecek kıstaslar sunulurken, hedef kitleye yönelik bir çeviri anlayışının gerekliliği üzerinde durulacak ve edimbilimin çeviri eylemine ne tür katkıları olduğuna yanıt aranmaya çalışılacaktır. Ayrıca, çeviribilim ile edimbilimin kaçınılmaz ortaklığının sebepleri üzerinde durulurken, çeviri eylemindeki edimbilimsel unsurlar incelemeye alınacak ve son bölümde de yazılı çeviri sürecinde etkili olan metin geleneklerinden örnekler sunularak artalan bilgisinin çeviri sürecinde gerekli olup olmadığı veya yazılı metin türlerinden hangileri için ne açılardan gerekli olduğu sorusuna cevap aranmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın ilk bölümünde, çeviribilimin uygulama alanı olan çeviri eylemi açıklanmış ve bu eylemin gerçekleşmesini etkileyen aşamalar irdelenmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak benimsenmesi gereken çeviri anlayışı üzerinde durularak eşdeğerlilik kavramı türleriyle birlikte açıklanmış ve bu kavramın çeviri eyleminde ne yönde kullanabileceği üzerinde durulmuştur. Daha sonra çeviri türleri incelenmiş ve bu çeviri yöntemlerinde artalan bilgisinin varlığı veya bunları çeviri eyleminde kullanmak için artalan bilgisinin ne yoğunlukta gerekli görüldüğü açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, edimbilim nedir sorusuna cevap verilmiş ve edimbilimin unsurları açıklanmıştır. İletişim sürecinde kullanılan gösterim ifadeleri, imalar, önvarsayımlar, söz-eylemler, incelik ilkeleri çalışmanın kapsamı gereğince irdelenmiş olup bölümün sonunda toplumların söylem biçimlerini etkileyen kültür ve bağlamın söylemle ilişkisi açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu unsurların açıklanması sırasında konuşmacı ve göndericinin artalan bilgilerine ihtiyaç duyulduğu gösterilmiştir.

Üçüncü bölüm, çalışmamızın merkez noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu bölümde birinci ve ikinci bölümlerde ayrı ayrı ele aldığımız çeviri eylemi ve edimbilim, birlikte incelenmiştir. Bu bölümde edimbilimin çeviri eylemindeki katkısını ve çevirmene sağladığı kolaylıkları göstermek amacıyla çeviribilim ve edimbilimin ortaklığından bahsedilmiştir. Bu ortaklığı belirleyen edimbilimsel alt yapılar, dilsel-kültürel, bağlama

ve artalan bilgisine dayalı etmenler olarak dile getirilmiştir. Çeviri eyleminde anlama sürecinden itibaren metin üretimine kadar edimbilimin katkısı ifade edilmeye çalışılarak son kısımda edimbilimsel eşdeğerlilik anlayışının çeviri eylemindeki yansımaları örneklerle belirtilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümü çalışmadaki diğer bir merkez noktaya işaret etmektedir. Burada yazılı çeviri süreci açıklandıktan sonra yazılı çeviri metinlerinin türleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümün amacı, yazılı çeviri metinlerinin hedef dile aktarılmasında çevirmene düşen sorumlulukları ifade etmektir. Bu sebeple yazılı metin gelenekleri açıklanarak, örnekler verilmiş ve çevirmenin çeviri esnasında bu geleneklere neden ihtiyaç duyacağı konusunda yanıtlar dile getirilmiştir, ayrıca metin geleneklerinin her topluma göre farklı biçimsel ve işlevsel yapıya sahip oldukları gösterilmeye çalışılmıştır. Hem çalışmamızın amacı gereği hem de metin geleneklerinin oluşumunda etkili olan bir unsur olarak artalan bilgisinin gerekliliği yazılı metin türlerinin çevirisinde gösterilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple yazılı metinler; yazın metinleri ve teknik metinler olarak ikiye ayrılmış ve bu metinlerdeki artalan bilgisi incelenmeye alınmıştır. Bu tür metinlerin çevirisinde çevirmene gerekli olacak artalan bilgisinin metin türüne göre hangi bağlamda olması gerektiği açıklanarak teknik ve yazın metinlerinden örnek cümleler verilmiştir. Böylece yazılı çeviri sürecinde edimbilimin etkisi ifade edilmek istenmiştir.

BÖLÜM 1: ÇEVİRİBİLİM

1.1. Çeviri Eylemi

Dil, ilk insanın konuşma eylemini gerçekleştirmeye başlamasıyla gelişim sürecini hızlandırmıştır. Bu gelişim evreninde insanların birçok alanda iletişim halinde olma mecburiyetlerinden farklı toplumlara ait farklı dil aileleri doğmuştur. Her toplum kendi kültürüne ait özellikleri bu dil aileleri vasıtasıyla başka bir topluma aktarma eğilimine girmiş ve öz benliklerindeki nitelikleri diğerlerine de anlatma çabası içinde olmuşlardır. Bu çabaya önem kazandıran eylemlerden biri de şüphesiz çeviridir. Çeviri, metnin ilk yazılı dilinden, yani kaynak dil diye adlandırılan dilden, hedef (erek) kültürün diline yani ikinci bir dile aktarım sürecidir. Bu süreç, gönderici olan yazar ve alıcı olan okur arasında gerçekleşir. Çeviri eyleminde, hedef kültürün özelliklerine ait metin oluşturma sürecinde okur olarak karşımıza çevirmen çıkmaktadır. Çevirmen, toplumların kültür aktarımı yarışında, önemli bir role sahip alımlayıcı kişidir. Çevirmenin hem okur hem de yazar olarak gerçekleştirdiği çeviri süreci, üzerinde önemle durulması gereken bir süreçtir. Nitekim bu yolla dünyada hâkimiyet kurma arzusunda olan ve hayatta kalma mücadelesi veren toplumların dilsel ve kültürel özellikleri bütün dünya tarafından tanınmış olacak ve hatta o topluma yönelik her türlü eserin incelenmesinde çeviri yöntemi kullanılacaktır. O halde yapmamız gereken ilk şey çeviri eylemini tanımlamak ve irdelemek olmalıdır.

Çeviri, en yalın tanımıyla, hiç kuşkusuz kendine özgü teknikleri, ilkeleri ve sorunları olan dilsel bir çözümleme işlemidir. Yüzyıllar boyu varlığını ve gelişimini sürdüren bu işlem üzerinde hiç de az düşünüldüğü söylenemez (Cary, 1996: 13). Bu nedenle, insanoğlunun var olabilme savaşından beri her gün daha da önem kazanan bir eylem olarak varlığını sürdürmektedir. Bu olguya dair yapılan açıklamalar ve bu konuda ortaya atılan düşünceler çevirinin bir eylem olarak vazgeçilmez bir unsur olduğunu gözler önüne sermektedir. İnsan var olduğu sürece, çeviri eyleminin de varlığını o ölçüde derinleştirecek ve çeviri, önemini bütün insanlığa hissettirecektir. Çeviri, birçok yoldan tek bir hedefe ulaşmayı amaçlayan, kaynak kültüre ait özellikleri içeren kaynak metnin iletisini, hedef dilde yeniden oluşturmak ve hedef dilin kültürüne ait sınırlar içerisinde hedef dilin alıcısına iletme amacıyla gerçekleştirilir. Bu yolla dilin sınırlarını aşarak her iki toplumda da aynı işlevsellikle gönderici (kaynak metin yazarı) ve alıcı (hedef

metin okuyucusu veya çevirmen) arasında gerçekleşen bir iletiyi aktarmak veya bilgilendirmek amacıyla yapılan bir eylemdir.

Çeviri eylemi çok boyutlu ve çok yönlü bir süreci kapsar. Çok boyutlu olmasının getirdiği özellikler çeviri ürünlerinin dilsel ve kültürel farklılıklarından kaynaklanacağı gibi çok yönlü olması da çeviri eyleminin kime, ne için, ne zaman, nerde ve hangi amaçla yapıldığına bağlanabilir. Çevirinin insanlığa getirdiği kolaylık, onun iletişimi sağlayan bir ürün olmasının dışında, kültür aktarım aracı olmasından da kaynaklanmaktadır.

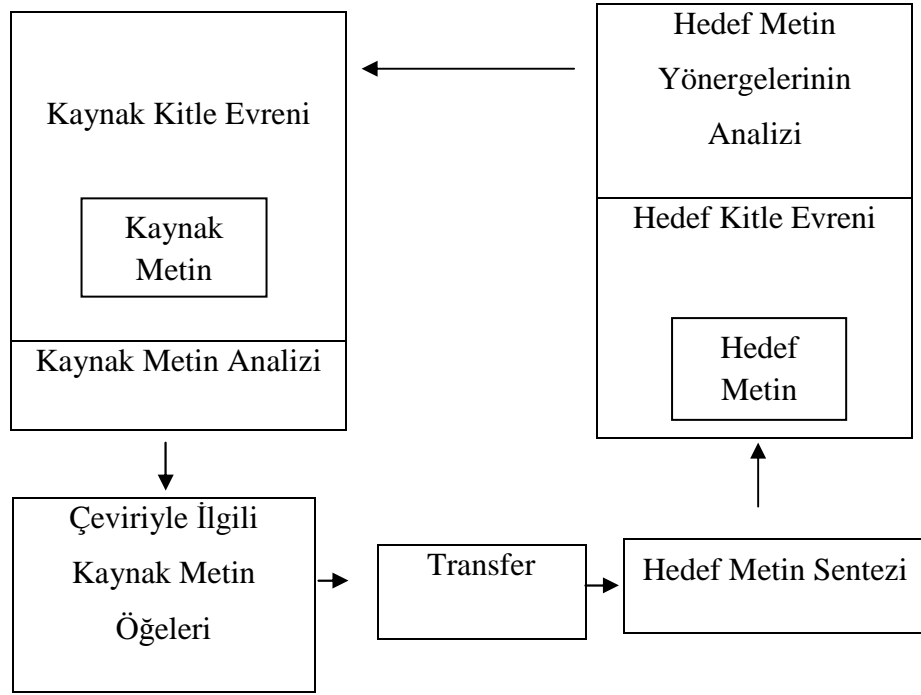
Popovic (1977) de bu düşünceye benzer ancak daha da üstün ifadelerle çeviriyi tanımlamıştır. Ona göre çeviri, “metin ötesi bir kavram veya bir metin hakkında olan başka bir metin” (Reiss, 2000: 24) olarak yorumlanabilir. Metinden öte olarak tanımlanan bu kavram, çevirinin tek düzelikten uzak, birçok etmeni bünyesinde barındıran bir eylem olarak gerçekleşmesidir. “Bir metin hakkındaki metin” ifadesiyle, Popoviç yabancı dildeki herhangi bir kaynak metnin çeviri eylemiyle hedef dilde oluşturulan yeni bir metin haline dönüştüğünü anlatmak istemiştir.

Bu konuda çalışmalar yapan Kaiser-Cooke (2007: 64) ise çeviriyi aşağıdaki maddelere ayırmıştır:

- Çeviri, demek istenileni açıklamayı ifade eder.
- Çeviri, anlamayı şart koşar.
- Çeviri, iki konuşmayı bir araya getirir. (Burjak, 2010: 40) (kaynak dildeki metnin hedef dilde yeniden oluşturulması.)

Çeviri, kaynak metnin anlamının hedef metinde yansıtılması ve kaynak ile hedef kitle arasında iletişim sağlama sürecidir. İletişim, yazılı ve sözlü olarak gerçekleştirilirken, iletişim eyleminin katılımcıları karşılıklı olarak dilsel ifadelerle anlam yüklerler. Bu anlam yükleme işlemi, gönderici ile alıcı arasında gerçekleşir. Çeviri eyleminde ise iletişim, kaynak metin ile çevirmen, çevirmen ile yazar, çevirmen ve hedef metin gibi sıralayabileceğimiz iki katılımcı aracılığıyla sağlanır.

Kade (1968: 35), çeviriden, kaynak dile ait sabit ve sık sık tekrar edilebilen metnin, hedef dilin kontrol edilebilen ve doğrulanabilen metnine çevrilmesini anlamaktadır (Snell-Hornby, 2006: 37). Kade'nin çeviri anlayışına göre hedef metin, kaynak metnin özelliklerine ve iletisine göre oluşturulmalıdır. Böylece kaynak metnin söylemleri hedef metinde yer bulabilir.

Şekil 1: Çeviri Süreci

Kaynak: Nord (2007: 38)

Nord bu şekilde çeviri sürecini, bütün alt ve üst katmanlarıyla ele alarak çeviri süreci ile ilgili ortaya attığı görüşlerini özetlemiştir. Ona göre, çeviri süreci çevirmenin kaynak metni kaynak kitlenin bulunduğu koşullar altında incelemesiyle ve bu incelemeler ışığında kaynak metni analiz etmesiyle başlar. Daha sonra çevirmen, kaynak metne ait özellikleri çeviri yoluyla hedef dile aktarır. Hedef kitlenin özelliklerine uygun bir hedef metin üretmek için karar verme sürecine girer, hedef kitlenin evreni, yani dilsel ve kültürel özelliklerini dikkate alarak hedef dilde yeni bir metin oluşturur. Ancak hedef metnin üretim aşamasında kaynak metnin oluşturulma amacını asla göz ardı etmez. Burada çeviri süreci birbiri ardına dizili olan tren vagonları gibi birbirine bağlı unsurlardan oluşur, bunlardan herhangi birinin eksikliği çeviri sürecini tehlikeye

düşürecektir. Öyle ki, çevirmen hedef dilde metin oluştururken elde edeceği her yeni bulgu için geriye bakmalı ve metnin esas çıkış yeri olan kaynak kitleye ait durumları dikkate alarak hedef kitleye ait durumlar oluşturmalıdır.

Çevirinin, iletişimsel özelliğinden ötürü çevirmen kaynak ve hedef kültür arasında yakınlık kurmak zorunda kalır. Çevirmenin çeviri sürecindeki bu uğraşı gelişigüzel değildir elbette. Sistemli bir çalışmayı gerektiren çeviri eylemi, birçok evreden oluşmaktadır. Her evre, çevirmenin metin oluşturmada karar verme mekanizmalarını etkileyecek cinstedir.

1.2. Çeviri Eyleminin Evreleri

1.2.1. Anlama

Anlamak:

1. Bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak,
2. Yeni bilgileri eskileriyle bir araya getirerek sonuç niteliğinde başka bir bilgi edinmek,
3. Sorup öğrenmek,
4. Doğru ve yerinde bulmak,
5. Birinin duygularını, istek ve düşüncelerini sezebilmek,
6. -den bir şey hakkında bilgisi bulunmak, (<http://www.tdk.gov.tr/>: 2006).

Türk Dil Kurumu'nun anlamak sözcüğüne karşılık olarak verdiği açıklamalar, anlamanın çeviri eylemindeki gerekliliğini apaçık göstermektedir. İlk maddeyi ele alırsak, burada kelime bilgisinin ve yorumlama gücünün anlamayı sağladığını, ikinci maddede; çevirmenin dilsel ve kültürel alt yapısını kullanarak kaynak metne yaklaşması ve sonucunda yeni bir metin olan hedef metni oluşturma sürecini, üçüncü ve dördüncü maddelerde; çeviri eyleminde karşılaşılan yeni bilgiler için başka kaynaklara başvurma ve bunları doğru yer ve bağlamda kullanabilme becerisini, son iki maddede de; çevirmenin kaynak metnin yazarının aktarmak istediği duyguyu sezerek, bu yolla yazarın niyetini anlayabileceğini görebiliriz. Bütün bunlar, anlama eyleminin çeviride gerçekleşen boyutlarıdır.

Anlama ile ilgili, özellikle merak edilen başka unsurlar da vardır. Kussmaul, bunları şöyle dile getirir:

“Kelimelerin, cümlelerin ve metinlerin ne ifade ettikleri, muhtemelen çeviri dersinde ve çeviri eyleminde sıklıkla sorulan sorulardandır. Çeviribilim, başlangıçtan beri bu soruya yanıt bulmakla meşguldür. Burada, yapısal anlambilim önemli bir role sahiptir... Yapısal anlambilim, çeviribilime, birçok durumdaki iki dilin kelime sistemlerinin birbirine uymadığının ve bunun sonucunda, yapılan yakınlaştırma ve uzaklaştırmalarla anlam çakışmasının olduğunun bilgisini verir. Örneğin, “Sie hat sich eine Schildkröte gekauft. (O, bir kaplumbağa satın aldı.)” cümlesini British İngilizcesine çevirirsek, burada su kaplumbağası (*turtle*) mı, kara kaplumbağası (*tortoise*) mı denilmek istendiğini düşünmek zorundayız. Bu demektir ki, Almancadaki günlük durumlarda özel bir kullanımı olmayan bir hayvan, İngilizcede özel bir kullanıma sahip olabiliyor. Burada sıfır eşdeğerlilik vardır. İngilizce kelime olan “*cereals*” in Almancada sözcük olarak bir eşdeğeri yoktur. Ancak, *Cornflakes*, *Crunchy Nuts* und *Smacks* alt kavramlarıyla kahvaltı bağlamında yansıtılabilir. Yeni oluşan bir üst kavram olarak *Cerealien*, Alman paketleme sisteminde kullanılmaktadır” (Snell-Hornby, 2006: 49).

Çeviri işi bu gibi kelimelerin hem kaynak dilde hem de hedef dilde karşılıklarının bulunabilmesindeki uğraşı ifade eder. Çevirmen sözcükleri uygun ifadelere karşılık getirebilmek için adeta sözcük deryasında yüzen bir geminin kaptanı gibidir. Bu deryada uygun sözcüğü, gereken yerde kullanabilirse gemisini doğru sularda yüzdürebilir ancak yanlış sözcük seçimi çevirmenin sözcük kalabalığında boğulmasına sebep olabilir. Bu sebeple, çevirmenin anlama evresinde sözcüklerin öz anlamlarını ve ait olduğu kültürdeki kullanımlarını bilmesi doğru sözcük seçimine olanak sağlayabilir.

Geleneksel çeviri tarihine baktığımızda adeta bir kördüğümü andıran çeviri anlayışına göre, olaya klasik anlamda yaklaştığımızda ne yazılıysa onu çevirmek gerekir. Ancak esas sorun metinde ne yazıldığı kadar neyin, nasıl ve niçin yazılmış olduğunu da görmek, anlamak ve de anlatabilmektir. Yazılan ve söylenmek istenen çeviri yoluyla diğer bir dile anlam bakımından aslına sadık aktarıldığında çevirmen bilgisini ve deneyimini kullanarak görevini tam olarak yerine getirmiş olur (Güngörmüş, 2003: 271).

Çevirmenin görevini başarıyla yerine getirmesinin altında, kaynak metnin oluşturulduğu dil toplumunun sosyal ve kültürel özelliklerini iyi analiz etmesi yatmaktadır. Analiz ettiği bilgiler ışığında kaynak metne yaklaşır ve hedef kitlenin özelliklerine dayanarak çeviri eylemine kalkışır. Anlaşılacağı üzere, çeviri eylemine geçmek için kaynak metnin önemi büyüktür.

Austermühl (2001: 83) de bu düşüncüyü desteklercesine, anlama evresinin gerçekleşmesindeki ilk koşulu kaynak metnin anlaşılmasına bağlar ve şunları ekler:

“Alımlama süreci, kaynak metnin anlaşılmasıyla ilgili olarak, orijinal metinde kullanılan göstergeleri, alımlayıcının çözmesi ve dil dışı bilgi gibi dilsel olarak bunları etkinleştirmesi ile ifade edilir. Bununla, alımlama sürecinde, metnin anlaşılması için bir yapı oluşur. Bu yapı, bir problem analizinin çerçevesinde açığa çıkan, bilgi eksikliğinin ortadan kaldırılmasında, bilgi araştırma yöntemine müdahale eden metin bilgisi ve dünya bilgisinin etkileşiminde gerçekleşir.” (Grauer, 2009: 51).

Çeviri eylemindeki ilk alımlayıcı kişi çevirmendir. Çevirmen, eğitim gördüğü kurum vasıtasıyla öğrendiği ve yaşam boyu edindiği bilgilerle kaynak metni anlamaya çalışır. Çevirmenin anlama sürecinde ilk etkili olan unsur, düşüncelerini ve bilgi birikimini yansıtan artalan bilgisidir. Bu bilgi, çevirmenin uzman olduğu çeviri alanındaki yabancı dil ve kültür bilgisinin yanında hayata dair öğrendiği veya hayattan deneyimlediği ne varsa hepsini içermektedir. Artalan bilgisi, kişinin zihinsel ve psikolojik özelliklerinde belirleyici rol oynayan bir unsurdur. Bu bilginin yokluğu düşünülemez, çünkü insanlığı var olduğu sürece az ya da çok birtakım ilgi ve eğilimlere göre şekillendirdiği artalan bilgilerine sahip olmaya devam etmektedir. Böylece, çeviri eyleminde bu tür bir bilginin ilk aşamada kaynak metnin doğru anlaşılmasına olanak sağlayacağı tespit edilebilir.

Çevirmen, her alanda çeviriyi gerçekleştirebilecek nitelikte bir birey olabilir. Ancak, bunun için her alanda dil bilgisinin yanında çeviri diline ait sosyal, toplumsal, kültürel ve aynı zamanda terim bilgisi ve alanın metin biçimleri gibi daha birçok özelliği bilmek zorunda kalacaktır. Her alanda bunu başarması mümkün olmayabilir, bu nedenle tek bir alanda uzman olması hem doğru çevirileri beraberinde getirir hem de çeviri eylemi sıkıntılı bir süreç olmaktan çıkar. Çevirmenin belli bir alanda uzmanlaşmış kişi olması, o alana ait artalan bilgisine sahip olduğunu gösterir. Örneğin, tıp çevirileri yapan bir

çevirmen düşünürsek, bu çevirmenin tıp terimlerine ve tıp metinlerinin biçimsel ve yapısal özelliklerine hâkim olduğunu varsayabiliriz. Çevirmenin sahip olduğu bu özellikler, artalan bilgisinin yansıma biçimini göstermektedir. Anlama evresinde bu bilginin etkisi çevirmenin kaynak kitleye ve yazara dair önceden edindiği bilgilerle kaynak metni anlayabilmesinde görülebilir.

Kussmaul'e göre anlama, yazılı metin (ya da söylenen söz) olarak bize iletilenler ve o konu hakkında önceden bildiklerimiz arasındaki etkileşimdir. Hans Höning (1995: 66)'in kısa ve öz tanımıyla söylersek; "biz birşeyleri, zaten bizde önceden varolan bilgi havuzlarında yorumlayarak anlarız." (Kussmaul, 2010: 29). Sahip olduğumuz bilgi havuzları tam olarak artalan bilgisine karşılık gelmektedir. Demek ki kişi, karşısına çıkan nesnelere yorumlama aşamasında bu bilgiye başvurur, tıpkı çevirmenin kaynak metni anlayabilme aşamasında yaptığı gibi.

Psiko-dilbilimci Hans Hörmann (1981:124) anlama sürecinin artalan bilgisiyle ilişkisini, somut terminolojik görüntülerle şu şekilde açıklar:

"Anlama süreci tek yönlü bir sokak değildir. Bu süreci somut hale getirmek isteyen kişi, dışarıdan girdi olarak aldıklarımızı ifade eden "bottom-up süreçlerinin", dinleyicinin bilgisinden, yeteneğinden ve beklentilerinden meydana gelen "top-down süreçleriyle" etkileşim halinde bulduklarını bilmek zorundadır." (Kussmaul, 2010: 29).

Burada bahsedilen bottom-up ve top-down süreçleri bilişsel işleme süreçleridir ve hareketli bir yapıya sahiplerdir. Prof.Dr. Süheyla ÜNAL, "DUYUM – ALGI "Orada olmayı" sağlayan bilişsel işlevler" adlı sunumunda bottom-up işlemlerini: duyuşsal reseptörlerden gelen uyarılardan nesnenin şekli, yönelimi, boyutu ve hareketinin yönü, şekil-zemin arasındaki farklılığı gibi bilgilerin hızla ve kabaca taranması şeklinde tanımlar. Top-down işlemlerini ise: parçaların gruplanması takiben dikkat sürecinin devreye girdiği ve nesnenin farklı özelliklerini saptamaya yönlendiği bir süreç olarak ifade eder. Hafızamızda depolanan kelimelerin ve dünya bilgisinin işlenmesi olarak bu süreçleri kavrayabiliriz. O halde çevirmen anlamak için işleme sürecinde etkin rol oynamalı ve bu süreci etkileyen her türlü bilgiyi sağlamak için gerekli yollara başvurmayı bilmelidir. Höning (1995)'in de ifade ettiği gibi, çevirmen, kendisinde var olan bilgilerle bottom-up ve top-down işlemleri yaparak anlamayı gerçekleştirir.

Reiss'e göre, anlama terimi, çok anlamlı bir yapıya sahiptir. Maximilian Scherner (1974, 10) ilk yetersiz kullanıma karşı, "metin anlama kavramı"nı, "alımlayıcı vasıtasıyla metnin başarılı bir kaydı" şeklinde yeniden düzenler. "başarılı" sözcüğüyle, kodlanmış bir bilginin çözümlenmesinin uygulama aşamasındaki farkı anlaşılır. Burada, göndericinin niyeti tarafından alıcıda yansıyan, yeniden oluşum demek istenmez; aksine, konuşmacı tarafından sunulanların alımlayıcı evreninde yorumu ifade edilir (Reiss, 2000: 48). Demek ki anlama, alımlayan kişinin bilgiyi artalan bilgisi evreninde yorumlamasıyla gerçekleşir. Alımlayan kişinin önceden sahip olduğu deneyimleri, kültürel, toplumsal, yaşa, cinsiyete dayalı özellikleri ve kişide zaten var olan düşünce mekanizmaları kişinin artalan bilgisini oluşturur ve bütün bu saydıklarımız, kişinin alımlama gücünü ve anlama yollarını etkileyen unsurlardandır.

1.2.2. Yorumlama

Çeviri, on sekizinci yüzyıldan itibaren yorumlama olarak görülmeye başlanmış ve metnin içeriğinin anlaşılıp yorumlanması fikri önem kazanmıştır. Çeviri eyleminin sözcüğü sözcüğüne çeviri anlayışından uzaklaşarak yorumlama evresini bünyesine katmasıyla çok yönlü bir yola girilmiştir. Çeviri, artık kaynak metnin sınırlarından çıkarak, hedef kültüre dayalı özellikleri dikkate alan anlama ve yorumlama evresine girmiştir.

Çeviri eyleminde, anlama ve yorumlama evreleri, kaynak metnin anlamının eşdeğer bir şekilde hedef metne aktarılmasındaki yolları çevirmene sunar. Çevirinin anlaşılması, yorumlama evreleriyle ilintilidir. Her sözcüğün arkasında bir anlam varsa, anlamın kişide uyandırdığı tasarımlar da yorumlamayı oluşturur. Yorumlama evresi, sözcüğün anlamıyla başlar ve alıcının iletiye kendine özgü yollarla mana kazandırmasıyla devam eder. Çeviriye dair bu yönde gelişen düşünceler, çevirinin salt bir yorumdan ibaret olduğu düşüncelerini ortaya çıkarmış, hatta birçok bilim insanı çeviri etkinliğini bu çerçevede açıklamışlardır. Örneğin Bühler (2000: 9), bu konuda kendi yaptığı tanımlamayı açıklarken diğer bilim insanlarının açıklamalarına da yer vermeyi ihmal etmemiştir:

"Çoğunlukla çevirinin yorum veya tasarım olduğu, bununla ilişkili olarak, yorum veya tasarımın bir türü olduğu söylenir. Gadamer (1960), her çevirinin zaten bir tasarım

olduğunu ya da çevirmenin durumu ve yorumcunun durumunun temelde aynı olduğunu söyler. Koller (1979) ise her çevirinin yorumun belli bir türü olduğunu farkeder. Burada, çeviri ve yorum arasında kısmen bir işbirliği olduğu iddia edilir ”:

Koller (1979): Her çeviri için, yorumun belli bir türü vardır.

Bühler, Koller’in ortaya attığı bu iddianın gerçek anlamda önemsiz olduğunu belirtir:

“Yorumlama, anlamaya yönelik bir etkinliktir. Çevirinin anlaşılmayı üretmesi gerekli olduğu için, çeviri yorumun bir türüdür. Çeviri ve yorum arasındaki işbirliğinin basmakalıp bir sözden daha fazlasını ifade etmesi gerekiyorsa, onun netliğe ihtiyacı vardır. Özellikle “yorum” ifadesi çok anlamlı bir yapıya sahiptir ve yorumun her türü çeviri olarak görülemez” (Bühler, 2000: 9).

Anlama evresinde bahsettiğimiz gibi öncelikli olan kaynak metnin anlaşılıp hedef metne aktarılması idi, o halde yorumlanan metinler kaynak metnin iletisini aktarmada yetersiz kalıyor ve hedef metnin oluşturulacağı toplumun normlarından uzak bir şekilde yapılıyorsa, her yorum bir çeviri olamaz. Çünkü yorum kavramı yalnız çeviri eyleminde değil iletişimin ve bilgi aktarımının sağlandığı her yerde mevcuttur. Örneğin, küçük bir çocuğun güneşi maviye boyaması, onun doğayı algılaması ve yorumlamasıyla ilgilidir, böyle bir durumda çeviri eyleminden bahsetmek doğru olmayacaktır.

Bühler, Koller’in ortaya attığı “her çeviri yorumun belli bir türüdür.” savını birkaç madde ile açıklamış ve burada hangi koşullarda bu iddianın doğruluk kazanacağını ifade etmiştir.

Bühler (2000: 22) ’e göre, çeviri etkinlik olarak asgari aşağıdaki hedeflere sahiptir.

1. Kaynak metnin yazarının bilişsel niyetinin tespit edilmesi;
2. Yazarın düşüncesinin tespit edilmesi;
3. Hedef dilin konuşucu gruplarına uyarılama yapmak;
4. Tüm kaynak metnin gözönünde tutulması.

Birden üçe kadar olan hedefler, aynı zamanda yorumlamanın da hedefleridir. Bu görüş açılmasına bakarsak, çeviri yorumlamanın bir türüdür. Bunlar, çevirinin tüm hedefine,

yani kaynak dilin araçlarıyla gerçekleştirilen iletişimsel eylemlerin, hedef dilin araçlarıyla oluşturulmasına dair hedeflerdir. Yorumlama aşamasında bu tür hedeflere ulaşabilmedeki başarı, çevirmenin artalan bilgisi çerçevesinde kaynak metne yaklaşmasıyla gerçekleştirilebilir. Çevirmen kaynak metnin yazarı ve hedef kitle hakkındaki ön bilgilerle yorumda bulunur ve çeviriyi yaptığı yorumlamalar sonucunda belli bir kalıba oturabilir.

Sonuç olarak çeviriler:

1. Açıklama yollarıdır.
2. Yazarın bakış açısının sunumudur.
3. Çeviriler, yorumlar gibi, doğru ya da yanlış olabilirler, fakat biz çeviriyi doğru ya da yanlış olarak değerlendirmeyiz. Açıklama yolları yorumlamanın bir türü olduğu için, çeviri yorumun bir türüdür (Bühler, 2000: 22).

Bühler, sunduğu seçeneklerle yorumlama ve çeviri arasındaki bağlantıyı anlatarak, her yorumun çeviri olmadığını, ancak yorumlama evresinin çeviri eyleminde var olduğunu ve çevirinin gerçekleşmesi için yorumlama sürecine girilmesinin gerekli olduğunu göstermiştir. Yorumlama sürecindeki belirleyici unsurlar olarak da kaynak metnin yazarının niyetinin ve düşüncesinin anlaşılmasını ve bunun hedef kitleye uygun hale getirilmesini çeviri etkinliği için önemli kılmıştır. Görüldüğü gibi yorumlama aşaması için çevirmenin yazarın niyetine, kaynak ve hedef kitleye dair artalan bilgisine sahip olması gerekli görülmektedir.

1.2.3. Karar Verme

Kaynak metnin bütün bileşenlerinin hedef kitlenin özellikleri dikkate alınarak, hedef metne nasıl ve hangi yolla uyarlanacağına karar verilen evredir. Karar verme aşamasında metin ve çevirmen arasındaki birlik daha da önem kazanmaktadır. Bu evrede çevirmen, sahip olduğu bütün donanımı kullanarak, hedef kitleye en uygun şekilde çeviri yapmaya uğraşır. Bu uğraşısını, hem kaynak hem de hedef dile ait toplumsal ve kültürel kazanımlarıyla birleştirir ve ona göre hareket eder. Çevirmenin bu aşamadaki sorumluluğu daha fazladır.

Resch (2006), çeviri eyleminde karar verirken çevirmene birçok görevin düştüğünün farkındadır, ona göre:

“Profesyonel çevirmenler, kendi kültürel mizaçlarının bilincinde, metinlerin anlam boyutları olarak kültürel gerçekliklerle ilişkili olduklarının bilincinde çeviri yaparlar ve kültürler arası iletişimde ortaya çıkan tipik problemleri bilirler. Bu bilincin varlığı, problem bilincinin gelişimi için ve aynı zamanda, uzman olarak profesyonel çeviri için ön koşuldur. Bu problem bilinci, çevirmenlerin bu yolla eleştirel olarak yaklaşılabildikleri çeviri işi için de belirleyici rol oynar ve çevirmenin karar verme yetisi için temel varsayılr” (Resch, 2006: 127).

Resch’in belirttiği problem bilinci çevirmenin kaynak metninde karşılaştığı sözcükler, söz dizim kuralları ve dilsel ifadelerin hedef metne hangi yollarla aktarılabilceğini tespit etmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu bilinç, etkilediği alanlar itibariyle bir bakıma çevirmene, çeviri sürecinde alacağı kararlarda belirleyici özelliğe sahip olduğunu gösterir.

Resch’ e göre, problem bilinci, kültürler arası iletişimin sorunlarına kadar uzanmaktadır. Bu bilinç, kültürlerarası iletişimde ortaya çıkan, niteliklerin ve belirsizliklerin tipik psikolojik mekanizmalarını tanır ve böylece, çevirmenlere profesyonel bir tavır sergileme imkânı sağlar. Metinle ilgili olarak, çevirmenin problem bilinci, metindeki problemleri tanıma ve bunları adlandırma imkânı da sağlar. Metindeki hatalar bağlamında bu bilinç, çevirmenlere, hataları düzeltme ve bozuklukları ortadan kaldırma imkanı verir (Resch, 2006: 127). Aslında çeviri eyleminde karşılaşılan sorunlar, bu bilinç aracılığıyla çözüme kavuşturulabilir. Kaynak metindeki karmaşık söylem yapılarını hedef kitleye uygun söylem yapılarıyla aktarma sürecinde çevirmenin vereceği kararlarda etkileyici rol oynar. Bu sayede hangi söylemin hangi metin için uygun olabileceğine dair sonuçlar elde edilebilir.

Profesyonel çevirmenler, hedef kültüre dayalı anlam yapısıyla ilişkili olarak da problem bilincine sahip olmalıdırlar. Çevirmenler için başından beri, geçiş kültürüne dayalı iletişim durumlarında metin üretiminin zor olduğu aşikârdır. Profesyonel çevirmenler, farklı tür ve söylem koşullarını, aynı bağlamsal metinde birleştirmenin zorluklarını bilirler. Profesyonel çevirmenler, çeviri sürecindeki karar verme yetisi ile ilgili olarak da problem bilincine sahiptirler. Kaynak kültüre dayalı anlam yapıları, kaynak kültürün

toplumsal-politik ilişkileri ile ilgili olarak, söyleme dayalı metin özelliklerini okuma kararını etkilemektedir. Hedef kültüre dayalı anlam yapıları oluşturmada, belli bir çeviri için bulunan farklı söylem imkânları arasında karar vermede problem oluşur. Profesyonel çevirmenler, karar vermenin problemlili bir süreç olduğunu, ancak, karar verme eylemini gerçekleştirmezlerse, çeviride daha büyük sorunların çıkacağı farkındadırlar. Sonuç olarak, çevirmenler, problem bilincinin çeviri eyleminde karar verme evresi için önemli olduğunu bilirler (Resch, 2006:128).

Çeviri eyleminin kaynak metindeki sözcüklerin hedef metinde eşdeğer nitelikte olmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirildiğini düşünürsek, eşdeğerlilik aşamasında birçok problemle karşı karşıya gelineceği farkedilecektir. Profesyonel çevirmen olarak adlandırılan kişi, sahip olduğu sıfatı çeviri aşamasında verdiği kararlar doğrultusunda kazanmıştır. Problem bilinci, çevirmenin karşılaştığı metinlere uygulayacağı yöntemi göstermektedir. Çevirmenin bu bilinçle metinleri çözümlemesi öncelikle metinlerin içeriği ve kapsamı hakkında bilgi birikimini gerektirir. Burada sözü edilen bilgiler, çevirmenin artalanında yer alan mevcut bilgilerdir. Çevirmen problem bilinciyle kaynak metne yaklaşırken kaynak kitleye dair artalan bilgisini kullanır ve hedef metindeki kelimeleri seçerken yine hedef kitle hakkındaki artalan bilgisine başvurur. Çevirmen, çeviri eylemindeki her aşamada olduğu gibi bu aşamada da farkında olmasa bile artalan bilgisinin kaçınılmaz etkisiyle çeviriyi gerçekleştirir.

Çeviri eyleminde başarılı olabilmek için birçok şart vardır, bütün bu şartların yerine getirilmesi elbette mümkün değildir, ancak, Kussmaul, çeviri eylemindeki genel başarı şartları için birkaç tavsiyede bulunmuştur, bu tavsiyeler, çevirmenin karar verme sürecini de büyük ölçüde etkileyen ve bu süreçte dikkat etmesi gereken şartlardır:

- Evrensel stratejilerle çalışın ve metnin makro analizini yapın!
- Genel iletişimsel şartlara dikkat edin!
- Kelimelere değil, anlama yoğunlaşın!
- Daha büyük metin birimlerine bakın ve metni ileri ve geriye dönük inceleyin!
- Metin ve dünya bilginizi kullanın, sözlüklerdeki bilgilerle yetinmeyin!

- Açıklamaların, demek istenileni belirginleştirdiği yerleri düşünün! (Kussmaul, 2010: 99).

Sonuç olarak, karar verme evresinin karmaşık bir yapıya sahip olduğu söylenebilir, ancak bu evreyi doğru bir şekilde tamamlamak çevirmene ve onu çevirmen yapan bütün yetilerine bağlıdır. Çevirmen, yukarıda da gördüğümüz şartlara dikkat ettiği sürece karar verme evresinde zorluk yaşamayacak ve kaynak metin analizinde başarıyı sağlayarak hedef metni üretme sürecine girecektir.

1.2.4. Metin Üretimi

Çeviri eyleminde gelinen en son safha, metin üretimidir. Bu zamana kadar yaptığımız işlemlerle kaynak metni analiz ederek hedef dile nasıl aktaracağımıza dair kararlar aldık, bu son evrede edindiğimiz bilgiler ve aldığımız kararlar ışığında hedef kitleye uygun bir metin üretme sürecine gireceğiz. Bu evreye gelebilmek için atılan adımlar, bu evrenin tamamlanmasındaki ön koşullardır. Çevirmen, anlama, yorumlama ve karar verme evrelerini gerçekleştirmeden metin üretemez. Metin üretimi yapmak, çevirmenin kaynak ve hedef kitleye dair kaynak metnin iletisi bağlamında her türlü bilgiyi açığa çıkarmasına bağlıdır. Bütün bu koşullar çevirmenin koordineli çalışmasını gerektirir. Çünkü metin üretim süreci, içinde birçok süreci barındıran ve bu süreçlerle işbirliği içinde olan bir evredir.

Metin üretimi, birçok sürecin bir dizisi olarak tanımlanabilir. Model alınan bu düşünceye göre, yazma (metin üretimi) eylemi, planlama, kodlama, ve denetleme alt işlemlerini içerir... Yazılı süreçlerin her bir adımı birbirini ardına sıralanmak zorunda değildir, aksine yinelenmekten daha fazlasını ifade eder: her bir aşama, yani, planlama, kodlama ve denetleme aşamaları, her zaman birbiriyle ilişkilidir ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilerler (Snell-Hornby, 2006: 164).

Bu etkilenme, çok boyutlu bir süreç olan çeviri eyleminin gerçekleşmesinde, son safha olan metin üretiminin doğru bir şekilde yerine getirilmesine de olanak sağlar. Böylece kaynak metnin sınırları aşılarak, kaynak metin yazarının niyeti ve düşüncesi, hedef kitlenin normları dâhilinde, hedef metne aktarılabilir.

Resch (2006), kültürler arası bağlamda, çeviriye yönelik metin üretiminin ve yazmanın yinelenen süreçlerin bir dizisi olarak görüldüğünü söyler ve devam eder:

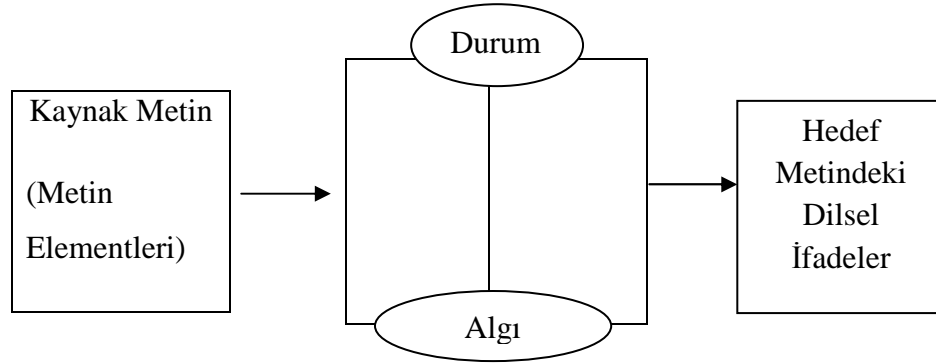
“Profesyonel çeviri için Skopos’un ilk çalışmasında, metin üretiminin amacı (Reiss/Vermeer 1984: 28) belirlenmiştir. Böylece, örneğin Nord (1991: 38), çeviri sürecinin adımlarını model haline getirmiştir. Skopos’un ve çevirinin amacının tespitine göre, çevirmenler, çeviri talebi bağlamında, çeviriyle alakalı kaynak metin elementlerini içeren durumda olan kaynak metni, analiz ederler. Bunu transfer ve hedef metnin üretim süreci takip eder. Profesyonel çeviriye dayalı metin üretiminde, metin üretimini belirleyen etmenler ön plana çıkar. Örneğin araştırmalar, işverenlerle iletişim... (Holz-Mänttari 1993). Bunlar metin üretim süreci üzerinde sürekli bir etkiye sahiptirler” (Resch, 2006: 164).

Metin üretim süreci, çok yönlü olmayı gerektiren bir süreçtir. Bu süreçte çevirmenin yapacağı her türlü araştırma, onun metin üretim aşamasını kolaylaştırır. Bu aşamada söz sahibi olan birçok unsur vardır. Bunların başında kaynak metnin geldiğini biliyoruz. Kaynak metin dışında, çevirmenin dilsel ve kültürel alt yapısı, psikolojik ve bilişsel durumu, hedef metnin oluşturuluş amacı ve hedef kitlenin durumu, işverenin istekleri, çeviri için tanınan süre ve çeviriye biçilen değer gibi birçok madde sıralayabiliriz.

Metin üretimi, çevirmenin işini uygulamaya döktüğü süreçtir. Çevirmen, elde ettiği bütün dokümanları bu süreci başlatmak için kullanır. Bu veriler dışında, üreteceği hedef metne, kendi algısıyla yaklaşım mantıksal çerçevede metni oluşturmaya başlar. Kaynak metni, hedef dile aktarırken kullandığı her kelime ve cümle onun yaşayışını da yansıtır. Biliyoruz ki, bir kavram birçok sözcükle karşılanabilir, çevirmenin burada hangi sözcüğü kullanacağı, kararına bağlıdır, bu kararını onun yaşayış biçimi ve deneyimleri belirler, çevirmene hangi kelime daha yakın geliyorsa onu seçer, sonuçta her çevirmenin bilişsel ve psikolojik dünyası farklı olduğundan, farklı çevirilerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Metin üretim aşamasında ortaya çıkan farklı çeviriler, çevirmenlerin farklı artalan bilgileriyle donanmış bireyler olmasından kaynaklanmaktadır. Çevirmenin sahip olduğu ve kişilik yapısını oluşturan bu farklılıklar yaptığı çevirilerde kendini açık gösterir.

Koller’e göre, orijinal metnin anlamsal, stilistik ve estetik değerleri, birçok çevirmen tarafından farklı yorumlanır, farklı şekillerde bir araya getirilir ve böylece farklı

çeviriler ortaya çıkar. Koller, burada çevirmen tarafından karar verilenler gibi alımlayıcının tarafındaki şartlar ve beklentilerin de farklılığına, yani çeviri bağlamının değişebilen büyüklüğüne işaret eder. Bundan dolayı, çevirinin göreceli bir kavram olduğunu, orjinal metnin özerkliği ile ilişkili olarak kaynak metne bağlılığın, göreceli büyüklüğü olduğunu dile getirir (Koller, 2004: 192-193).

Şekil 2: Metin Üretimi

Kaynak: Koller (2004: 95)

Koller, metin üretiminin göreceli bir süreç olduğundan bahseder. Görecelilik kavramıyla, çevirmenin metin üretim aşamasındaki seçimlerini dile getirip bu süreci yukarıdaki şekille açıklığa kavuşturmuştur. Koller'in burada üzerinde durduğu nokta ilk olarak kaynak metin elementleridir. Çevirmen bu elementleri, sahip olduğu koşullar altında incelemeye alır, çevirmenin içinde bulunduğu durum ve kaynak metni algılama biçimi bu koşulları belirler. Kaynak metin, durum ve algı olgularıyla karşılıklı olarak analiz edilir, bu analiz sonucunda hedef metne ait dilsel ifadeler ortaya çıkar. Hedef metindeki bu ifadeler, çevirmenin kendi dünya algısıyla şekillenir ve bu süreç sonucunda hedef metin üretimi sağlanır.

Koller'in ortaya attığı durum ve algı ilişkisini kaynak metindeki durumlar ve artalan bilgisi olarak düşünebiliriz. Metin üretim aşamasında bu ilişki, çevirmenin duruma uygun dilsel ifadeler kullanabilmesi için gerekli görülmelidir. Her durumun farklı oluşum süreçleri vardır. Bu süreçleri belirleyen şey, katılımcıların farklı yaşantıları sonucu oluşmuş olan artalan bilgileridir. Çevirmen, kaynak metindeki durumları hedef metnin üretimi aşamasında kullanabilmek için hedef kitlenin algı biçimlerini tespit etmek zorunda kalabilir. Çevirmenin sadece kendi artalan bilgisiyle metin üretimine

geçmesi yeterli olmayabilir. Bu nedenle, hedef kitlenin dilsel normları, kültürel özellikleri ve düşünce yapıları hakkında da artalan bilgisine sahip olması gerekebilir. Böylece, duruma göre ortaya çıkan farklı algı biçimleri artalan bilgisinin imkân verdiği ölçüde analiz edilebilir.

Kussmaul (2000: 21-22), çevirmenlerin metin üretimi evresinde sahip oldukları yetilerle hedef metni oluşturma biçimlerine dikkat çeker. Her dilin yapısı farklı olduğundan, çevirmenin burada kullanacağı dil normları onun yaratıcılık becerisini de gösterir.

Kussmaul (2000)'e göre çevirmenler, kaynak metnin karşısında her zaman bir şeyleri değiştirmek zorundadırlar, bu anlamda onlar sürekli yeni şeyler üretmelidirler. Kussmaul, çevirmenlerin yaratıcı olup olmadıklarını sorar ve aslında bu soruya “evet” cevabı verilmesinin gerektiğini savunur ve yaratıcılık kavramının çeviri için kullanılabileceğini aşağıdaki örnekle açıklar:

“Örneğin, *Walking along the street he met his old friend Tom* cümlesindeki gibi İngilizce geçmiş zaman ortacı, örneğin, dil ötesi amaçlara yönelik (İngilizce söz dizimini açıklamak amacıyla) olarak, Alman dilinin normları dikkate alınmaksızın, aynı gramer yapısı oluşturularak, Almancaya: *Die Strasse entlang gehend, traf er seinen alten Freund Tom* şeklinde çevrilebilirdi. Böylece bire bir çeviri sağlanmış olurdu. Dil ötesi amaçlara yönelik çeviri, uygulamada sıklıkla karşılaşılan bir çeviri işi değildir. Alışılmış olan, bir metinde hedef dilin kurallarına uygun olarak uyarlama yapmaktır. Bu metin, orijinal metin gibi okunabilmelidir. Yukarıdaki cümlede söz dizimi değiştirilmek zorundadır ve büyük bir yenilik olmadan, bu cümle zaman belirten yan cümle halinde çevrilebilir: *Als er die Strasse entlang ging, traf er seinen alten Freund Tom*. Burada, transformasyon çeviri yöntemi söz konusudur. Yani, kaynak metnin iletisinin doğru bir şekilde hedef kültüre aktarılması için, kaynak metin, hedef dil kuralları çerçevesinde hedef metne dönüştürülmüştür. Biz, dil sistemlerindeki engeller yüzünden bu tür değişimleri uygulamak zorunda olduğumuz sürece, gerçek anlamda yaratıcıyızdır” (Kussmaul, 2000: 21-22).

Çeviri eyleminde yaratıcılık, iki farklı dilin değişik yapı ve biçim özelliklerinden dolayı ortaya çıkan farklı dilsel ifadelerinin kaynak metnin iletisine uygun olarak hedef metinde oluşturulması sürecinde ihtiyaç duyulan bir yetenektir. Çevirmen, kaynak metne eşdeğer bir hedef metin oluşturmakta sıkıntı yaşadığı sürece yaratıcılık yeteneğine başvurur ve kaynak metni hedef dilin alışılmış dilsel ifadeleriyle

açıklama yoluna kalkışır, ancak bunu yaparken kaynak metnin anlamını ve iletisini değişikliğe uğratmamaya özen göstermelidir.

Sonuç olarak, metin üretimi, kaynak metnin anlaşılmasından hedef metnin yazılmasına kadar geçen süreci ifade eder. Bu aşamada çevirmenin başvurduğu her türlü kaynak onun yol haritasını çizmesinde yardımcı olur ve sahip olduğu yetiler ve yaptığı araştırmalar hedef metni oluşturmada çevirmene yol gösterir.

1.3. Çeviri Eyleminde Benimsenen Çeviri Anlayışı

Çeviribilim, genç bir disiplin olarak ortaya çıktığı ilk günden bugüne kadar sürekli bir değişim içinde olmuştur. Kuramsal arka planının dışında, incelemeye aldığımız çeviri eylemi uygulama alanı olarak çeviribilimin bünyesinde yer almaktadır. Çeviribilim alanında yapılan araştırmalar gelişme gösterdikçe, çeviri eylemi de değişim sürecine girmiştir.

Çevirinin tarihsel gelişimine bakıldığında, bazı dönemlerde KM, bazı dönemlerde ise EM odaklı çeviriler yapıldığı görülür. Çeviri ile ilgilenen araştırma alanının özerk bir bilim dalı olduğu vurgusunun yapılmaya başlandığı dönemlerde eş zamanlı olarak KM – EM bağıntısı bağlamında farklı bir değerlendirme sürecine girildiği gözlemlenebilir. Seksenli yılların başına kadar dilbilimine hapis edilmeye çalışılmış çeviri için daha çok KM odaklı çeviri tutumu uygun görülmekteydi. Edimbilimsel yaklaşımların etkisiyle birlikte, çeviriye yeni bir soluk gelmiştir. Dilbilim odaklı görüşlerden uzaklaşarak, erek dil ve erek kültür odaklı yaklaşımlar tanıtılmaya başlandı ve yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır (V. Kara, 2007: 49-67).

Çeviri eylemindeki bu değişimin sebebi, kaynak metnin hedef dilde anlaşılmasını sağlamaktır. Çünkü önceleri benimsenen anlayışa göre, kaynak metin kelimesi kelimesine hedef metne dönüştürülmekteydi. Önemli olan kaynak metni olduğu gibi aktarmak idi. Öncelikli olan, hedef kitlenin kaynak metni anlaması değil, aksine kaynak metindeki dilsel özelliklerin başkalarına aktarılması veya kaynak kültürün özelliklerinin başka kültürler tarafından tanınması idi. Bu yolla kaynak kültüre ait eserler de diğer toplumlara tanıtılmaktaydı. Böyle bir anlayışın toplumlar üzerinde egemen olma düşüncesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Kaynak metne sadık kalınarak yapılan çeviriler, hedef dilde rağbet görmemeye başlayınca hedef dilin kuralları ve hedef kültürün özellikleri dikkate alınarak çeviri yapılmaya başlanmıştır. Amaç, toplumlar arasında anlaşmayı ve iletişimi sağlamak olduğundan dilsel ve kültürel özellikler ön plana çıkarılmış ve kaynak metnin iletilisinin hedef dilin söz kuralları dâhilinde aktarılmasına öncelik tanınmıştır, ancak bu yolla çevrilen metinler, hedef dil konuşucuları tarafından anlaşılmaya başlanmıştır.

Durmuşoğlu, hedef metnin oluşturulma sürecinde benimsenmesi gereken anlayışı şöyle açıklar:

“Bence yapısal açıdan kaynak metne sadık kalmak yerine, erek dilde işlevsel amacı ve iletilisi aynı olan metnin yaratılmasına doğru gidilmesi yararlı olacaktır. Weinreich (1972) gibi kuramcılar, sözcükler ve tümceler bir dilden bir dile çevrilmeyebilir ancak kaynak dilden, erek dile metinler her zaman aktarılabilir ve iletişime yeterli bir eşitlik de sağlanır demekle bu olguyu vurgulamaktadır” (Durmuşoğlu, 2012: 109).

Hem kaynak kültürün hem de hedef kültürün ortak bir paydada buluşabilmesi, kültürlerin toplumsal ve sosyal özelliklerinin yanında, sahip oldukları dilsel ve edimsel her türlü geleneğe saygı duymakla başlar. Bu ortak paydanın sağlanmasında, çevirmenin sadece kaynak metnin dil-kullanımsal özelliklerini dikkate alması ve hedef kültürün geleneklerini önemsemeden çeviriye kalkışması, iletişimde aksaklıklara sebep olduğu gibi kültürler arası uzaklaşmalara da yol açacaktır. Nitekim her insan kendine yakın hissettiği ve kendi yaşayışına benzeyen olaylara daha çok ilgi duyar. Kaynak metnin hedef dile çevrilmesinde hedef dilin normları ve hedef kültürün gelenekleri dikkate alınarak çeviri yapıldığı takdirde, hedef kitlenin kaynak metne olan ilgisi daha da artacaktır. Böylece iki kültür çeviri yoluyla karşılıklı ilişkilerde bulunabilecektir. O halde öncelikli olarak yapmamız gereken şey, çeviri nedir ve nasıl yapılır sorusunu aydınlığa kavuşturmadır. Bu sorunun cevabı bizim çeviri anlayışımızı da belirleyecektir.

Ateşman (2001)’a göre çeviri denince akla şunlar gelir:

1. Çeviri bir kültürel aktarımdır.
2. Çeviri bir eylemdir.

3. Çeviride en önemli şey erek metnin işlevidir.

4. Metinler diğer metinlerle ilişkileri içinde anlam kazanır.

Ateşman, bu tespitleri yaptıktan sonra, bunların çeviri açısından ne gibi sonuçlar doğuracağını açıklamaya devam eder:

“Hans J. Vermeer'in görüşlerine dayanarak, çeviriyi bir kültür aktarımı olarak görürken Humboldt'un dil ile kültür arasındaki klasik ilişkisinden yola çıkıyorum. Dil, o dili konuşan insanların dünyaya bakış, o dünyayı kavrayış biçimi aynı zamanda. Yani dil dediğimiz şey, bir grup insanı ya da toplumu diğerlerinden ayırt edici özelliklerin toplamı anlamına gelen kültürün bir parçası. Çeviride bu iki kültür karşı karşıya gelmekte. Almancadan Türkçeye çeviri yaptığıma göre, çevirmen olarak aynı zamanda Türk kültürüne Alman kültürünü tanıtıcı, bu kültürü aktarıcı bir işlev de yerine getiriyorum. Bir anlamda farklı iki kültürün birbirini daha iyi anlamasına, birbirlerine yakınlaşmalarına katkıda bulunuyorum. Yani iki kültür arasında iletişim sağlamaya çalışan birisiyim. Genel anlamda iletişim bir davranış, bir eylem biçimi olarak kabul edildiğinden, iki kültür arasında iletişim sağlamaya çalıştığına göre çeviri de bir eylem biçimidir (Jutta Holz-Manttari). Yani alımlayıcıda etkili olmak, onda düşünce ya da davranış değişikliğine yol açabilecek özelliklere sahip olmak zorundadır” (Ateşman, 2001: 31-32).

Ateşman, çevirinin eylem olma özelliğini benimserken, çevirmenin görevinin de kültür aktarıcısı olduğunu ortaya koymuştur. Bu anlayış, çeviri stratejisi olarak hedef kitleye yönelik olmayı gerektirir. Çevirmen, benimsediği bu anlayışa göre kaynak metni hedef kitle için anlaşılabilir hale getirmeye çalışır.

Edimbilimsel anlayışın önem kazanmasıyla çeviride hedef kültür olgusu ön plana çıkmış ve iletişimsel yaklaşımlar benimsenmeye başlanmıştır. Bu çalışmadaki amaç da iletişimi sağlamak olduğundan kaynak metnin söz ve düşünce varlığının, hedef metni anlamayı sağlayacak şekilde kültürel bağlamları dikkate alan bir anlayışla çevrilmesi taraftarıyız. Zaten hedef dile uygun çeviri anlayışı yaygınlaşmasa ve hala kaynak metne sadık bir anlayış hâkim olsa idi, çeviride diğer dil ve kültürlerin sözdizimsel, anlambilimsel, yapısal ve edimbilimsel gibi birçok özelliğinden bahsedilemez, bunların çevirideki etkisi üzerinde durulamazdı.

Hönig/Kussmaul (1982: 13)'e göre, çeviri öncelikli olarak, çevirmen ve alıcı arasında metne bağlı bir iletişimdir. Onlar, çeviriye dayalı iletişimin genelde yazınsal iletişimin diğer biçimlerinden farklı olduğunu ve ne metnin içeriğinin ne de işlevinin gönderici ve çevirmenin bireysel ileti aktarma ihtiyacının sonucu olduğunu düşünürler ve çeviri ile her bir iletişim amacı üzerinde belirleyici olan, metnin işlevinden, tek tek kelimelerin işlevine kadar bütün iletişimsel işlevlerin gerçekleştiğini ifade ederler. (Starzetz, 2002: 27).

Hönig ve Kussmaul, çeviri anlayışı olarak iletişimsel yaklaşımı benimsemişlerdir ve çevirmenin durumundan hedef metnin okuyucusuna kadar bütün unsurları bu iletişim sürecine dâhil ederek bu yaklaşımı ortaya atmışlardır. Çevirinin iletişim olarak görülmesi, çeviri aracılığıyla kaynak ve hedef kitle arasındaki mesafenin ortadan kaldırılmasıyla alakalıdır. Çeviri, iki yabancı kültürü birbirine yaklaştırırken, bu kültürlerin özelliklerinin gözardı edilerek gerçekleştirildiği bir eylem olmaktan çıkmıştır. Kaynak metnin yazarının kaynak kitlenin özelliklerine göre kaynak metni yazması gibi, çevirmen de hedef metni hedef kitleye hitap edecek şekilde oluşturmaya başlamıştır.

Hönig ve Kussmaul, metinlerin iletişimsel işlevine dayanan ve her çevirinin değerlendirilmesinde, iletişimsel işlevi merkeze koyan bir çeviri anlayışını takip etmektedirler. Hönig/Kussmaul (1982: 12)'e göre, çeviri, çevirmenin hedef metinle, alıcısı üzerinde hedeflediği etkiyi ölçme işidir, çeviri metni, genelde gönderici ve alıcı arasındaki bir iletişim olarak görülür ve onun değerlendirilmesini alıcının şartları ve ilgileri belirler. (Starzetz, 2002: 28-29).

Kaynak dile ait iletilerin hedef dil kullanıcıları tarafından yorumlanması, onların etnik ve coğrafi şartlarına göre de değişiklik gösterir. Çevirmen, bu şartları bilir ve kaynak metni çevireceği dil toplumuna uygun halde hedef dile aktarır. Kaynak ve hedef dil arasında bire bir eşdeğerlilik sağlanması mümkün olmadığından, çevirmen kaynak dildeki ifadelerin hedef dildeki kullanımlarına bakarak hedef metni yazma işine kalkışır. Çevirmenin bu davranışı, kaynak metnin hedef kitle tarafından anlamlandırılmasını sağlar.

Nida ve Taber' e göre, ortalama bir kişi için dillerin muhtemel ve gerçek eşdeğerliliği, belki de eviri hakkındaki en çok tartişılan noktadır. Kişi, kar sözcüğünü bilmeyen insanların, İncil'de geçen “*kar gibi beyaz*” ifadesini nasıl anladıklarını kavrayamaz. İnsanlar karı bilmezlerse, onun yerine nasıl bir kelime kullanabilirler? Kar için bir kelimeleri yoksa İncil'i nasıl çevirebilirler? Bu sorunun cevabı, hem karmaşık hem de çeşitlidir. İlk olarak, insanlar, kar deneyimini yaşamamış olsalar bile, kar olgusunu duydukları için, kar ifadesine karşılık gelen kelimeleri vardır. İkinci olarak, diyelim ki; önceki örneklerdeki gibi, insanlar karı bilmiyorlardı, fakat onlar, bu kavramın yerine “*frost*” kelimesini kullanırlar. Bu tek kavramla hem kar hem de ayaz olduğu anlatılmış olur. Üçüncü olarak, birçok dilin “*kar gibi beyaz*” deyimiyile eşdeğer olan deyimleri vardır. Örneğin, “*white as egret heathers*” ya da “*white as fungus*” gibi. Bunun dışında insanlar “*kar gibi beyaz*” deyimini metaforlar kullanmadan, “*ok, çok beyaz*” şeklinde de anlatabilirler (Nida, Taber, 1982: 4). evirmenin bunlar gibi birçok seçeneği mevcuttur, fakat burada çevirmenden istenen hedef kitlenin alışılmış ifade biçimleriyle hedef metni oluşturmasıdır. Sonuçta hedef kitlenin anlamadığı bir hedef metin oluşturmak kaynak ve hedef kitle arasındaki iletişimde engeller yaratabilir.

Görüldüğü gibi eviri eyleminde benimsenen eviri anlayışı, iletişimde, metin analizinde, kültürel farkları belirlemede, kültürleri tanımada ve tanıtımada, dil kullanımlarındaki farklılıkları tespit etmekte ve eviri sürecini kapsayan daha birçok faktörde etkin rol oynamaktadır. Çevirmen, edimbilimsel unsurları içeren iletişimsel eviri anlayışını benimsediği sürece, iki dil ailesi arasında anlamsal ve işlevsel yönden paralellik kurarak, eviri eyleminin “iletişimde eşdeğerliliği sağlama” amacına ulaşmış olur.

1.3.1. Çeviri Anlayışı Olarak “Eşdeğerlilik” Kavramı

Çeviride eşdeğerlilik, kaynak ve hedef metin arasında sözdizimsel açıdan benzerlik olarak tanımlandığı gibi, iki metin arasındaki anlamsal yakınlaştırmalar da eşdeğerlilik olarak ifade edilir. Çeviri esnasında sadece anlamın aktarılması, çeviride eşdeğerlilik için yeterli değildir. Anlamın yanında, biçimin ve kaynak metnin işlevsel özelliğinin de aktarılması gerekmektedir. Bu yüzden eviri eyleminde kaynak metin ile hedef metin arasında eşdeğerlikten söz edilirken birçok öğenin eşdeğerliği ortaya çıkabilir.

Reiss, eşdeğerlilik kavramını, iki dil sisteminin dil göstergelerinin eşit değer ilişkisi olarak tanımlar ve metin eşdeğerliğini, iki farklı toplumun sosyo-kültürel bağlamıyla oluşan bir metnin dil göstergelerinin eşitlik ilişkisi olarak açıklar (Reiss, 2000: 108). Reiss'ın ortaya attığı, sosyo-kültürel bağlam, metinler arası eşdeğerlik kurmak için dikkat edilmesi gereken unsurlardandır.

Reiss, bu gereklilik için şu cümleyi örnek gösterir, “and this is the belief that *moves* mountains (J. Webster 1967, 63).” Almancaya “und dies ist der Glaube, der Berge *bewegt* (Ü.:M. Boveri 1979, 75), şeklinde çevrildiğinde kelime ve cümle düzleminde eşit bir çeviri ve cümle çerçevesinde dil gösterge seçiminin yeterli olduğu bir çeviri sağlanmış olur. Ancak, metin eşdeğerliği için cümle “und das ist der Glaube, der Berge *versetzt* (Ü.: Boesch-Frutiger 1970, 92), şeklinde Almancaya aktarılmalıdır. İncil'den alınan bu cümlenin bu şekilde çevrilmesinin sebebi, sosyo-kültürel bağlamda hedef toplumda, yer almasının dikkate alınmasıdır (Reiss, 2000: 108).

Eşdeğerlilik kavramı bu yönüyle, kaynak metnin hedef dile aktarılması sürecinde sosyal ve kültürel özelliklerin etkisiyle biçimlendirilir. Reiss'ın örnek verdiği bu cümlede sözcüğün cümle içindeki bağlamına uygun olarak hedef dilde alışlagelmiş hali kullanılmıştır. Buradan sosyal hayatta kullanılan dilsel ifadelerin bağlamsal alt yapısıyla çevrilmesinin daha doğru olacağı ve sözcüklerin önceden belirlenmiş kullanım alanlarının değiştirilmesinde anlam bakımından sıkıntılar doğabileceği sonucuna varılabilir.

Boztaş, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, çeviriyi diller arası ve kültürler arası bir aktarım, başka bir deyişle doğal dildeki bildirim anlamsal ve işlevsel eşdeğerliliğini sağlayarak başka bir doğal dile aktarma olgusu olarak görmektedir. Diller arası çeviri düzleminde her ne kadar dillerin düzgü birimleri arasında tam bir eşdeğerlik söz konusu olmasa da bildiriler yabancı düzgü birimlerinin eşdeğerli karşılıkları olarak kabul edilmektedir (Boztaş, 1993: 56). Dillerarası bu türde bir eşdeğerlilik anlayışı, kaynak metnin çevrilemez denilen yerlerinin çevrilmesine olanak sağlayabilir. Boztaş, burada işlevsel bir eşdeğerlilikten bahsetmiştir. Bu eşdeğerlilik türü çeviri eylemine katkıda bulunarak kaynak metnin çevrilemeyecek olarak görülen kısımlarının dahi hedef kitlenin anlayabileceği dil elementleri vasıtasıyla çevrilebilmesini mümkün kılabilir.

Göktürk de yaptığı eşdeğerlilik tanımıyla ve bu konuda verdiği örnekle bahsettiğimiz işlevsel eşdeğerlilik anlayışını ele almaktadır. Eşdeğerlilik konusunda birçok sav ortaya atılırken Göktürk'ün açıklamaları eşdeğerlilik kavramının çeviri eylemindeki yerini belirleyebilecek niteliktedir.

Göktürk'ün belirttiğine göre, eşdeğerliliğin en ilginç tanımlarından biri, “özgün metnin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin, çeviri metnin de çeviri dili okurunda uyandırabilmesi”dir (Güttinger, 1963). Bu anlamda eşdeğerlilik, özellikle deyimlerin bir dilden bir dile çevirisinde gözetilmeyi gerektirir. Sözcüğü İngilizcedeki *to jump out of the frying pan into the fire* deyimini Türkçe'ye anlambilimsel bir ölçütle, başka deyişle salt anlama bağlı kalınarak: *tavadan ateşe atlamak*, diye çevrilirse, düz anlam içeriği yönünden aynı bilgi aktarılmış olsa da, özgün deyimün İngilizcede uyandırdığı etki, Türkçede uyandırılmış olmaz. Etkinin çevrilebilmesi ancak: *yağmurdan kaçarken doluya tutulmak* deyimiiyle sağlanmış olur belki. Yukarıda sözü edilen, Güttinger'in tanımladığı türden bir eşdeğerliliğe de böylece ulaşılabilir (Göktürk, 1994: 55-56).

Özellikle, çeviribilim öğrencilerinin karşılaştıkları Almanca deyimleri çevirirken, kelimelerin anlamına bağlı kalarak yaptıkları çeviriler, Güttinger'in yaptığı eşdeğerlilik tanımına ters düşmektedir. Örneğin, *aus einer Mücke einen Elefanten machen* deyimii, *sinekten fil yapmak* şeklinde Almancaya aktarıldığında yanlış bir çeviri olacaktır, burada öğrencilerin dikkat etmesi gereken Almanca deyimün Türkçedeki kullanımsal karşılığını bulmaktır. Buna göre, *pireyi deve yapmak* doğru bir çeviri olacak ve böylece Almancadaki etki Türkçede de yansıtılacaktır. Çeviri eylemi, kaynak dil sözcüklerinin bire bir eşdeğer çevrilmesinden ziyade, kaynak iletinin anlamını ve işlevini yerine getirecek etkiyi yaratma eylemini içeren bir süreçtir.

Göktürk, çeviri sürecine eşdeğerlilik kavramını dâhil ederek birtakım tespitlerde bulunur: “İki dal arasındaki ayrılıklarla karşıtlıklardan çok, bir dilden ötekine akan çembersel bir süreklilikle açıklanabilir çeviri süreci. Ayrıca, bu dönüşümlü devingenlik ilişkisiyle böyle bir tanım, eşdeğerlilikle ilgili olarak öteden beri kullanılagelmiş devingen (dynamic), biçimsel (formal), işlevsel (functional), göndergesel (referential), içeriksel (contential), biçimsel (stylistic) türünden bütün nitelermeleri de içerebilir. Gerçekte nitelermelerin bunca çok sayıda oluşu bile, eşdeğerlilik kavramının dolaşıklığını, eşdeğerliğin bir metnin çok değişik öğelerine dayanan çok yönlü bir

kavram olduğunu göstermeye yeter. Dolayısıyla eşdeğerlilik kavramını bu çok yönlülüğü ile ele almakta yarar vardır. Bu doğrultuda, açıklayıcı bir çaba, Werner Koller'in yaptığı bölümleridir (1979, s. 186-191; krş. Reiss-Vermeer 1984, s.130). Koller, çeviri eşdeğerliliğini, kendi aralarında birbiriyle de ilişkili olabilecek beş temel düzeyde ele alır: 1) Düzanlamsal eşdeğerlilik, 2) Yananlamsal eşdeğerlilik, 3) Metin türü gelenekleriyle ilgili eşdeğerlilik, 4) Dil-kullanımsal eşdeğerlilik, 5) Biçimsel eşdeğerlilik” (Göktürk, 1994: 60).

Koller'in belirlediği bu eşdeğerlilik türleri, çevirmenin gerekli gördüğü yerlerde aktif rol oynar, o nedenle, çevirmen, hangi metin için ne tür bir eşdeğerlik sağlaması gerektiğini tespit ederek çeviri işlemine başlamalıdır.

1.3.2. Eşdeğerlilik ve Türleri

1.3.2.1. Düzanlamsal Eşdeğerlilik

Düzanlamsal eşdeğerlilik, bir metnin doğrudan doğruya nesnel konusuyla, metin dışı göndergesel anlamıyla ilgilidir. Çeviri araştırmasında geçen “değişmez içerik” ya da “içerik düzeyindeki değişmezlik” bu türden bir eşdeğerliliğin konusudur. Böyle bir eşdeğerlilik sözcük, dizi, tümce, metin düzeylerinde söz konusu olabilir. Sözgelisi, teknik bilgi alanından: Alm. *Stormkreis* / İng. *electric circuit* / T. *elektrik devresi*, sözcük düzeyinde sağlanacak bir düzanlam eşdeğerliliğine örnek sayılabilir (Göktürk, 1994: 60-61).

Alm. *Parken verboten* / İng. *No parking* / T. *Park etmek yasaktır* örneği de tümce düzeyinde düzanlamsal eşdeğerliliğe örnek bir çeviridir.

Hukuk alanında kullanılan dava belgelerinden: Alm. *Die Kostenentscheidung gründet in § 43 Abs 1 ZPO* / T. *Masraflarla ilgili karar medeni kanunu 43. Maddesi 1. paragrafına göre düzenlenir* cümle düzeyinde düzanlamsal eşdeğerliliğe örnek sayılabilir.

Bu örnekleri metin düzleminde de verebiliriz. Örneğin, Alm. “*An der Reception zahlreicher Hotels erhalten Sie die besonders preisgünstigen, speziell für Hotelgäste geschaffenen Zwei oder Dreitageskarten. Sie berechtigen zu unbeschränkten Fahrten auf dem gesamten Netz der Basler Verkehrs-Betriebe.*” T. “*Birçok otelin girişinde, otel konukları için özel hazırlanmış, olağanüstü ucuz, iki ya da üç gün geçerli tramvay /*

otobüs biletlerini edinebilirsiniz. Bu biletlerle Basel kenti kamu taşıtlarından sınırsız yararlanabilirsiniz.” Burada metnin bir dilden ötekine çevirisinde sözcük sözcük ya da tümce tümce bir dilsel eşdeğerlilikten çok, konunun, nesnel anlam içeriğinin iletilmesi, kullanmalık bir bilginin aktarılması öncelik taşıyor (Göktürk, 1994: 61-62).

Düzanlamsal eşdeğerlilik, kaynak metindeki ifadelerin hedef dilin kullanım biçimlerine göre hedef metinde yeniden oluşturulmasıyla ilgilidir. Buradaki amaç kaynak kitle için işlevsel olan kaynak dilsel ifadeleri hedef kitle için de işlevsel hale getirebilmektir. Çevirmen, bu amaçla kaynak metnin kullanılma amacını gözönünde bulundurarak hedef metnin aynı amaçla kullanılan ifade biçimlerini çeviride yansıtmaya çalışır.

1.3.2.2. Yananlamsal Eşdeğerlilik

Sözcüğün gerçek anlamından başka, gerçek anlamına benzer ve yakın yeni anlamlara sahip olmasıyla yan anlam meydana gelir. Yananlamsal eşdeğerlilik ise, çoğunlukla farklı kelimelerle, sözcüğün gerçek anlamının veya gerçek anlamına yakın anlamının belirtilmesi olarak karşılık bulabilir.

Göktürk’e göre:

“Yananlamsal bir eşdeğerlilik sözcük, dizim, tümce, bütün yönünden özgün bir dilsel yapı gösteren metinler için geçerli olur. Her yazar kullandığı dilin öğelerini, dilin büyük dizgesi içindeki benzer seçenekler arasından derler, birleştirir. Seçilen biçimin kendisi, kullanılan dilin toplum sınıflarıyla, yöresel ağız özellikleriyle, topluluk dilleriyle ilişkisi, metindeki sözcüklerin doğal dilde kullanım sıklık derecesi, kısaca çeviri araştırmasında biçimsel eşdeğerlilik diye geçen kavramın kapsadığı her durum, bu tür eşdeğerlilikle ilgilidir” (Göktürk, 1994: 62-63).

Bu konuda Türkçe ile diğer diller arasındaki kullanımlardan örnekler verelim. Türkçede birçok yananlamı olan “göz” sözcüğünü inceleyelim. *İğnenin gözü, çantanın gözü, dolabın gözü, bavulun gözü* gibi örnekler verebiliriz. Türkçeden Almancaya yapılacak bir çeviride *göz* kelimesinin geçtiği tümceler Almancadaki “das Auge” sözcüğü ile karşılansaydı Türkçedeki işleviyle eşdeğer olmazdı. Bunun dışında deyimlerdeki yananlamsal kullanımlar da çeviride dikkate değer görülmelidir. Örneğin düşmek sözcüğü, ing. *fall* iken Türkçede *düşmek* sözcüğü farklı anlamlarda kullanılmaktadır. “*altın fiyatları düştü*”, “*buğdayın kalitesi düştü*”, “*ilk kar yere düştü*”, “*arabanın*

üstüne ağaçların gölgesi düştü” örneklerde gördüğümüz *düşmek* sözcüğüne karşılık İngilizcede aynı anlamı sağlayacak farklı kelimeler kullanılır, ancak, buradaki fark, Türkçede aynı sözcükle birden fazla anlam sağlanırken, İngilizcede *fall* sözcüğünün sadece *düşmek*, *azalmak* sözcüklerine karşılık gelmesidir.

Yananlamsal bir eşdeğerliliğin, sözcük, söz dizimi, dil kullanımı düzeylerinde kurulabilmesi, yukarıda belirttiğimiz türden biçim özelliklerinin çevirmence gözetilmesi ile olanaklıdır.

1.3.2.3. Metin Türü Gelenekleriyle İlgili Eşdeğerlilik

Bir dil içindeki sözleşmeler, iş yazışmaları, ilaç tanıtımaları, kullanım kılavuzları gibi, gündelik alışveriş pusulalarına varıncaya değin birçok metni, belli sözdizimsel, sözcüksel kalıpların, üzerinde uzlaşmış birtakım düzenleniş kuralları oluşturur. Bu tür metinlerin çevrilmesi durumunda, amaç dilin benzer yerleşik kurallarıyla geleneklerine uyacak bir yapıyla aktarılma zorunluluğu (Göktürk, 1994: 66), dillerin metin geleneklerinde eşdeğerlilik sağlamak için vardır.

Metin türü gelenekleri her dil ailesinde çeşitlilik gösterir. Örneğin, Burger King’ in bir zamanlar reklamlarında yer alan *ateş seni çağırıyor* sloganı Türkiyede fazla ilgi çekmemiştir. Bu slogan Türk toplumu için cehennemi andıran ifadeler içermekteydi ve Türk toplumu buna olumsuz anlamlar yüklemişlerdi. O halde, bu slogan hitap edeceği kitleye uygun ifade biçimleriyle aktarılmalıdır. Buradaki amaç bu yiyeceğe olan ilginin artması olduğuna göre firmanın sahip olduğu sloganı bire bir çeviri yapması her toplum tarafından olumlu karşılanamayabilir. Bu gibi durumlarda hedef kitlenin yaşayış biçimlerinin ve metin geleneklerinin hâkim olduğu ifadeler kullanılarak slogan oluşturulması doğru bir tercih olacaktır.

1.3.2.4. Dil-Kullanımsal Eşdeğerlilik

Bir özgün metnin, amaç dil okuru çerçevesi dilsel davranış özelliklerinin, kendine özgü dil kullanımının göz önünde tutularak çevrilmesi durumunda, kullanımsal bir eşdeğerlilikten söz edilebilir. E. A. Nida’nın sözcülüğünü ettiği iletişimsel eşdeğerlilik de budur. Bir dile ya da kültüre özgü apayrı konularla içeriklerin, amaç dilde seslenen

okurun, en kolay anlayabileceği bir biçimde aktarılmasında, bu tür bir eşdeğerlilik söz konusudur (Göktürk, 1994: 68).

Edimsel eşdeğerlilik olarak da tanımlanan bu madde, çevirmene kaynak metindeki ifadelerin hedef metindeki kullanım karşılıklarını bulmasında yol gösterici niteliktedir ve aynı zamanda bu çalışmanın amacına ulaşmasında dil-kullanımsal ifadelerin payı büyük olacaktır.

Çeviri eyleminde kullanılacak eşdeğerlilik anlayışlarından biri olarak gördüğümüz dil-kullanımsal eşdeğerlilik iletişim ortamındaki sınırlayıcıları ortadan kaldırarak kaynak metnin ileti yönünü hedef metinde oluşturmada çevirmene yardımcı olabilir. Burada bahsettiğimiz sınırlayıcılar, dillerin biçimsel ve yapısal özelliklerinden kaynaklanan farklılıkların çeviri esnasında sıkıntı yaşatmasından doğar.

Metnin türüne göre benimsenecek eşdeğerlilik anlayışı kaynak ve hedef metnin arasında iletişimi kuvvetlendirecek şekilde temellendirilmelidir. Dil-kullanımsal eşdeğerlilik anlayışı hem kaynak hem de hedef kültürün dilsel normlarını önemseydiği için çeviri eylemindeki bu iletişimi sağlamaştırmada bu anlayışa da başvurulabilir.

1.3.2.5. Biçimsel Eşdeğerlilik

Metinlerin iletilerinden başka, biçimsel özelliklerinin ve kişide uyandırdığı sanatsal etkinin de alıyıcıya aktarılması, biçimsel eşdeğerliliğin konu alanına girer. Buradaki amaç, biçimsel eşdeğerliliği sağlayarak kaynak dil okuyucusundaki etkinin aynısını hedef dil okuyucusunda da yaratmaktır. Bu sebeple, biçimsel eşdeğerliliğin sağlanmasındaki amaç, diğer eşdeğerlilik anlayışlarında olduğu gibi kaynak metnin etkisini hedef dile hedef dilde karşılık gelen biçimleriyle aktarabilmektir. Bu eşdeğerlilik anlayışının diğerlerinden farkı bu etkinin işlevsel olmasının yanında biçimsel olarak da yansıtılabilmesidir. Şiir türleri bu anlayışa örnek gösterilebilir. Şiir çevirilerindeki amaç, kaynak metnin estetik değerinin hedef metinde oluşturulabilmesidir. Bunun için kaynak metnin oluşturulduğu biçimsel yapı ve şiirsel özellikler, hedef dile, hedef dilde kullanılan şiir biçimleriyle aktarılabilir.

Çeviride biçimsel bir eşdeğerlilik, bir metnin değişik dilsel düzeylerinden özellikle biri üzerinde kurulmayı gerektirebilir. Sözgeşi, Wolfgang Borchert'in "Schischyphusch

oder der Kellner meines Onkels” adlı öyküsünde bütün anlam sesbilimsel düzeyde, bir söyleyiş bozukluğu üzerine kurulmuştur. Öyküdeki garson Schischypusch da küçük çocuğun dayısı da “s, z, ç, c” seslerini hep “ş” olarak söyler. Bir sürü yanlış anlama doğar aralarında bu yüzden. Öykünün bütün eylemi bu yanlış anlamalardan gelişir. Böylece bir öykünün çevirisinde de, burada söz konusu olan türden ya da doğuştan bir söyleyiş bozukluğunun, amaç dilin genel ses yapısına uyarlanarak, özgün metindeki işleviyle aktarılması gerekir. Adı geçen öyküde, garson konuşmasındaki bütün “s” seslerinin metinde “sch” (ş) olarak yazıldığı göze çarpmaktadır: “*Bitte schehr. Wenn Schie schehen wollen. Schtellen Schie höflichscht fescht. Mein Pasch. In Parisch gewesen. Barschelona. Oschnabrück, bitte schehr. Allesch ausch meinem Pasch schu erschehen.*” bu sözlerin Türkçeye: “*Buyrun. Görmek isterşeniş. Kendiniş bakın bir keş lütfen. Pasaportum. Paris’te bulunmuşum. Barşelona’da. Oşnabrük’te, buyrun görüün. Hepşi paşaportumda yaşılıdır.*” diye çevrilmesi gerekir (Göktürk, 1994: 74).

Öykünün bu söyleyiş bozukluğu üzerine kurulması, hedef metinde de aynı etkinin sağlanmasını gerektirir, bu yüzden yukarıdaki gibi bir çeviri yapılması Türkçe dilini kullananların metinden kaynak dildeki etkiyi aynı ölçüde almalarını da sağlayacaktır. Bu gibi metinlerin, asla düzeltilerek hedef dile aktarılmaması gerekir, aksi halde biçimsel bir eşdeğerlilik olmadığı gibi, kaynak metnin estetik değerleri hedef kitle üzerinde etki yaratmayabilir.

1.4. Çeviri Türleri

Çeviri türleri, kullanım amacına, hedef kitleye, kaynak ve hedef metnin durumuna göre zamanla meydana gelen çeşitli çeviri yöntemlerini içermektedir. Reiss (2000), çoğunlukla kullanılan çeviri türlerini aşağıdaki gibi sıralamıştır, bu çalışma çeviribilimin uygulama alanı olan çeviri eylemi kapsamında ele alındığı için bu sıralamanın kullanılması uygun görülmüştür.

1.4.1 Sözcüğü-Sözcüğüne Çeviri

Sözcüğü sözcüğüne çeviri, başlangıçta bütün çevirmenlerin yaptıkları çeviridir ve bu çeviri anlayışına göre, bir metin kelimelerin doğrusal bir sıralanışından başka bir şey değildir. Bu tip bir çeviride, hedef dil temelini üzerine ve hedef dile zıt bir tanınmadık dil oluşturulmaya çalışılır; bu yolla metin, dil araştırmacısının çalışma aracı olabilir.

Sözcüğü sözcüğüne çeviri anlayışı, kutsal metinlerin morfolojik yapısına ve kelime düzenine dokunulamayacağı görüşünde olan İncil çevirmenleri tarafından kullanılırdı. Bu çeviriler, kaynak metinle birlikte hedef dilde anlaşılabilir oldukları için, bu çeviri şekli, hedef dilin kurallarını asla dikkate almazdı (Reiss, 2000: 21).

Huet'in çeviri anlayışına göre, kaynak metne hiçbir şey eklenemeyeceği veya çıkarılamayacağı gibi, çevirisi her yönüyle aslının olabildiğince aynısı olmalı, ona sadık kalmalıdır. Bir aynaya benzettiği çeviri eylemi, yazarın bu yansısını güzelleştiremez veya daha anlaşılır kılamaz. Her türlü değişiklik yasaktır. Çevirmen yazarı övgüye değer özellikleriyle olduğu gibi bırakmalı, hatta alay konusu edilmesine neden olan yanlışlarını bile düzeltmemelidir. Şimdiye kadar Kutsal Kitap çevirileri için geçerli olan bu tutum, bundan böyle diğer alanlarda da sürdürülmelidir (Kızıltan, 2001:39).

Kaynak metnin özelliklerinin ve kaynak metin yazarının iletisinin aktarılması amaçlanan bu tür bir çeviri anlayışında hedef kitle arka plana itilir. Esas amaç, kaynak metne sadık kalınarak, kaynak metnin biçimsel ve yapısal ne kadar özelliği varsa hepsini hedef metne aktarmaktır. Hedef metin anlaşılmaz olsa dahi, kaynak metnin çevirisi gerçekleştirilir.

Kade, sözcüğü sözcüğüne çeviride orijinal metnin biçiminin dokunulmaz olarak kabul edildiğini dile getirir ve bundan dolayı, mümkün olduğu kadar metindeki her değer korunmasına çalışılır. Burada hedef dile müdahale edilmesine ve içeriğin tahrifatına göz yumulur, bu anlayışla çeviri pratikte manasız biçimde gerçekleştirilir (Kade, 1968: 20).

Çevirinin iletişimi başlatma ve sürdürmede aracı olduğunu düşünürsek, bu çeviri anlayışının yetersiz olduğunu görürüz. Kaynak ve hedef kitle farklı dil ailelerine veya toplumlara mensup olabilirler. Bu nedenle kaynak metnin bire bir aynısı bir çeviri anlayışı yürütmek doğru olmayacaktır. Hedef kitlenin algılayış biçimi ve dilsel normları bu anlayışla çevrilen kaynak metnin iletisini anlamada yetersiz kalabilir.

1.4.2. Dilbilgisi Çeviri Yöntemi

Reiss'e göre, dilbilgisi çeviri yöntemi, bir metni, cümlelerin doğrusal bir sıralanışı olarak görür. Bu çeviri anlayışı, genelde çeviri derslerinde kullanılır; özellikle, öğrencilerin, kelime ve söz dizim elementlerini doğru bir şekilde kavrayıp

kavramadıklarının ve hedef dilin araçlarıyla uygun bir şekilde hedef dile tekrar bunları aktarıp aktarmadıklarının kontrol edilmesini sağlar. Metin tipi ve metin türü, dilbilgisi çeviri yönteminde önemli değildir, aksine burada, hedef dilin söz dizim kurallarına dikkat etmek gerekir. Böylece, hedef dil okuyucuları, kaynak dili tanımasalar bile, bu çeviri onlar için anlaşılabilir hale gelir. Bir okuyucu, kaynak kültürü tanımıyor ve bu yüzden de çeviriyi kaynak metnin arka planında okuyamıyorsa, onun için metnin durumu, anlamı ve işlevi hemen hemen hiç anlaşılmaz hale gelebilir (Reiss, 2000: 21).

Bu çeviri yöntemi kaynak dil ile hedef dil arasında söz dizimsel olarak yakınlaştırmalar yapmayı gerektirir. Basit bir ifadeyle söylersek, Almanca bir cümlenin Türkçeye aktarılırken Türkçenin söz dizimine uygun hale getirilmesi, dilbilgisi çeviri yöntemine örnek gösterilebilir.

Krylov, “La Cigale et la Fourmi” (ağustos böceği ile karınca) fablını çevirirken, La Fontaine’in çekirgesinin yerine bir yusuçuk böceğini geçirmiştir. Fransızcada *çekirge* dişildir ve dolayısıyla gamsızlık ve kaygısızlığı simgelemek için uygundur. Rusçada *çekirge* eril olduğundan, harfi harfine yapılacak bir çeviride bu nüans yitirilirdi. Krylov, Rusçada dişil bir sözcük olan *yusuçuk böceğinde* karar kılarken, La Fontaine’in düşüncesini verebilmek için gerekli dilbilgisi biçimini sözcük anlamına yeğlemekteydi: Tjutche de, Heine’nin bir *köknar* ve *hurma ağacı* hakkındaki şiirini çevirirken aynı şeyi yapmıştı. Almandada köknar eril, hurma ağacı ise dişildir ve şiir, bir erkeğin bir kadına olan sevgisini çağrıştırmaktadır. Rusçada her iki ağaç da dişildir. Tjutchev, söz konusu çağrışımı korumak için, köknarın yerine eril olan sedir ağacını geçirmiştir. Lermontov, aynı şiiri daha harfi harfine çevirmekle, onu bu ozansız renklerden yoksul kılmış ve şiire tamamen farklı, daha soyut ve genelleştirilmiş bir anlam yüklemiştir. Dilbilgisine ilişkin bir ayrıntı, kimi zaman söylenen şeyin bütün anlamını değiştirebilmektedir (Vygotsky, 1998: 182-183).

Dilbilgisi çeviri yöntemi, kaynak dilin dilbilgisine dayalı biçimlerinin hedef dilin dilbilgisi kuralları çerçevesinde hedef metinde ifade edilmesi için kullanılır. Ancak kaynak metin ve hedef metin arasında benzer dilbilgisi biçimleri her zaman oluşturulamayacağından kaynak metnin işlevi hedef metinde sağalanamayabilir, bu nedenle dilbilgisi çeviri yöntemi kaynak ve hedef metin arasında işlevsel bir aktarım gerçekleştirmek için yetersiz kalabilir.

1.4.3. İletişimsel Çeviri Yöntemi

Bu çeviri yöntemine, Schleiermacher tarafından nitelik kazandırılmıştır. Bu anlayışın merkezini, bütün alanlardaki uluslararası bilgi alışverişi için kullanılmak üzere metinlerin önceki çevirilerinin etkisi oluşturmaktadır. Metindilbilim ve iletişim bilimin ortaya çıkmasıyla, kelimelerle ve cümlelerle değil, metinlerle iletişim kurduğumuzu fark ettik. Bu çeviri şekli, kaynak ve hedef metindeki işlev sabitliği üzerine yoğunlaşır ve hedef kitlenin durumsal ve sosyo-kültürel bağlamı göz önünde bulundurularak, hedef dilin araçlarıyla kaynak metindeki iletişim biçiminin taklidi olarak tasvir edilebilir. Bu anlayış, bir metni gereksiz yabancılaştırmalar yapmadan, çevirinin alıcısına sunma amacına hizmet eder. Bir metin, hedef kitlede, dolaysız ve hedef dilin kural ve normlarına uygun olarak gündelik, edebi ve sanatsal iletişime hizmet edebilir (Reiss, 2000: 22).

İletişimsel çeviri yöntemi, hedef kitlenin varlığını kabul eder ve gündelik hayatta karşılaşılan iletişimsel durumlara ait metin oluşturmada bu yöntem kullanılır. Her dil toplumunun yaşayışını yansıtan kullanılmak üzere metinleri vardır, iletişim bu metinlerle sağlanır. Her dilde farklı biçimlerde görülen bu metinler, çeviri sürecinde etkin bir biçimde kullanılır. Bu yolla, kaynak dil metinleri, hedef dile aktarılırken hedef dilin yerleşmiş metin biçimlerine dönüştürülürler.

1.4.4. Uyarılama Çevirileri

Bu çeviri türü, kaynak metni farklı boyutlarda, sadece hammadde olarak görür. Hammadde olan kaynak metin, başka bir okuyucu kitlesine yönelik olarak hedef dilsel amaçlarla veya başka kullanım amaçlarına uygun olarak çevrilir. (Çocuklar için yetişkin edebiyatı, deneyimsizler için uzmanlık edebiyatı, başka bir bağlamda yeniden kullanmak için içerik talimatı veya haber değerlendirmeleri) (Reiss, 2000: 22-23).

Uyarılama çevirilerde hedef kitlenin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, fiziksel ve psikolojik hali, yaşayış biçimi önemli olduğu gibi hedef metnin kullanılma amacı da önemlidir. Bu şartlara göre, uyarlamalar yapılarak hedef kitleye sunulur. Bu bağlamda, görme yetersizliği olan çocuklar için, ders kitaplarının Braille alfabesi ile yazılması, uyarılama çevirisi için örnek teşkil eder.

1.5. Çeviri Türlerinde Artalan Bilgisi (Common Ground)

Çevirinin birden fazla yöntemle gerçekleştirilmesinin nedeni, kaynak ve hedef metin ile kaynak ve hedef kitlenin kendilerine has özellikler barındırmasıdır. Bu özellikler, her iki kitlenin de geçmişten bugüne deneyimleriyle, eğitimleriyle oluşturdukları, yaşa ve cinsiyete bağlı düşünce sistemleri ve algı kabiliyetleri olarak sıralanabilir. Saydığımız bütün bu özellikler birey olan okuyucunun, çeviri metinlerine nasıl yaklaşacağını da belirler. Okuyucu, kaynak metnin çevirisi olan hedef metni sahip olduğu bilgi ve düşünce evreni etrafında anlamaya çalışır ve bu evren kişinin artalan bilgisini oluşturur. Böylece, okuyucu karşılaştığı her türlü metin ile artalan bilgisi arasında bağlantı kurmaya çalışır.

Burada bahsettiğimiz ve bu çalışmanın içeriğinde yer alan artalan bilgisi “common ground” terimine karşılık olarak kullanılmıştır. “Common ground” teriminin anlamını ve arka planını “artalan bilgisi” kavramı karşıladığı için bu çalışmada bu kavram benimsenmiştir.

Çevirmen, kaynak metnin ilk okuyucusu olarak karşılaştığı metne bilgisi ve uzmanlığı dâhilinde anlam yükler, kaynak metnin hitap edeceği kitleyi gözünde canlandırır ve hedef metni oluşturma aşamasına geldiğinde, hedef kitlenin artalan bilgisini dikkate alarak çeviri eyleminde bulunur. Bu yüzden çevirmen kaynak ve hedef metin arasında yakınlık kurmak istiyorsa, iki kitlenin artalan bilgisindeki farkları dikkate alarak çeviri eylemine girişmelidir.

Ergun, kaynak ve hedef metin ile çevirmenin artalan bilgisine dayalı olarak oluşturulan evreyi, çeviri sürecinde şöyle açıklar:

“Çevirmen kaynak metnin oluşturucusunun düşünülmüş evreninden (sözcesinden) kalkarak düşünebilir evrenini algılamaya çalışır. İkinci evredeyse kendi düşünülmüş evrenini, erek dildeki sözceyi oluşturur” (Ergun, 2004: 110).

Çevirmenin bu çabası, hedef kültürde anlaşılabilir olmayı sağlamaktır. Nitekim ortak bir paydaya sahip olmayan insanlar arasında anlaşma olamayacağı gibi, çeviride ortak bir artalan bilgisinin varlığı hedef metnin hitap edeceği kitlenin hem kaynak metni anlamasında hem de kendi aralarında iletişim kurmada faydalı olacaktır. Öyleyse

çevirmen, hedef kitleyi iyi tanımalı ve çevirisini, hedef kitlenin artalan bilgisi ışığında şekillendirmelidir.

Sözcüğü sözcüğüne çeviriler, kaynak metnin biçimsel ve içeriksel özelliklerinin hedef metne aktarıldığı bir çeviri türü olduğundan çevirmenin artalan bilgisi kaynak metnin özelliği dâhilinde geliştirilmelidir. Çevirmenin kaynak metni anlaması için kaynak metin yazarının düşünce ve yaşayış biçimine hâkim olması şarttır, bu birikimlerle çevirmen, kaynak metne yakın bir artalan bilgisi oluşturur.

Sözcüğü sözcüğüne çevirilerde hedef kitle, kaynak metni (kutsal kitaplar hariç) belki yazarın hayatını ve eserlerini okuyarak anlamaya çalışabilir, ancak bu tür çeviriler hedef kitlenin normlarına uygun olmadığı için benzer bir arka plan barındırmazlar, bu yüzden, çeviri metin ile hedef dil okuyucusu arasında ortak bir artalan bilgisinin varlığından söz edilemez.

Bu tür çevirilerde çevirmenin ihtiyaç duyacağı artalan bilgisi, yazarın hayatı, düşünce şekli ve kaynak kitleye özgü niteliklerle alakalı olmalıdır. Hedef metni oluşturmak için tekrar kaynak metne başvuracağından bu niteliklerin bilinmesi çevirmene çeviriyi başlatmasında ve hedef metni yazma aşamasında katkıda bulunabilir.

Dilbilgisi çeviri yöntemi, artalan bilgisinin incelenmesi için geniş bir alanı oluşturmaz. Bunun nedeni, bu tür çevirilerde, iki dilin gramer ve söz dizim kurallarına dikkat edilmesidir. Çevirmenin veya okuyucunun bu kuralları bilmesi, kaynak kitle hakkında artalan bilgisine sahip olunmasa da hedef metnin anlaşılmasını sağlar.

İletişimsel çeviri yöntemi, bir eylem olan çevirinin iletişimdeki önemini bir kez daha vurgular. Bu yöntem, toplumların kendi yaşayış biçimlerine göre önceden oluşturdukları kullanmalık metinlerle iletişimin sağlanacağını savunan ve bu metinlerin çeviri eylemi için vazgeçilmezliğini vurgulayan bir yöntemdir. İletişimin bir parçası olan bu metinler, gündelik hayatta, ticarete, siyasi ve diplomatik ilişkilerdeki belli normlara göre içinde oluştukları toplumların artalan bilgisiyle şekillenmişlerdir. Çevirmen, çeviri sürecinde artalan bilgisini hedef kitle yönünde geliştirip bu metinleri kullanırsa hem kaynak hem de hedef kültürün artalan bilgisine hâkim olabilir.

Uyarlama çeviriler, artalan bilgisinin en çok ihtiyaç duyulduğu çevirilerden biridir. Bu yöntem hedef kitlenin yaş, cinsiyet, eğitim, fiziksel, psikolojik gibi birçok özelliğine göre oluşturulacak çevirilerde tercih edilir. Amaç, kaynak metni hedef kitle için en anlaşılır hale getirmektir. Çocuklar için yetişkin edebiyatını bu bağlamda düşünelim. Çevirmen, çocukların dünyasını algılayan biri olarak yetişkin edebiyatını onların seviyesine uygun hale getirir ve bunu yaparken çocukların artalan bilgilerinin oluşum evrenini iyi bilir. Çevirmenin yapacağı bu uyarlamanın, bütün çocuklar tarafından anlaşılması gerektiği için çevirmen orijinal metni çocukların artalan bilgilerine uygun hale dönüştürür.

Çeviri türü ne olursa olsun, çevirmenin görevi, kaynak ve hedef kitlenin yaşayışlarıyla biçimlendirdikleri artalan bilgisinin varlığını kabul etmek ve çeviri türüne göre, hitap edeceği kitlenin artalan bilgisinin söz varlığını benimseyerek hedef kitleyi kaynak metne yaklaştırmaktır.

Artalan bilgisi, insanoğlunun dünyaya geldiği andan beri edindiği her türlü bilgi anlamına gelmektedir. Coğrafi, fiziksel, toplumsal, kültürel, eğitim seviyesine özgü nitelikler bu bilginin oluşmasında etkileyici olurlarken, bireyin aile hayatı ve akrabalık ilişkileri dahi artalan bilgisinin yönünü farklılaştırabilmektedir. Bu denli çeşitli açılardan etkilenen bir bilgi türünün, çeviri eylemindeki etkisi farklılıklara rağmen anlaşılmaya imkân sağlar. Bu imkânı çevirmen, kaynak ve hedef kitle hakkında önceden sahip olduğu bilgiler ışığında elde edebilir. Çeviri türlerinin kaynak metnin özelliğine göre tercih edildiğini varsayarsak, çevirmenlerin kaynak ve hedef kitleye dair sahip oldukları artalan bilgileri bu tercihin gerçekleştirilmesinde rol oynar. Çevirmen, kaynak metne dair ön bilgilerini kullanarak hangi çeviri türünün kullanılacağına karar verir. Elbette çevirmenin bu kararında artalan bilgisi etkileyici unsur olarak yer alır.

BÖLÜM 2: EDİMBİLİM

2.1. Edimbilimin Tanımı

Dilin kullanımdaki halini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanan edimbilimde ve “edimbilim” kelimesinin çıkış noktasında anlamamız gereken öncelikli şey, onun tarihsel gelişim sürecidir. Bu gelişim sürecinde karşılaşılan her türlü olgu, edimbilime katkı sağlayan bileşenlerin varlığıyla ilintilidir.

Bugünkü “edimbilim” kavramının kullanımı, işaretlerin genel bir bilim dalı olan “göstergebilim” ile uğraşan filozof Charles Morris (1938 (1972))’e dayanır. Morris, göstergebilimi üç farklı araştırma alanına ayırmıştır. Sentaks (sözdizimi); göstergelerin birbirlerine dair formal ilişkilerini inceler, semantik (anlambilim); gösterge ve gösterenler için kullanılabilir olan nesnelere arasındaki ilişkiyle uğraşır. Edimbilim, göstergeler ve onu kullananlar arasındaki ilişkiyi araştırır (1938 (1972: 24)). Göstergebilimin her alanında, önemli üst dil çalışmalarına hizmet eden kuramsal incelemeler ve üst dili özel göstergelerin tasvirine ve onların kullanımına uygulayan betimleyici incelemeler arasında farklılıklar vardır (1938 (1972: 53)). Morris, edimbilimsel kurallara dayanan, dil kullanımına dair örnekler listesinde şunların farkına varır: “Bir dilin konuşmacısı belli durumlarda bulunuyorsa, “oh” gibi ünlemlerin, “buraya gel” gibi emirlerin, “günaydın” gibi söylemlerin ve çeşitli retorik ve şiirsel figürlerin ortaya çıktığını fark eder (1938 (1972: 59)). Böyle durumlar, bugün hala dilbilimsel edimbilim çerçevesinde ele alınır. Fakat Morris bu çerçeveyi göstergebilimin kendi davranışçı teorisiyle ilişkili olarak şöyle genişletir (Black 1947): “Edimbilim tam olarak sözcüklerle karakterize edilebilir, öyle ki, o göstergenin hayatla ilişkili görünüşüyle uğraşır, bu demektir ki gösterme sürecinde ortaya çıkan, bütün psikolojik, biyolojik ve sosyolojik olgularla da uğraşır” (1938 (1972: 52)). Bu çerçeve, bugün dilbilimsel edimbilim alanında sayılan çalışmalardan çok daha fazla geniş kapsamlıdır, çünkü o, bugün bizim psiko-dilbilim, sosyo-dilbilim ya da nero-dilbilimden anladığımız ne varsa onu da içine alır (Levinson, 2000: 1-2).

Edimbilimin, insan iletişimini etkileyen unsurlar bağlamında ele alındığında dilbilimin diğer alt ve üst alanlarıyla ilişkili olarak geliştiği söylenebilir. Özellikle uygulamalı dilbilimin içerisinde yer alan ve beden dili bilim, sosyo-dilbilimi (toplum dil bilimi),

psiko-dilbilimi, bağıntı dilbilimi gibi alanları da kapsayan edimbilim, iletişimdeki en önemli unsur olan dili incelediği için önem verilmesi gereken bir konudur. Edimbilimin doğuşunda büyük katkısı olduğu bilinen Morris, edimbilimi göstergebilimin içine alarak, onun, göstergeler ile onu kullananlar arasındaki ilişkiye dair bütün etmenleri kapsayan, bunlardan etkilenen ve dil kullanıcısının sosyal ve psikolojik durumuna göre şekillenen dilin, iletişim eylemindeki yerini inceleyen bilim dalı olduğunu ifade eder. Morris, göstergebilimi üç kısma ayırarak sözdizimi, anlambilim ve edimbilim arasındaki farklı oluşumlara değinmek istemiştir. Bu yolla edimbilimin söz varlığını sağlam temellere oturtmaya çalışmıştır.

Levinson (2000)'a göre, "Morris, sözdizimi, anlambilim ve edimbilim olarak üç ayırım yaptığından beri, edimbilimin iki tane çok farklı kullanımı ortaya çıktı. Bir yandan Morris tarafından göz önünde bulundurulmuş çok yaygın bir kullanım devam etti; bunu iletişimin tipolojisi ya da sembol sisteminin evrimi gibi çok çeşitli konularda yazılmış kitapların başlığındaki "edimbilim" teriminin ortaya çıkması açıklar. Hatta burada, edimbilimin aslında dilbilimsel göstergebilimin bir alanı gibi davranması ve genelde gösterme sistemiyle ilişkili olmama eğilimi vardı. Bu yaygın kavram kullanımı, sosyo-dilbilim, psiko-dilbilim ve daha fazlasını kapsadığı gibi, Avrupa kıtasında da devam eden bir kullanıma sahipti (bkz. örneğin. die Aufsatzsammlung in Wunderlich 1972 und bestimmte Ausgaben des *Journal of Pragmatics*). Diğer yandan, edimbilim kavramı özellikle analitik felsefenin içerisinde yoğun bir şekilde sınırlandırıldı. Buna dair en büyük etkiyi, filozof ve mantıkçı Carnap yaptı. Carnap (1938 (1973: 11)): temelde Morris'in tanımlamasını izlemesine rağmen, üçe ayırımın aşağıdaki versiyonunda karar kıldı":

"Biz edimbilimi, ilk bileşenlerle, yani konuşmacının davranışı, durumu ve çevresiyle alakalı olan her türlü incelemenin alanı olarak adlandıracağız. Diğer incelemeler konuşmacıdan ayrıdır ve sadece dilin ifadeleri ve onun gösteren ile olan ilişkisiyle alakalıdır. Bu incelemelerin alanı "anlambilim" olarak adlandırılır. Sonuç olarak, gösteren tarafından soyutlanabilir ve biçimsel özellikleri; yani ifadeler ve onların birbirleriyle olan ilişkileriyle alakalı araştırmalar kısıtlanabilir. Bu alan mantıksal sözdizimi olarak adlandırılır." (Levinson, 2000: 2-3).

Edimbilim, dilin iletişimi gerçekleştirme amacına katkıda bulunan bir bilim dalı olarak gönderici tarafından sunulan bilgilerin alıcı tarafından algılanabilmesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Gönderici artalan dünyasında var olan bilgilerle şekillendirdiği kullanmalık dilsel ifadelerle iletişimi başlatır. Edimbilimsel iletişimin gerçekleşmesi alıcının bu ifadeleri anlayabilmesiyle olanaklıdır. Alıcı gndericiyle ortak bir artalan dünyasına sahip olduğu müddetçe göndericinin iletisini anlamlı hale getirebilir ve bunun sonucunda edimsel eylemi gerçekleştirebilir. Bu bakımdan edimbilim aynı ortamda bulunan gönderici ve alıcı arasında yanlış anlaşılmaları ortadan kaldıracılabilecek güce sahiptir. Edimbilim, iletişim ortamına bağlı olarak gerçekleştirilen iletişim eylemini doğru kanallarla yönetmeye imkân sağlar. Öyle ki, gönderici ve alıcı arasındaki karşılıklı etkileşim süreci edimbilimin varlığıyla açıklanabilir.

Peirce tarafından tanımlanan ve Morris tarafından geliştirilen edimbilimsel gösterge teorisiyle bağlantılı olarak, Carnap, Bühler'in anlambilimsel ve sözdizimsel bakış açısından dilin i analizinin anlaşılabilmesi için, ilk kez işlevsel olarak düşündüğü sembolik karmaşıklığı ortaya attı: Anlamın taşıyıcıları, göstergeleri ayrı tutmaz, fakat dil sisteminin elementlerini ayrı tutar. Bu elementler, sözdizimsel kurallar tarafından biçimlendirilen ve anlamsal içeriği, oluşturulmuş nesnelere ya da sorunun durumuna dair olan göndergeler tarafından karar verilen cümlelerdir. Carnap'ın mantıksal sözdizimi ve anlambilimsel göndergelerin temel iddialarıyla, dilin göndergesel işlevinin biçimsel analizi için yol açılmış olur. Diğer yandan Carnap, dilin tanımlayıcı ve açıklayıcı işlevini, dil kullanımının edimbilimsel vaziyeti olarak düşünür. Dilin edimine, sözdizim ve anlambilim gibi kavramsal analiz yapıldığı türde, tekrar oluşturulabilen kuralların genel sistemi tarafından karar verilmez (Habermas, 1981: 108). Bu bakımdan edimbilimsel anlayış, dil kullanım biçimi olarak düşünülebilir. İletişim eyleminde kullanılan dilsel ifadeler, göstergelerin kişilerde uyandırdığı çağrışımlar, anlambilimsel ifadelerin iletişim esnasındaki kullanımları ve iletişim sürecini kolaylaştıran unsur olarak edimbilim dşnlmelidir. İhtiyalarımızın çoğunu iletişim aracılığıyla gerçekleştirdiğimiz için edimbilim, bu ihtiyaçların dile getirilme aşamasında da kolay ve anlaşılır yolları gösteren bir bilim dalıdır.

Mair'in belirttiğine göre, eski bir Yunanca kelimeden türetilmiş olan edimbilim "yapmak" eylemiyle dilin kullanımındaki araştırması olarak tanımlanır. Ses bilimi, yapı

bilimi ve cümle bilgisinde (sözdizimi) yoğunluk, dilbilimsel yapıların biçimsel elementlerinin araştırılması üzerindedir. Bu yapılar ve dilbilimsel sistem, bir bütün olarak, olası bağlam kullanımlarından ayrı araştırılır. İletişimsel bağlam ve dil kullanımı anlambilimde bile merkezde yer almaz, dilbilimsel alt disiplinler, anlam araştırmasıyla ilgilidir. Anlambilimde odaklanılan noktanın ne olduğu, özel bağlam kullanımının şimdiki anlamından ziyade, önermeye dayalı içeriktedir (bir tümcenin ya da cümlenin anlamsal potansiyeli olan). Diğer bir deyişle, biz ses bilimi, yapı bilimi, sözdizimi ve anlambiliminde konuşucu ya da yazarın niyetlerini, söylemin ya da metnin bağlamını, ya da onların dinleyici ya da okur üzerindeki etkilerini dikkate almaksızın, çalışabiliriz. Burada edimbilimdeki fark ortaya çıkar. Edimbilimde, özel iletişimsel bağlamdaki söylem ve konuşmacının niyetleri ve dinleyicinin cevaplarına dair söylem ilişkisi üzerinde odaklanılır (Mair, 2008: 109). Mair'in dile getirdiği edimbilimsel fark, iletişim ortamında konuşmacı ve dinleyicinin niteliklerinin iletişim eylemine yön verecek özellikte olmasıyla açıklanabilir.

Dilsel edimbilim, gönderici ve alıcı arasındaki iletinin kullanım amacına göre gerçekleştirilir. Öyle ki, edimsel sözün alıcıda etki yaratması ve göndericinin bu etkiyi sağlayabilmesi, edimsel eylemlerin anlambilimsel açıklamasıyla değil, duruma ve zamana bağlı koşulların yanında iletinin hitap edeceği birey veya toplulukla da alakalıdır.

Bir iletinin göndericisi, bir iletinin amacına, konusuna ve hedef kitlesine göre, her bir dil göstergesini bireye, bir grubun üyesi ya da bir dil toplumunun herhangi bir üyesine uygun olarak seçebilir; bunun için bireysel, gruplara özgü ve ortaklaşa edimbilim birbirinden farklılık gösterir (Reiss, 2000: 69).

Edimbilimsel eylemin gerçekleşmesinin temelinde yatan bu farklılıklar, edimbilim çalışmalarının hangi şartlara göre yapılacağını belirler ve aynı zamanda bu çalışmaların bireye ve gruba özgü olarak incelenmesi, edimbilim kavramının bağlamsal analizini de gerektirir.

Yule, edimbilimi yaptığı incelemeler ışığında şu şekilde tanımlamıştır: “Edimbilim, konuşmacı ya da yazar tarafından iletilen ve dinleyici ya da okuyucu tarafından yorumlanan anlamın araştırılmasıyla ilgilenir.” Bu araştırma modeli, insanların özel bir

bağlamda ne demek istediğinin ve bağlamın söyleneni nasıl etkilediğinin yorumunu içerir. Bunun dışında, konuşmacıların konuştukları kişiyle alakalı olarak, söylemek istediklerini nerede, ne zaman ve hangi şartlar altında nasıl organize ettiklerinin düşünülmesini gerektirir. O halde edimbilim, bağlamsal anlamın araştırma sahasıdır. Bu yaklaşım ayrıca, konuşmacının niyetlediği anlamın yorumlanabilmesi için, dinleyicinin söylenenden nasıl çıkarsama yaptığını araştırır. Bu bakış açısı, söylenen ve söylenmeyen arasındaki seçimi, neyin belirlediğinin sorusuna yanıt verir. Buradaki cevap, uzaklık kavramıyla alakalıdır. Yakınlık; fiziksel, sosyal ya da kavramsal olsun ya da olmasın kişilerin paylaşılan deneyimini vurgular. Dinleyicinin nasıl yakın ya da uzak olduğuna bakarak, konuşmacılar, söylenene ne kadar ihtiyacı olduğuna karar verirler. Edimbilim, göreceli uzaklığın ifadesinin araştırılmasıdır (Yule, 1996: 3).

Yule'nin ifade ettiği yakınlık ve uzaklık kavramı, kişilerin ortak bir deneyim ve yaşantı alanına sahip olmalarıyla alakalıdır. Burada, benzer koşullarda bulunan kişilerin göstergeler veya söylenene karşı yakınlık duymaları, göstergelyi önceki yaşantılarıyla ilişkilendirerek ondan olumlu veya olumsuz çağrışımlar yapmalarına neden olur. Bu durum tam da daha önce bahsettiğimiz artalan bilgisinin konu alanına girer. Kişilerdeki farklı artalan bilgilerinin varlığı, onların göstergelerden veya edimsel eylemlerden farklı çıkarsamalar yapmalarına yol açar. Yaptığımız bu tespiti, Reiss'in düşünceleriyle bağlamak mümkündür.

Reiss'in ifadesiyle, dil göstergelerinin edimbilimsel boyutu söylendiği gibi çok yönlüdür. Çünkü dil kullanıcıları ve dil göstergeleri arasındaki ilişkiler, bir iletinin göndericisi ve alıcısı arasında her defasında farklı olabilir. Farklı yaşam deneyimleri ve mizaçlar sebebiyle bir dil göstergesinin meydana getirdiği farklı çağrışımlar üzerine düşünelim. Örneğin, "saat sesleri" dil göstergesi olarak belirtildiğinde, bir kişi, köy yaşamındaki akşam saatlerine dair mutlulukları hatırlarken, bir diğery kişide ise, saat sesleri, sabahın erken saatlerindeki gürültü kirliliğini ifade ettiği için, kızgınlık durumları ortaya çıkabilir. "Saat sesleri" göstergesinin içerdiği bir ileti, alıcıda göndericinin demek istediğinden farklı etki yaratabilir. Bunun sebebi, dil göstergesinin anlambilimsel boyutunun her ikisi için de aynı iken, edimbilimsel boyutunun birbirinden farklı olmasıdır. Burada gönderici ve alıcı edimi arasında farklılık vardır (Reiss, 2000: 69). Gönderici ve alıcı farklı ortamlarda farklı kültürel yapılarla

yaşamlarını devam ettirdikleri için iletişim sürecindeki göstergelere yükledikleri anlamlar da yukarıdaki gibi farklı olacaktır.

Edimbilimin araştırma alanını oluşturan etmenler olarak gösteren ve gösterilen ilişkisi dilin merkezinde yer alır. Göstergelerin gönderici ve alıcı arasındaki karşılıklı ilişkisinden ve onların bağlam içerisindeki kullanımlarından edimbilim ortaya çıkmıştır.

Neubert' göre edimbilim, genelde dil göstergeleri ve gösterge kullanıcıları arasındaki ilişkiyi ifade eder. O, farklı göstergelerin bilimi olarak bilinen göstergebilimin bir parçası olarak düşünülebilir (Snell-Hornby, 2006: 56).

Edimbilim, genelde, göstergebilimin içerisinde yer alan ve konu alanı olarak iletişim eylemi üzerine odaklanan bir bilim dalıdır. 1938 yılında ortaya atılan edimbilim, çalışma alanı olarak çok geniş bir yelpazeye hitap ederken, bilimin gelişmesinde önemli adımlar atılmasını sağlayacak ve edimbilimcilere yol gösterecek bir kaynak bolluğuna sahip değildir. Kavrama yüklenen anlamın, alanın uzmanı tarafından açıklanabilmesi ve bu alanda yapılan çalışmaların tanıtım sürecine girebilmesi, edimbilimcilerin üzerine büyük sorumluluklar yüklemiştir. Levinson, edimbilimin bu çetrefilli yolculuğunu birkaç madde ile ele almaya çalışır.

Levinson'a göre, burada ilk olarak oldukça tanınmadık bir kavram söz konusudur. İkinci olarak, bir edimbilimcinin yaptığı şeyin ardından gitmek ve onu araştırmak kolay değildir. Bu konuda hiçbir öğretici kitap yoktur, edimbilim hakkındaki kaynaklar, sadece kavramın Avrupa kıtasındaki kullanımını içeren bir mesleki dergi (Journal of Pragmatics), bir avuç monografi ve birkaç makale koleksiyonundan ibarettir. Fakat çeşitli dilbilimsel ve psikolojik dergilere dağıtılan sayısız çalışma vardır. Üçüncü olarak, birkaç yazar bundan, aslında hiçbir tutarlı araştırma alanı olmadığını sonucunu çıkarırlar. Searle, Kiefer & Bierwisch (1980: viii), edimbilimi, gerçekte hiç açık bir anlamı olmamasına rağmen, çok özel ve teknik şeylerin söz konusu olduğu izlenimini veren kelimelerden biri olarak düşünürler. Lyons (1977a (1980: 130)) ise, sözdizimi, anlambilim ve edimbilim arasındaki farklılıkların uygulama aşamasında, dilde farklılıkları ortaya çıkardığını ve dilin mantıksal yapısının belirsiz olduğunu söyler (Levinson, 2000: 6).

Edimbilimsel söylemler, göstergelerin kullanımındaki ifade biçimleri olarak düşünüldüğünde, edimbilimin sadece dilden dile ve toplumdan topluma değişen özellikleri değil, kişiden kişiye de farklılaşan özellikleri barındıran unsurlarla ilişkili olduğunu bilmek gerekir. Bu tür farklılıklar iletişim ortamında bulunan gönderici ve alıcı arasındaki söylemlerin edimbilimsel özellikler içerdiğini gösterir. Uslu, yaptığı çalışmasında edimbilimin, iletişim ortamındaki gerekliliği üzerinde durmuştur:

“Geleneksel dilbilim anlayışında tümceler aracılığıyla iletişim sağlandığı kabul edilir ve tümce yapıları üzerinde çalışılırdı. Yapısal özellikleri inceleyen bu anlayış daha çok yazılı dili inceler, konuşma dili ve iletişim ortamının diğer koşullarını ele almazdı. Oysa edimbilim sözlü dil kullanımlarını da ele almakta ve yalnızca yapıları incelemenin yetersiz olacağını, bunun yanında durum, bağlam gibi tümce dışı etkenlerin de birlikte ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Doğru ve yerinde kullanım, iletişim ortamının dil dışı kurallarını da bilmeyi gerektirir. Bu bilgiye iletişim yetisi denir. İletişim yetisi dilbilgisel, toplumbilimsel, söylemsel ve strateji yetilerini (Richard ve Rodgers 1986:71) içerir ve söz konusu dilin konuşulduğu toplumda ortak değerlerin kaynağı olan kültürel bilgidir (Kocaman, 1996: 11). Bir başka deyişle iletişim yetisi bir taraftan dilin kullanımı bilgisini, diğer taraftan her konuşma topluluğu için gelenekselleşmiş olan dil dışı özellikleri içerir. İletişim yetisinin kazandırılması edimbilim açısından önemlidir. Çünkü bu anlayışa göre tümce yapıları soyut birer kavramdır. Biz onları belli bir bağlam içinde kullandığımız zaman tümceler işlev yüklenir ve anlam kazanır. Örneğin dilbilim konusunda bir seminer sunulduğu esnada dinleyicilerden birinin söz alıp ‘Uludağ’a kar yağmış’ gibi bir cümle söylemesi, bağlamdan kopuk, anlamsız ve iletişimi bozan bir durum ortaya çıkarır. Bu cümle yapısal olarak doğrudur, ancak kullanımsal olarak yanlıştır. Bunun yerine ‘bir soru sorabilir miyim?’ biçiminde bir cümle kullanması bağlamı bozmaz ve anlamlı olur” (Uslu, 2005: 36-37).

Edimbilim dilin kullanım alanı, yani iletişim eylemi ile ilgilendiği sürece bu eylemi etkileyen bütün etmenleri bünyesinde barındırması kaçınılmazdır. Sözlü ve yazılı iletişim alanındaki söylemlerin, gerçek anlamından çok daha fazlasını ifade etmeleri edimbilimsel çalışmalara örnek teşkil eder. Bu çalışmaların hız kazanması, iletişim esnasındaki insan davranışlarının incelenmesini de gerektirir. O halde, edimbilimsel yaklaşımların gelişim göstermesi, iletişim ortamındaki gönderici ve alıcı arasındaki ileti aktarımında rol oynayan edimsel söz etmenleriyle bağlantılıdır.

2.2. Edimbilimin Unsurları

2.2.1. Gösterim

Levinson, gösterimin öznel nitelikte, dikkate, niyete ve elbette bağlama dayalı özellikleri ifade ettiğini söyler. Dilin bilinenin aksine en yaygın özelliklerinden biri olarak gösterimi işaret eder. Gösterim ayrıca filozofların yüzyıllardır tanımladıkları dilin öğrenilmesi için de önemlidir ve edimbilimin en çok çalışılan önemli alt alanlarından biridir (Levinson, 2006: 97). İletişim eylemi içerisinde yer alan gösterim kavramı, aynı zamanda bireylerarası etkileşime yön verme özelliğine sahiptir.

Yule'nin belirttiğine göre, gösterim, söylemlerle yaptığımız en temel şeylerden biri olarak kullanılan teknik bir terimdir. O, dil aracılığıyla "işaret etme" anlamına gelir. İşaret etme eylemini yerine getirmek için kullanılan herhangi bir dilbilimsel biçim, gösterici ifade olarak adlandırılır. Yabancı bir nesneyi fark edip "bu ne?" diye sorulduğunda, mevcut bağlamdaki bir şeyi göstermek için "bu" gösterici ifadesini kullanırız. Gösterici ifadeler, bazen belirticiler olarak da adlandırılırlar. Onlar, çok küçük çocuklar tarafından kullanılan ilk söylemler arasındadır ve *bana, sana* kişi gösterimiyle insanları işaret etmede, *burada, orada* yer gösterimi ile yer bilgisi vermede ya da *şimdi, sonra* zaman gösterimiyle zamanı belirtmede kullanılırlar. Bütün bu ifadeler, yorumlanabilmeleri için konuşucu ve dinleyicinin aynı bağlamı paylaşabilmelerine bağlıdır. Aslında gösterici ifadeler yüz yüze iletişimde kullanılan en temel etmenlerdendir (Yule, 1996: 9).

Gösterim, edimbilimin "gösterme" eylemine karşılık olarak kullanılan kavramdır. Gösterim, iletişim sistemindeki belirleyici ve ayırt edici özelliklerin katılımcılar tarafından sunulmasını ifade eder. Yani, tek başına sunulduğunda belli ve sabit anlamı bulunmayan ifadelerin ortama ve bağlama dayalı olarak sunulduğunda anlam kazanması ve iletişimin kapsamını belirlemesi gibi. Örneğin, "beni" kişi gösterimini herhangi bir cümleye bağlı olmadan söylersek alıcının zihninde belirsizliğe yol açabilir, ancak "Sinemaya *beni* de davet etmeyecek misin?" cümlesinde dile getirirsek gösterici nitelik kazanır. Bu nedenle, gösterimlerin kullanıldığı cümleye, metne, ortama ve kişilerin amaçlarına göre farklı bağlamlarda dile getirilebileceği sonucuna varılabilir.

Levinson, Yule'nin düşüncelerine benzer bir zeminde gösterim kavramını açıklarken bağlamın önemini vurgulamakta ve dilin bağlamsal alt yapısıyla gösterimin işlevsel hale geldiğini şöyle açıklamaktadır:

“Dil ve bağlam arasındaki ilişki, dilin yapısında en açık bir şekilde gösterim konusunda yansıtılır. Gösterme ya da işaret etmek için kullanılan yunanca bir kelimedenden bu kavram alınmıştır. Gösterim konusunun ilk örnekleri ve ana konuları gösterme zamiri ile ilgilidir. Bunlar, birinci ve ikinci kişi zamirleri, zaman zamirleri, burada, şimdi gibi yer ve zaman zarfları ve söylem koşullarıyla doğrudan bağlantılı olan birçok dilbilgisel olgular şeklinde sıralanabilir. Gösterim, dillerin söylem bağlamının ve konuşma olayının özelliklerini nasıl kodladığını ya da dilbilimsel olarak nasıl sıraladığını ve böylece, söylem yorumunun söylem bağlamının analizine nasıl bağlı olduğunu, anlama imkânı sunar” (Levinson, 2000: 59).

Bağlama dayalı olarak anlam kazanan gösterimler, oluşum zamanlarına, mekânlarına ve işaret ettikleri kişiye göre gösterenin gerçek anlamından çok daha farklı çağrışımlara gönderme yapmaktadırlar. Önemli olan, gösterim olayının gerçekleşme aşamasını doğru analiz etmektir.

Fillmore (1975: 38-39)'a göre, ifadelerin yorumlanması için gösterene dayalı bilgiler belki de çok önceden verilmiş olabilir. Bir büronun kapısındaki notu bu bağlamda inceleyelim: “Bir saat içinde geri geleceğim.” bu cümlede notun ne zaman yazıldığını bilmediğimiz için, yazanın ne zaman geri geleceğine karar veremeyiz (Levinson, 2000: 59-60). Bu gibi cümlelerin gönderici tarafından niyetlenen şekilde alıcıda anlam kazanması için gösterimin ortaya çıkma zamanı hakkında bilgi sahibi olmak gerekebilir. Gösterimin söyleyen kişi tarafından belirlenen anlamının alıcıda etki yaratması, gösterim kavramına karşılık gelen tanımlamalarla daha da belirginlik kazanabilir. Bu kavrama karşılık gelen ifadeleri ve kavramın iletişim eylemindeki yerini açıklamak için çalışmalar yapan bilim adamlarından biri de Meibauer (2008)'dir.

Meibauer, insanların dilsel aktivitelerinin mekân ve zaman kapsamında gerçekleştiğini ve böylece dillerin kişiler, mekânlar ve zamansal ağlarla ilişkili olan kullanımlarda aracı olmasının şartı olamayacağını ifade eder: “Örneğin, ben Boris Becker kişisini *Boris Becker* özel ismiyle, *Almanyanın çoğu zamanki Wimbledon'lu galibi* ünvanıyla, ya da “o” kişi zamiriyle ilişkilendirebilirim. Fakat *Boris Becker* özel isminin Boris Becker ile

olan ilişkisi sabit iken (bu ismin bir bireyi ifade ettiğini kabul ederiz) ve bir özelliğin belirtilmesiyle Boris Becker tanımlanırken, “o” kişi zamirinde söylemin durumu bilinmek zorundadır. Burada “o” kişi zamirinin Boris Becker’i ifade edip etmediği ve bu zamirin başka kişilerle ilişkili olup olmadığı bilinmek zorundadır. “O” gibi kelimelerin bağlama dayalı buna benzer ilişkisine *gösterim* adı verilir” (Meibauer, 2008: 12).

Gösterim ifadelerinin bağlamla kurdukları köprü, dil ve bağlam arasındaki ilişkiyle eşdeğerdir. Gösterim, dil ile ifade edilirken, gösterimin anlamı bağlam ile belirginleşebilir. Bağlamdan kopuk düşünüldüğünde, akılda soru işaretleri ve belirsizlikler yaratan çoğu dilsel ifade, bağlamı ön plana çıkardığımızda amaçlanan mesajı aktarabilir. O halde bağlam, gösterimin merkezinde yer alır. Aşağıda verilen cümleleri ilk olarak bağlamdan ayrı düşünürsek, ifadelerin belirsizliğini görebiliriz. İkinci aşamada da parantez içinde yazılı olan bağlamına odaklanırsak ifadelerin anlamını kavrayabiliriz.

- 1) O benim babam (adam odaya girerken söylenir)
- 2) Biri geliyor (çarpan kapıya doğru kulak kesilerek söylenir)
- 3) Bizim antika bulaşık makinasından gelen tuhaf ses (mutfağa doğru çenesiyle işaret ederek söylenir)
- 4) Ne kadar da güzel bir resim! (resme bakarak söylenir) (Levinson, 2006: 101).

Gösterim, iletişim eyleminin gerçekleşmesinde merkez noktada yer alan edimbilim unsurlarından biridir ve onun anlam evrenini şekillendiren en yetkin unsur bağlam kavramıdır. İşaretlerin dili olarak da düşünebileceğimiz gösterim; kişi, mekân ve zamanla ilgili belirticileri kapsayan üç tane gelenekselleşmiş kategoriye ayrılmaktadır.

Kişi Gösterimi

Kişi gösterimi, *ben* birinci şahıs zamiri, *sen* ikinci şahıs zamiri ve *o* üçüncü şahıs zamiri ile örneklenen üç temel bölümün incelemeye alındığı kısımdır. Birçok dilde, bu konuşmacı ve alıcıya ait gösterim kategorileri, sosyal şartlara göre şekillenmektedir. (örneğin, düşük statülü alıcılara karşı yüksek statülü alıcılar) Bu gösterim ifadelerinden

hangisinin seçileceği aşamasındaki tartışmalar, sosyal gösterim kavramını ortaya çıkarmıştır. Kişi gösteriminin altında yatan sosyal zıtlığın en bilinen örneği, bazı dillerdeki tanıdık alıcılara karşı tanıdık olmayan alıcılar için kullanılan ifadeler arasındaki farktır. Örneğin, Fransızcada “tu” tanıdık kişiler için, “vous” ise tanınmayan kişiler için kullanılan kişi gösterimleridir. Aynı şekilde Almancadaki “du/Sie” ve İspanyolcadaki “tú/Usted” gösterimleri de aynı kullanıma sahiptirler (Jule, 1996: 10).

Kişi gösterimleri, iletişim sürecine katılan bireylerin varlığını dile getirmek amacıyla kullanılırlar. Aslında iletişim eyleminin en başından en sonuna kadar kişi gösterimlerinin varlığı görülebilir. Örneğin “Partide eğleniyoruz” derken bile gizli özne niteliğinde bir kişi gösterimiyle cümlemizi dile getiririz. Eylemi gerçekleştiren kişi, kişi gösterimlerinin merkezinde yer alır. Bu gösterimler olmasa belli bir yargı ve eylemden bahsetmek mümkün olmayabilirdi. Bu sebeple, iletişim eyleminde önemli bir konuma sahip olan kişi gösterimleri, ayrıca kişilerin toplumdaki konumlarına da işaret etmektedirler.

Meibauer’e göre kişi gösterimi, konuşma taraflarının kimliğiyle ilgilidir. Bu, zamir sistemindeki açıklıkla ifade edilir, *ben, sen o...* zamirleri gibi. Söylem durumu bilinirse, bu zamirlerin neye işaret ettiğini bilebiliriz. Meibauer, “Siz, *ben* zamirini söylerseniz, kendinizi işaret ederseniz, ben, *ben* zamirini söylersem beni işaret ederim.” cümlesiyle zamirlerin işaret ettiklerini anlamada söyleme bağlı durumun bilinmesindeki gerekliliği gösterir. Jule’nin açıkladığı sosyal gösterim kavramı Meibauer için de belirleyici özelliğe sahiptir. Meibauer, Almancada kişi zamirlerinin kibarlığın ya da sosyal mesafenin ifade edilmesinde kullanıldığını ve bu durumun açıklamasının ikinci tekil şahıs zamiri *du* ve tek bir kişiye veya gruba işaret eden üçüncü çoğul şahıs zamiri *Sie* ile ilgili olduğunu belirtir. Levinson (1983: 90) da sosyal ilişkilerde bu tür ifadeler kullanıldığı için, bu bağlamda sosyal gösterimden bahseder (Meibauer, 2008: 13).

Kişi gösterimleri toplumsal özelliklere göre farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Ekonomik seviyesi düşük toplumlarda kişilere çoğunlukla isimleriyle veya şahıs zamirleriyle seslenilir, ancak ekonomik bakımdan daha gelişmiş ülkelerde kişiler, isimlerinin önüne gelen tanımlayıcılar veya ünvanlarla anılırlar. O halde kişi gösterimlerinin toplumlarda çeşitlilik göstermesinin sebebi, sosyal, kültürel ve ekonomik etmenlere bağlanabilir.

Levinson, kişi gösterimlerinin belirlenmesinde sosyal ilişkilerin etkisini ortaya koyduktan sonra, sosyal yaşamda önemli bir yere sahip olan ve sosyal ilişkileri etkileyen hitap biçimleri üzerinde durmuştur.

Levinson'un belirttiğine göre, "genelde hitap biçimleri ilginç dilbilgisel sınıflardan olup şimdiye kadar çok az araştırılmıştır. Hitap biçimleri, söyleyene dair bilgi veren isim tümceleridir, fakat yüklemnin sebebi olarak sözdizimsel ve anlambilimsel biçimde cümlede işbirliği içinde değillerdir. Hitap biçimlerinde seslenme ve çağrı arasında aşağıdaki örneklerde olduğu gibi farklılıklar vardır (Zwicky 1974)" :

"Siz, Siz frizbinizle aracımı çizdiniz!"

"Bugünlerde, eskiden olduğu kadar *merhametli* bir kadın olmadığınız maalesef söylenmek zorunda."

Levinson, bu iki cümledeki farkın mimik ve sembol kullanımlarıyla alakalı olduğunu belirtir. Birinci cümledeki gibi, çağrılar doğal olarak bir ifadenin başlangıcında yer alırlar. Ona göre hitaplar parantezler gibi, ayrı ve özel olanı belirtir ve parantezlerin kullanılması gereken her yerde hitap biçimleri de vardır. Bütün çağrı biçimleri hitap olarak kullanılamaz, (*Siz* ifadesinin *merhametli* kadın ifadesindeki durumdan farklı bir durumu yansıtmaması gibi) ancak bütün hitaplar çağrı olarak görev yapabilirler (Zwicky 1974: 791). Levinson, ayrıca seslenme biçimlerinin, farklı dillerde karmaşık bir yapıda karşımıza çıktığını ve o dile özgü niteliklere sahip olduğunu da belirtir" (Levinson, 2000: 77-78).

Levinson, bu örneklerle hitap biçimlerinin, söylem üzerindeki etkisini yansıtırken, kişi gösteriminin de kullanım biçimlerine özgü anlamlar taşıyabileceğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim kişi gösterimleri sosyal statünün etkisiyle oluşabileceği gibi söylendiği durumda içindeki şartlarla da şekillenebilmektedir. O halde ifademizi güçlendirmek, kızgınlığımızı belirtmek, saygımızı göstermek veya kırgınlığımızı anlatmak için kişi gösterimlerini konuşma esnasında kullanabilmekteyiz.

Zaman Gösterimi

Meibauer (2008: 13-14), bu gösterim türünün zamana ait ifadeleri içerdiğini dile getirir ve devam eder: "Bu gösterim türü özellikle, *bugün*, *dün*, *yarın* gibi zaman zarflarının

kullanımı ile ilgilidir. Bu yazıyı yazdığım anı *bugün* olarak ifade edebileceğim gibi, sizin bu yazıyı okuduğunuz başka bir an da *bugünü* ifade edebilir. Konuşucunun hangi zamana işaret ettiğini bilmek için, konuşma zamanının bilinmesi zorunlu olduğundan zaman zarfları, gösterimi oluşturur. Bunu basit bir örnekle açıklayabiliriz:

Boris Becker sayı yapar. ŞİMDİKİ ZAMAN

Boris Becker sayı yaptı. GEÇMİŞ ZAMAN

Boris Becker sayı yapacak. GELECEK ZAMAN

İlk cümle konuşma anında meydana gelen bir olayla ilgilidir. Olay ve konuşma eylemi aynı zamanda gerçekleşir. Buna karşın ikinci cümlede konuşma zamanından önce olay meydana gelir, üçüncü cümlede ise olay daha sonra gerçekleşecektir. Demek ki; zamanın yorumlanması, somut olan söylem durumunun bilinmesine bağlıdır” (Meibauer, 2008: 13-14).

Söylem durumunun zaman gösterimini belirlemedeki etkisine örnek olarak İngilizcede kullanılan “then” zarfını inceleyelim. Bu gösterim, konuşucu tarafından niyetlenen zamanla ilgili olarak hem geçmiş hem de gelecek zamanı işaret etmektedir. Örneğin:

November 22nd, 1963? I was in Scotland then.

Dinner at 8:30 on Saturday? Okay, I’ll see you then. (Jule, 1996: 14).

İlk örnekte “then” kelimesi 23 Kasım 1963 tarihini işaret eden “o zaman” anlamında geçmiş ifade ederken, ikinci cümlede “daha sonra” anlamında kullanılarak gelecekteki görüşmeye gönderme yapılmıştır. “Then” zarfının iki cümlede de farklı anlamlara karşılık gelmesinin sebebi, ilk cümlelerdeki söylemlerdir. Bu söylemlerin, daha doğrusu soru cümlelerinin durumu ya da bağlamı ikinci cümlede “then” zarfının anlamını şekillendirmiştir, ayrıca birinci cümleye bağlı olarak anlam yüklenen “then” zarfları, ikinci cümledeki kullanımlarıyla birinci cümleye gönderme yapmaktadırlar.

Zaman gösterimleri, konuşma anında, konuşma öncesinde veya gelecekte gerçekleşecek olaylara işaret etmek amacıyla kullanılabilirdiği gibi, Levinson, örneğin, belli bir zaman dilimiyle kısıtlanan selamlaşmaların ifade edilmesinde de bu zaman gösterimlerinin kullanılabilirdiğine dikkat çeker. “Günaydın”, zaman gösterimi önceki zaman

dilimlerine aittir ve bir selamlaşma için kullanılır veya “iyi geceler” zaman gösterimi vedalaşma olarak kullanılmaktadır (Levinson, 2000: 86).

İletişim eyleminde ifadelerin belli veya sabit bir kullanım yeri olmayabilir. Konuşmacı ve dinleyici arasında gerçekleşen söylem durumları bu ifadelerin kullanım yerlerini belirler. Söylem durumları, konuşmacı ve dinleyicinin aynı bağlam içinde konuşmalarını sürdürmeleriyle alakalıdır. Yukarıdaki selamlaşma örneği bu konuda incelenebilir. Sabah vakitlerini ifade eden “günaydın” zaman gösterimi, aynı zaman diliminde iletişime geçen katılımcılar tarafından selamlaşma olarak da kullanılabilir. Aynı zamanda ve aynı durumlarda bulunan katılımcıların ifadeleri gösterimlerin kullanım yerlerini belirlediği gibi, bütün edimbilimsel unsurlar için de alt yapıyı oluşturabilirler. Bu edimsel faktörler, iletişim eyleminin gerçekleşmesinde rol oynamaktadırlar, bu sebeple, bağlama dayalı iletişimi etkileyen unsurlar da edimbilimsel etmenlerin oluşumunu etkileyebilmektedirler.

Yer Gösterimi

Levinson, yer gösteriminin, konuşma olayındaki merkez noktalara ait yerlerin belirlenmesiyle ilgili olduğunu vurgular. Onun ifade ettiğine göre, genelde mekânsal özelliklerin anlamı, nesnelere işaret etmeye dair, iki temel olasılıkla bilinir. Anlam tasvir edilir ya da adlandırılır ya da yeri belirlenir (Lyons, 1977a (1983: 258.)). Mekânlar bir yandan diğer nesnelere ilişkilendirilirler ya da aşağıdaki gibi referans noktalarıyla belirginleştirilirler (Levinson, 2000: 86) :

Tren katedralden iki yüz metre uzaklıktadır.

Kabul, 34 üncü enlem ve 70 inci boylam derecelerinde yer alır.

Diğer yandan, aşağıdaki gibi, katılımcının ikamet ettiği yer ile konuşma zamanının ilişkisi içinde gösterim belirginleşebilir:

Genç, iki yüz metre *uzaklıktadır*.

Kabul, *buradan* altı yüz kilometre batıda yer alır (Levinson, 2000: 86).

Levinson'ın verdiği örneklere göz gezdirirsek yer gösterimlerinin sadece *burada*, *şurada*, *orada* yer zarflarına karşılık gelmediği, aksine belli bir konuma işaret etmek amacıyla kullanılan sözcüklerle karşılanabileceği görülmektedir.

Sözcüklerin dile getiriliş amaçlarına göre konuşmacı, kendi konumunu dinleyiciye bildirirken, onu başkasının konumundan da haberdar edebilir. Dilsel ifadelerin söyleniş amacına göre bu tür yer gösterimleri kullanılabilir. “*Annem köyden geldiğinde, orada ne kadar mutlu olduğunu anlatırdı*” cümlesinde yer alan *orada* yer gösterimi, hem köyün coğrafik konumuna işaret etmekte hem de annenin köyde bulunduğu yeri belirtmektedir. Bu cümlede yer gösterimi annenin köy ile olan duygusal bağını anlatmak için kullanılmıştır.

Jule, kişiyi, yeri ve birinin duygusunu anlatmada doğrudan konuşmaları kullanırsak, dramatik bir performansla, gösterimi yansıtabileceğimizi söyler ve pet shoplara yaptığı bir gezide söylediği cümleyi örnek gösterir: “Kafesteki üzgün bakışlı köpek yavrusuna bakıyordum. Köpeğin yüzünde sanki “ben burada çok mutsuzum, beni serbest bırakacak mısın?” gibi bir soru işareti vardı. Bu cümlede kullanılan *burada* yer gösterimi kişinin söylediği fiziksel olarak bilinen kafesin olduğu yeri değil, aksine köpeğin rolüne bürünen kişinin yerini belirtir (Jule, 1996: 13).

Levinson yer gösterimi için kullanılan birkaç kelimeyi örnek gösterir. İngilizcedeki *here* ve *there* zarfları ve ayrıca *this* ve *that* işaret zamirleri. Almancadaki *hier-da-dort* ve *dies-das-jenes* zarfları. Daha önce bahsettiğimiz, konuşmacının bulunduğu yer bağlamında mekâna işaret eden gösterim olarak *hier* zarfı için aşağıdaki cümleyi örnekler:

Ich wollte dir schreiben, dass es mir *hier* sehr gut geht (Levinson, 2000: 87).

“*Burada* her şeyin güzel gittiğini, sana yazmak istedim.” Türkçeye çevirdiğimiz Levinson'a ait bu cümledeki *burada* zarfı konuşmacının bulunduğu yere gönderme yapmaktadır.

Gösterimler, bağlamdan kopuk düşünüldüğünde anlamı belirsiz parçalara dönüşürler. Burada bahsedilen bağlam, iletişim ortamı, iletinin altında yatan amaç, gönderici ve alıcının ortak bir artalanı paylaşmalarıdır. *Bu* gösterimini dağda ağacı, şehirde binayı,

odada kanepeyi göstermede, yazarken kalemi, konuşurken konuyu ve birçok şeyi ifade etmede kullanabiliriz, ancak burada belli bir ortamın çizdiği sınırlar vardır. Bu sınırlar vasıtasıyla *bu* gösteriminin neye karşılık geldiği anlaşılabilir.

Gösterimlerin iletişim eylemindeki kullanılma amacını anlayabilmek için gerekli olan bir diğer etmen gönderici ve alıcı arasındaki benzer artalan bilgileridir. Aynı ortamda yetişmiş ve aynı duyguyu paylaşan insanlar benzer artalan bilgilerini edinirler. Göndericinin niyetlediği şeyin alıcı tarafından anlaşılması bu benzer bilgilerle sağlanabilir. Böylece, gösterimlerin kullanıldığı bir iletişim ortamında benzer artalan bilgisine sahip bireyler arasında iletişim doğrudan gerçekleştirilir ve gösterimle işaret edilmek istenen kavram alıcı tarafından algılanabilir.

2.2.2. İma ve Çıkarısama

Edimbilimin konu alanı kapsamında yer alan ima, bir sözle birçok şey ifade etme sanatı olarak düşünülebilir. Konuşmacı tarafından gerçekleştirilen bu sanatın netice elde edebilmesi dinleyicinin konuşmacıyla olan yakınlığına bağlıdır. Bu yakınlık her ikisinin de aynı ortamda ve aynı bağlamda iletişim eylemini gerçekleştirmeleriyle doğru orantılıdır. Bu koşullar sağlandığında konuşmacının ima ettikleri, dinleyicinin zihninde karşılık bulabilir, ayrıca, konuşmacı burada uzun cümleler kurmak yerine bir sözle bin ifade gerçekleştirdiğinden zamanı da iyi kullanmış olur.

İma, söylenenin bir parçası olmaksızın, konuşmacının söyleminde anlamlı hale gelen her şeyi içine alan, konuşmacının tamamlayıcı bir parçasıdır. Bir konuşmacının iletişim kurmak için niyetlediği şey, onun doğrudan söylediği şeylerden daha zengin anlamlar içerebilir (Horn, 2006: 3).

Levinson (2000)'un belirttiğine göre, konuşmaya dayalı imanın oluşturulması, edimbilim alanındaki en önemli fikirlerden biridir. Edimbilimsel çalışmaların bu kavramla çok yoğun bir şekilde karşı karşıya gelmelerinin birçok sebebi vardır. İlk olarak imalar, dilsel olguların edimbilimsel açıklamalarının varlığı ve ispatı için tipik örneklerdir. Edimbilimsel çıkarımsamaların bu türü, dil yapısının dışında yer almaktadır. İma kavramı, dilsel gerçekliklerin birkaç önemli işlevsel açıklamasını bizlere sunar. İkinci olarak, imalar gerçekte söylenenden çok daha fazlası demek isteniyorsa, gözle görülür biçimde bunu açıklayabilir. Aşağıdaki örneği ele alalım:

A: Saatin kaç olduğunu bana söyleyebilir misin?

B: Şimdi, sütçü buradaydı

Levinson yukarıdaki cümleye karşılık verilen cevabın ne anlama geldiğini öğrenebilmemiz için cümlelerin altında yatan anlamları ortaya çıkarır ve aşağıdakileri yorumlamak için, bir okuma biçiminin etkili olduğunu anlambilim teorisi aracılığıyla öğrenebileceğimizi bizlere gösterir:

A: Saatin kaç olduğunu bana söyleyebilecek durumda mısın?

B: (edimbilimsel biçimde yorumlanan parça) Sütçü, konuşma zamanının öncesindeki bir zamanda geldi.

Levinson'a göre, ana dil konuşucusu için bu tür kelime değişimlerinde normalde çok fazla şeyin aktarıldığı açıktır. Bu durum aşağıda italik yazıyla belirtilmektedir.

A: *Şu anda* saatin kaç olduğunu bana söyleyebilecek durumda mısın *ve evet ise lütfen söyle.*

B: *Hayır, şu anda saatin kaç olduğunu söyleyemem, fakat yaklaşık olarak doğru zamanı anlatmak için kullanılacak bir bilgi verebilirim, zira, sütçü buradaydı* (Levinson, 2000: 107-108).

Levinson, verdiği örnek cümleyle aynı ortamda bulunmanın ima edilen anlamada önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim sütçü buradaydı cümlesi bizim için hiçbir anlam ifade etmese de yukarıdaki konuşma partnerleri için bir anlamı vardır. Muhtemelen, A kişisi, sütçünün geldiği zamanı bildiği için B kişisi o cümleyi kurarak yaklaşık zaman dilimini ifade etmek istemiştir.

Konuşma ortamındaki ima kullanımları, konuşmacı ve dinleyicinin söylemlerden benzer çıkarsama yapmalarına olanak sağlayabilir. Bu durumu, her iki katılımcının benzer artalan bilgisini paylaşmalarıyla açıklayabiliriz. Konuşmanın karşılıklı taraflar için mantıksal çerçevede devam etmesi, söylem koşullarının çözümlenmesini gerektirebilir. Bu koşullar, belirgin hale getirildiği takdirde söylemlerin altında yatan imaları daha iyi kavrayabiliriz.

Mair'e göre: "konuşmanın mantığı elbette, matematiksel ya da felsefi mantık kadar devasa değildir, fakat konuşmacıların, durumun gerçekleştiği yerdeki gibi, ortak bir artalan bilgisini paylaştıkları yerde, bu mantık, uygulanabilir hale gelir. Aşağıdaki iki cümleyi ima kullanımları bakımından inceleyelim. İki cümlenin ilkinde, *becermek* fiilinin kullanımı, gerçekte ne olduğunu, devamındaki fiille açıklayan bir ima taşır. Cümlenin olumsuzlukla bitmesi mümkün değildir. İkinci cümle, *denemek* fiiliyle kullanılır ve böyle bir ima taşımaz ve dolayısıyla olumsuz olarak sonlanabilir:

Zamanında ona telefon etmeyi becerdim. Fakat başaramadım.

Zamanında ona telefon etmeyi denedim. Fakat başaramadım" (Mair, 2008: 115).

Burada iki farklı sözcük kullanılarak cümlenin anlamı belirtilmek istenmiş, ancak uygun sözcük seçimi cümlenin altında yatan niyeti göstermede etkili olmuştur. İlk cümlede *becermek* fiilinin ima ettiği ile bu cümlenin devamındaki yargı arasında anlamsal bakımdan kopukluk vardır. Bunun nedeni burada ima kullanımına ihtiyaç duyulmamasıdır. İkinci cümleye baktığımızda uygun sözcükle cümlenin anlamının aktarıldığı görülür.

Levinson, Grice'in, konuşmanın akışını yönlendiren birkaç varsayımı olduğundan bahseder. Bunlar, temel olarak zihinsel düşüncelere bağlı olarak gelişirler ve işbirliği amacına dayalı konuşmada dilin etkili kullanımı için yönergeler halinde sıralanabilirler. Grice, bu yönergeleri, dört temel konuşma ilkesi olarak adlandırır, bunlar genel işbirliği ilkesi olarak da adlandırılırlar. Bu ilkeler şunlardır (Levinson, 2000: 111-112):

İşbirliği ilkesi: Katıldığın konuşmanın yönü ya da bilindik amacı, ilgili zaman diliminde nasıl gerektiriyorsa, öyle kendi konuşmanı oluştur (Levinson, 2000: 112).

Nitelik ilkesi: Konuşmanı öyle bir şekilde oluşturmayı dene ki doğru olsun: Doğruluğundan emin olmadığın şeyleri söyleme!, Yeterli kanıtının olmadığı hiçbir şeyi söyleme! (Levinson, 2000: 112).

Nicelik ilkesi: Konuşmanı gerekli olduğu kadar çok bilgilendirici hale getir ve gerekli olandan daha da bilgilendirici şekle dönüştürme (Levinson, 2000: 112).

Bağıntı ilkesi: Konuşmada üzerinde konuştuğun şeyle alakalı şeyler söyle (Levinson, 2000: 112).

Tarz ilkesi: Anlaşılır ol ve tam olarak: ifadedeki belirsizliklerden ve çok anlamlılıktan kaçın, kısa tut ve yönteme bağlı kal (Levinson, 2000: 112).

Kısacası, bu ilkeler, konuşmanın etkili, mantıksal ve işbirlikçi olarak devam etmesi için konuşmacının yapması gerekenleri sıralamaktadır (Levinson, 2000: 112). Grice'nin ortaya attığı konuşma ilkeleri, konuşmaya dayalı gelişim gösteren ima kullanımlarının oluşum evresi için temel alınabilir. Buradaki nitelikler, konuşmanın akışını daha anlaşılır ve konuşmayı daha işlevsel hale getirmek için konuşmacı tarafından önemsenmesi gereken unsurlardandır. Bu unsurlardan başka, konuşmaya dayalı ima kullanımlarını etkileyen kıstaslar da vardır. Özellikle, konuşmacının yaşam biçimiyle şekillenmiş, kültürel özelliklerini yansıtan imalar, onun alışkanlıklarıyla bağlantılı olarak gelişebilir. Aynı kültürel ortamı paylaşan katılımcıların dilsel ifadelerinin anlaşılması, yoğun bir zihinsel süreci gerektirmeyebilir. Çünkü böyle bir ortamda oluşturulan söylemler, katılımcıların ortak artalan bilgilerine hitap etmektedir ve böylece alışılmış, geleneksel ima biçimleri ortaya çıkabilir.

Grice (1975), geleneksel ve konuşmaya dayalı imaları birbirinden ayırır. Geleneksel bir ima aşağıdaki gibidir:

Paul bir Almandır, bu yüzden o espriden anlamaz.

Bu cümlede, bütün Almanların espriden anlamadığı ima edilir. Bu imayı ifade eden *bu yüzden* bağlacı geleneksel bir araçtır. Konuşmaya dayalı imalarda, imayı ifade etmek için hiçbir geleneksel araç kullanılmaz; konuşma partneri, söylenenin anlamını tam olarak anlamak için, daha fazla yorumlama işine girişir (Vater, 2002: 188). Yorumlama süreci için dinleyicinin ihtiyaç duyduğu tek şey, konuşmacının niyetini anlayabilmektir. Dinleyici, konuşmacı ile benzer düşünce yapılarına ve yaşam tarzına sahipse buradaki niyeti anlayarak yorumlama işine girişir. Konuşmacı ve dinleyici benzer artalan bilgilerine sahip oldukları müddetçe, iletişim esnasında açıkça belirtilmeyen ancak hissettirilen unsurlar açığa çıkarılarak, konuşmacı tarafından bunlara mana yüklenebilir.

Jule, “bir kişinin “cheese sandwich” ifadesiyle ya da bir nesnenin “Shakespeare” ismiyle nasıl tanımlanabildiğini göstermek için konuşma esnasında söylenen cümlelerden örnekler verir ve ona göre bir öğrencinin aşağıdaki gibi bir soru sorması ve buna cevap alması tuhaf değildir:

Can I borrow your Shakespeare?

Yeah, it’s over there on the table.

Cümlelerde söylenmek istenen bir kişi değil muhtemelen bir kitaptır. (“it” zamirine dikkat edin!). Jule, restoranda bir garsonun diğerine yemek sipariş vermesi esnasındaki konuşmayı da ima konusu kapsamında örnekler:

Where’s the cheese sandwich sitting?

He’s over there by the window.

Bu bağlamdaki konuşmada bahsedilen herhangi bir şey değil, aksine bir kişidir. (“he” zamirine dikkat edin!)” (Jule, 1996: 20). Burada pencerenin yanında oturan kişi peynirli sandviçe benzetilerek, peynirli sandviç kavramıyla imada bulunulmuştur. Demek ki, iletişim ortamında herhangi bir şeyi ima etmek için sözcüklere veya göstergelere ilk ve gerçek anlamlarının dışında anlam yüklenerek imaya dayalı söylemler oluşturulur.

İmaların, konuşmaya dayalı olarak veya geleneksel ifadelerle sınıflandırılmalarının yanında belli bir durumun oluşması sonucunda da, duruma bağlı olarak değişebilen imalar ortaya çıkabilir:

“Ben (bugün) kahvaltı yapmadım.

John ve Mary (birbirleriyle) evliler.

Onların bir bebeği vardı ve (bu yüzden) onlar evlendiler.

Robin karides yedi ve (bunun sonucunda) gıda zehirlenmesi yaşadı.

(Edimbilim sınıfımızdaki) herkes bulmaca çözdü.

Bütün bu örneklerin iletişimi gerçekleştirebilmesi için, duruma bağlı olarak doğru olmaları önemlidir” (Horn, 2006: 21). Parantez içindeki ifadelere bakmadan cümleleri

okuduğumuzda o anın koşulları içinde söylenen cümlelerin birbirleriyle olan bağlantısını görebiliriz. Bu cümlelerde, bulunulan yer, zaman dilimi, fiziksel koşullar ve kişisel bilgiler ima temelli ifadelerin oluşturulmasında etkilidir. Konuşmacı bu özelliklere gönderme yaparak, dinleyiciye söylemin durumunu sezdirmeye çalışır ve dinleyici bu sezdirişlerle söylemden çıkarsamalar yapar.

2.2.3. Önvarsayım

Levinson (2000), önvarsayım alanı ile ilgilenen ilk filozofun modern mantığın kurucusu olan, Gottlob Frege olduğunu söyler. Frege, önemli bir yorumlama aralığını kapsayan tartışmalarda, daha sonra önvarsayımın tartışması için de merkez noktada yer alacak sorulardan çoğunu ortaya koyar ve şunların altını çizerek:

“Bir şeyler iddia edildiğinde, kullanılan basit veya bileşik özel isimlerin bir anlamı olduğu önvarsayımı apaçık ortaya çıkar. “Kepler yoksulluk içinde öldü” iddia edilirse, Kepler isminin bir şeyleri nitelediği önvarsayıdır (Frege 1892 (1969: 54)) “(Levinson, 2000: 184).

“Kepler yoksulluk içinde öldü” cümlesinden, Kepler’in daha önce zengin biriyken sonraları fakir bir kişi olduğu veya hayatı boyunca fakirlik yaşadığı ve bu fakirlik içerisinde ömrünün sonlandığı önvarsayımı çıkarılabilir.

Frege, önvarsayımın bir teorisini aşağıdaki önermelerle planlamaktadır:

- Bildirici ifadeler ve örneğin zaman tümceleri gerçekte bir şeyleri açıklama anlamına gelen önermeleri içerir.
- Bir cümle ve onun karşılığı bir dizi önvarsayımına sahiptir.
- Bir iddianın ya da bir cümlenin doğru ya da yanlış olabilmesi için, önvarsayımların doğru olması ya da gerçekleşmiş olması gerekir (Levinson, 2000: 185).

Bu bakımdan gerçek dünyada var olduğu kabul edilen iddialar önvarsayılabilir. Dile getirilen iddiaların gerçeklikle alakası yok ise veya doğruyu yansıtmadığı düşünülüyorsa, bu iddialar için yapılan önvarsayımların doğruluğundan da şüphe etmek gerekir.

Jule ise, “bir önvarsayımın, konuşmacının söylem oluşumundaki öncelikli durumu varsaymasına dair bir şey olduğu” üzerinde durmaktadır. Ona göre, “konuşmacı cümlelere değil, önvarsayımlara sahiptir. Bir gereklilik, söylemde ileri sürülenden yola çıkarak, mantıki olarak devam eden bir şeyi ifade eder. Konuşmacıların değil, cümlelerin gereklilikleri vardır. O, aşağıdaki söylemle bağdaştırılan potansiyel varsayım bilgisini tanımlayabileceğimizi söyler:

Mary'nin erkek kardeşi üç at satın aldı.

Bu söylemi oluştururken konuşmacı, normalde Mary adında bir kişinin olduğu ve onun bir erkek kardeşi olduğu önvarsayımına sahiptir. Konuşmacı ayrıca, Mary'nin erkek kardeşinin çok parasının olduğuna dair daha özel önvarsayımlarda bulunabilir” (Jule, 1996: 25-26). Konuşmacı, bu cümlede verilen bilgilere göre birtakım önvarsayımlarda bulunur, ancak bu önvarsayımlar cümlenin verdiği bilgiler doğrultusunda belli miktarda kalır. Kişi, Mary hakkında bu cümlede dile getirilenden çok daha fazlasını biliyorsa daha başka önvarsayımlarda bulunabilir.

Stalnaker (1972: 387-8)'e göre, bir önermenin edimbilimsel anlamda ön varsayılabilmesi için onun doğruluğundan emin olmak gerekir. Bu, kişinin önermeye karşı herhangi bir zihinsel tutuma sahip olması gerektiği anlamına gelmez ya da o kişinin bağlama dayalı olarak diğerlerinin zihinsel tutumu hakkında herhangi bir şeyi varsaymasına ihtiyacı yoktur. Stalnaker, önvarsayımların, muhtemelen, dilbilimsel davranış içinde ortaya koyulan karmaşık tavırlar, eğilimler olarak görüldüğünü ifade eder. Ona göre, kişi, yaptığı açıklamaların, sorduğu soruların, verdiği emirlerin etkisiyle önvarsayımlara sahip olur ve önvarsayımlar, dilbilimsel yapı oluşturulmadan önceki, kesin olarak varsayılan önermelerdir. Frege'nin edimbilimsel önvarsayım görüşünün aksine (Atlas, 1975), Stalnaker'in görüşü, dinleyici için de geçerli olması için konuşmacının iddialarını önceden varsaymasının gerektiği üzerinedir. Stalnaker'in önvarsayımları, konuşmacı için ne ifade ediyorsa, o bağlamda katılımcılar için de ortak bir artalandadır (Atlas, 2006: 33).

Konuşmacı düşüncelerini varsayarak ifadelerini söze döker. Dinleyicinin bu ifadelerden önvarsayımlar yapabilmesi hem konuşmacı hem de dinleyicinin ortak bir artalan veya aynı bağlam etrafında buluşabilmelerine bağlıdır. Stalnaker, ifadelerin konuşmacının ve

dinleyicinin zihninde aynı varsayımları uyandırması için, katılımcıların artalan bilgilerinin benzer durumlar ve olaylar etrafında şekillenmesinin gerekli olduğuna ve önvarsayım süreci için bu durumun etkileyici olduğuna değinir.

Meibauer ise önvarsayımı şöyle tanımlar: “Eyalet başkanı, gençlerle konuşmasında yazım reformuyla uğraşmayacağını söylese, bir yazım reformu olduğunu farz eder. Konuşmadaki bir konuşmacının yaptığı varsayımlar, önvarsayım olarak adlandırılır. Bu durumda yazım reformunun varlığı, eyalet başkanının önvarsayımı ile ilgilidir. Bir konuşmacı eyalet başkanı hakkında aşağıdaki cümleyi (a) söylese, varsayar:

a. Herzog yazım reformuyla ilgilenir. (=p)

b. Bir yazım reformu vardır (=q)

c. p>>q

>> işareti önvarsayım için kullanılır. İlk cümleden ikinci cümledeki varsayıma ulaşıldığı için “p>>q” şeklinde önvarsayım ifade edilir (Meibauer, 2008: 44).

Meibauer, önvarsayım türlerini aşağıdaki tabloda örneklerle açıklamıştır. Tablo Almandan Türkçeye çevrildiği için ilk örnek olduğu gibi alınmıştır. Bunun sebebi buradaki örneğin Türkçede tam karşılığının olmamasıdır.

Tablo 1. Önvarsayım Türleri

Tür	Örnek	Önvarsayım
Varoluşsal	Der/die/das X	>>X oluşur.
Gerçekçi	Bunu yaptığımı pişman oldum.	>>Bunu yaptım.
Gerçekçi olmayan	Öğretmen olacağını iddia etti.	>>Öğretmen değildi.
Sözcüksel	Kirişi kırmaya çalıştı.	>>Kirişi kırmayı denedi.
Yapısal	Kim geliyor?	>>Biri geliyor.
Gerçek karşıtı	Hasta olmasaydım...	>>Hastayım.

Kaynak: Meibauer (2008:48)

Önvarsayımlar, kullanıldıkları bağlam içerisinde türlere ayrılırlar. Önvarsayımına ait bu türler, konuşmacının söylediklerinden dinleyicinin yaptığı çıkarımları ifade eder.

Varoluşsal Önvarsayım: Jule, varoluşçu önvarsayım için, İngilizcedeki iyelik zamirlerini örnek gösterir. Örneğin, “your car” ifadesinden >>”you have a car” ifadesi önvarsayılr (Jule, 1996: 27). Aynı zamanda, Aslı'nın oğlu, komşu kızı, bitişikteki köpek, İstanbul hava limanı gibi tamlamalar da varoluşsal önvarsayım için kullanılabilir.

Gerçekçi Önvarsayım: Bu önvarsayım türü için Jule, know (bilmek), realize (farketmek), regret (pişman olmak), be aware (farkında olmak), odd (tuhaf), glad (memnun) fiillerinin gerçekçi önvarsayımına ait özellikler barındırdığını ifade eder ve örneklerle gösterir:

She didn't realize he was ill. >> He was ill.

We regret telling him. >> We told him.

I wasn't aware that she was married. >> She was married.

It isn't odd that he left early. >> He left early.

I'm glad that it's over. >> It's over (Jule, 1996: 27-28).

Gerçekçi olmayan önvarsayım: “dream (rüya görmek)”, “imagine (hayal etmek)”, “pretend (numara yapmak)” fiillerinin kullanıldığı söylemlerde gerçek dışı varsayımlar bulunmaktadır. Örneğin:

I dreamed that I was rich. >> I wasn't rich.

We imagined we were in Hawaii. >> We were not in Hawaii.

He pretends to be ill. >> He is not ill (Jule, 1996: 29).

Sözcüksel önvarsayım: Jule, sözcüğe bağlı olarak anlam kazanan söylemlerin önvarsayımını İngilizcedeki “manage” fiiliyle açıklamıştır.”didn't manage” dendiğinde

o işin başarılmadığı ancak denendiği önvarsayıdır. Bunun dışında sözcüksel önvarsayım için “stop, start ve again” sözcükleri kullanılabilir.

He stopped smoking. >>He used to smoke.

They started complaining. >>They weren't complaining before.

You are late again. >>You are late before (Jule, 1996: 28).

Yapısal önvarsayım: Dilbilgisi yapılarıyla oluşturulan söylemler için yapısal önvarsayım söz konusudur. Özellikle soru cümleleri bu konuya dâhil edilebilir. Örneğin:

Tatile nereye gittiniz? >>Tatile gittiler.

Merdivenlerden kim iniyor? >>Biri aşağı iniyor.

Bu kolyeyi nereden aldın? >>Kolye almış.

Gerçek karşıtı önvarsayım: Gerçekleşmemiş veya doğru olmayan söylemler için gerçek dışı önvarsayım ifadesi kullanılır. Konuşmacı *eğer, olsaydı* sözcüklerini söyleminde kullanarak anlamı, gerçek dışı olarak dinleyiciye yansıtır:

Elektrikler kesilmeseydi... >>Elektrikler kesilmiş.

Param olsaydı... >>Param yok.

Konuşmacının ortama, duruma veya belli bir amaca yönelik oluşturduğu söylemlere göre alıcı kişinin birtakım önvarsayımlarda bulunması iletişim ortamında sıklıkla gerçekleşen bir durumdur. Konuşmacının söylediği her söz, gerçek dünyada karşılığı olduğu sürece belli temellere dayandırılır. Örneğin “*Bu sabah da kahvaltısını yapamadı*” cümlesi doğruluğu kanıtlanabilecek bir cümledir. Bu cümleyi söyleyen kişi, cümlede sözü edilen bireyin daha önceki sabahlar da kahvaltısını yapamadığını önvarsayar. Cümlede sözü edilen kişi yakından tanınıyorsa, bu kişinin çok geç uyandığı veya iştahı az olduğu için kahvaltısını yapamadığı önvarsayımlarında da bulunabilir.

Konuşmacının söylemini birtakım önvarsayımlar temelinde oluşturması ve dinleyicinin konuşmacının söylemine ait önvarsayımlarda bulunabilmesi, konuşmacı ve dinleyicinin

ortak bir zeminde buluşabilmelerine bağlıdır. Bu ortaklık, benzer artalan bilgileriyle sağlanabilir. Örneğin aynı eğitim kurumlarından mezun öğrencilerin mesleki artalan bilgileri çoğunlukla benzer özellikler gösterir. Bu öğrenciler arasında dile getirilen ifadeler, aynı eğitimi almamış bireyler tarafından anlaşılmayabilir. Bir tıp öğrencisinin arkadaşına yönelttiği “*Anatomi dersinde gördüğümüz Skeleton Appendicularia (apendiküler iskelet) ve Skeleton Axiale (aksiyal iskelet) sisteminde kaç kemik bulunmaktaydı?*” sorusunun diğer mesleklerde öğrenim gören öğrenciler tarafından anlaşılabilmesi gibi. Bu iki tıp öğrencisi arasındaki iletişimde gerçek bir durum kullanılmıştır. Her iki öğrenci de aynı eğitimi aldıkları için cümlede yer alan tıp terimlerinin karşılıklarına hâkimdirler. Bu cümleyi ifade eden tıp öğrencisi arkadaşının da bu dersi aldığını varsayarak onun bilgisine başvurur. Aynı zamanda tıp öğrencisi, cümlede geçen iskelet isteminin belli bir kemik sayısına sahip olduğunu ve arkadaşının bu konuda bilgisi olduğunu önvarsayarak sorusunu yöneltir. Dinleyici olan diğer tıp öğrencisi ise, arkadaşının bu soruyla ulaşmak istediği cevabı bilsin ya da bilmesin, iskelet sisteminin kemiklerden oluştuğu önvarsayımında bulunabilir. İşte tıp öğrencilerinin bu cümleden bu gibi önvarsayımlarda bulunabilmeleri, cümlenin gerçek bir durumu yansıtmasıyla, ayrıca bu iki öğrencinin bu konuda benzer artalan bilgilerine sahip olmalarıyla açıklanabilir.

2.2.4. İşbirliği İlkesi

Önvarsayım konusuna ait tartışmalarda, konuşmacı ve dinleyicinin konuşma esnasında birbirleriyle işbirliği halinde olduklarını varsaymıştık. Örneğin alımlamanın başarılı olabilmesi için işbirliği gerekli bir faktördür. Konuşmacının önvarsayımlarını kabul etme esnasında, dinleyici, “benim arabam” ifadesini kullanan bir konuşmacının gerçekten bir arabası olduğunu farz etmek zorundadır ve konuşmacı da dinleyiciyi asla yanıltmaya çalışmaz. Bu işbirliği, konuşma eyleminde bulunan insanların normalde birbirlerini şaşırtmaya, aldatmaya ya da birbirlerinden önemli bilgileri saklamaya çalıştıklarını varsaymayan bir olgudur. Çoğu durumlarda, işbirliğinin bu türü, söylenenin duygusunu oluşturmak için ilk başlangıç noktası olur (Jule, 1996: 35). Konuşmacı ve dinleyici tarafından gerçekleştirilen işbirliği ile iletişim, yanlış anlamalardan uzak gerçekleştirilir. Çünkü Jule’nin de dediği gibi işbirliği ilkesi, iletişim

eylemindeki katılımcıların birbirlerini aldatmadan, aksine birbirlerine güvenerek iletişimi gerçekleştirdikleri durumları yansıtır.

Dilbilimsel edim bilim alanında, derin bir etki yaratan diğer bir dil filozofu Herbert Paul Grice (1913-1988)'dir. O, insanlar arasındaki iletişimin, özellikle de spontane konuşmalarda başarılı kılmanın ne olduğunu ve neyin yanlış anlamalardan uzaklaştırdığını gözlemiştir. Bu gözlemleri dikkate alarak, bir işbirliği ilkesi olduğunu farz etmiştir (Mair, 2008: 114). Grice, işbirliği ilkesi hakkında açıklamalar yaparken aynı zamanda bunu ima kullanımlarıyla bağdaştırmıştır.

Meibauer (2008), işbirliği prensibi ve konuşma ilkelerinin aslında iletişim için neden iyi olduğunu anladığımızı düşünür. Bu durumu açıklamak için, aşağıda Grice'den alınan örnekleri verir. “Şimdi, Anna ve Berta'nın bankada çalışan ortak arkadaşları Charlie hakkında konuştukları bir durum düşünün. Aşağıdaki diyalog ortaya çıkar:

Anna: Ee, Charlie'nin yeni işi nasıl gidiyor?

Berta: Ah, şimdiye kadar iyiydi; Henüz hapishaneyi boylamadı.

Berta'nın harfi harfine ne söylediğine bakılırsa, şu sonuç çıkarılabilir: Berta'nın ifadesinin kelime anlamı, Charlie'nin yeni işinde iyi olduğunun ve hapishanede olmadığını bilgisini verir, fakat buradaki asıl hikâyeye bu değildir: buradaki duruma bakarsak, daha başka şeyler söylenmek istenmiştir, örneğin, Charlie'nin potansiyel bir sahtekâr olduğu demek isteniyor olabilir” (Meibauer, 2008: 26). Buradaki işbirliği Anna'nın sorusu ve Berta'nın cevabındaki karşılıklı varsayımdan ibarettir. Anna sorusuyla Berta'nın Charlie'nin durumu hakkında bir şey bilip bilmediğini öğrenmeye çalışır. Anna, Charlie'nin son işindeki şüpheli durumlarını bilir. Berta'nın da bunu bildiğini varsayarak sorusunu sorar. Berta da bu sorunun altındaki imayı anlar ve ona göre cevap verir.

İşbirliği ilkesine bir başka örnek de Jule tarafından verilir.

Aşağıdaki senaryoyu düşünelim. Bir parktaki bankta oturan bir kadın ve bankın önünde yerde yatan büyük bir köpek vardır. Uzaktan bir adam gelir ve banka oturur (Jule, 1996: 36) :

Adam: Köpeğiniz ısırıyor mu?

Kadın: Hayır. (Adam köpeği okşamak için eğilir ve köpek adamın elini ısırır.)

Adam: Heeeeey! Köpeğinizin ısırmadığını söylemişsiniz.

Kadın: Isırmaz, fakat bu benim köpeğim değil.

Bu sahnedeki problemlerden biri iletişimle ilgilidir. Özellikle de, adamın söylenenden daha fazlasını ileten varsayımı yüzünden bir problem ortaya çıkmış gibi görünüyor. Burada “senin köpeğin” ifadesindeki varsayım, her iki konuşmacı için de doğru olduğundan, buradaki problem önvarsayım ile ilgili değildir. Problem adamın “köpeğiniz ısırıyor mu?” sorusundaki varsayımı ve kadınının “hayır” cevabının, onların önünde yatan köpeğe uygun olmasıyla ilgilidir. Adamın bakış açısı için, kadının cevabı beklenenden daha az bilgi sunar. Diğer bir deyişle, kadının son satırda verilen bilgiyi sağlaması beklenir. Elbette kadın bu bilgiyi daha önceden verseydi, hikâye komik olmazdı. Komik bir olay olabilmesi için, kadın beklenenden daha az bilgi vermek zorundadır (Jule, 1996: 36). Buradaki işbirliği, “köpeğiniz ısırıyor mu?” sorusunu adamın oradaki köpeğin sahibi olarak kadını düşünmesiyle ve kadının da kendi köpeğiyle alakalı bir soru sorulduğunu varsaymasıyla ilgilidir. Kadın bu tür bir varsayımda bulunarak soruyu cevaplar, ancak köpeğin adamı ısırmasıyla kadının verdiği cevabın oradaki köpekle ilgili olmadığı anlaşılır. Bu hikâyede komik bir durum yaratılmak istendiğinden işbirliği ilkesinin yanlış anlama üzerine kurulduğu görülmektedir.

Konuşmacı ve dinleyicinin ortak bir bilgi arka planıyla oluşturdukları bu işbirliği, hemen hemen her iletişim ortamında vardır. Konuşmacının demek istediğinin dinleyici tarafından anlaşılması, ikisi arasındaki işbirliğini gerektirir. Özellikle imaya dayalı konuşmalarda kastedilenlerin dinleyici tarafından farkedilmesi işbirliği ilkesine dayanır. Örneğin, misafirlige gelen bir komşunun “kahve de çok acı olmuş” demesinin sonucunda ev sahibi şeker veya kahvenin yanına tatlı getirebilir. Komşu söylediği sözle, ev sahibinin bu eylemi yerine getireceğini bilerek imada bulunur. Ev sahibi ise, şeker getirmesinin gerekli olduğunu komşunun söylemi aracılığıyla anlar. Komşu bu tür bir imada bulunmasaydı, şeker getirme eylemi gerçekleşmez ve komşu ile ev sahibi arasında iletişimi kolaylaştıracak bir işbirliğinden söz edilemezdi. Bu işbirliğinin

sağlanması komşu ve ev sahibinin benzer ortamda bulunmalarına bağlanabilir. Konuşmacı bu tür bir söylemi farklı bir ortamda dile getirseydi, aynı sonuca ulaşamayabilirdi. Bu nedenle, buradan, edimbilimin konularından biri olan işbirliği ilkesinin, iletişim ortamındaki yanlış anlamaları azaltmaya ve iletişim eylemine katkıda bulunarak katılımcılar arasındaki iletişimsel zorlukları da ortadan kaldırmaya yardımcı olduğu sonucuna varılabilir.

2.2.5. Söz-eylem Kuramı

Söz-eylemler, konuşma esnasında ortaya çıkan konuşmacının niyetini, söylediği veya yaptığı imalar, varsayımlar, ricalar, tehditler, istekler, duyurular, açıklamalar, emirler, söz vermeler gibi sıralayabileceğimiz daha birçok eylem aracılığıyla dinleyiciye iletmesi ve dinleyicinin de bu niyeti anlayarak ona göre karşılık vermesiyle meydana gelirler. Konuşmacı ve dinleyici arasındaki söyleme dayalı olarak değişebilen bu ilişkiyi söz-eylem kuramı incelemektedir.

Söz-eylemler, hayatımızın merkezinde yer alan iletişim sağlayıcı söylemlerdir. İletişim eylemini gerçekleştirmesinin yanında, edimbilim dışında başka bilim dalları için de araştırma sahası haline gelmişlerdir. Levinson, yaptığı incelemeleri söz-eylem kuramı bağlamında açıklarken, başka bilim adamlarının söz-eylem kuramıyla nasıl bir ilişki içinde olduklarını da belirtmiştir.

Levinson, dil kullanımının genel teorisindeki bütün konular içerisinde en büyük ilginin söz-eylem kuramının üstünde olduğunu vurgular. Levinson'un ifade ettiğine göre, psikologlar, söz-eylemlerin temelinde yatan düşüncelerin ediminin dil edinimi için öncelikli şart olduğunu tahmin ederler (bkz. Bruner 1975, Bates 1976), edebiyatçılar, söz-eylem kuramından dilsel incelikler ya da edebi türlerin varlığı hakkında bilgi almayı umdular (bkz. Ohmann 1971, Levin 1976), antropologlar, kuramda büyümlü sözlerin ya da ritüellerin bir açıklamasını aradılar (bkz. Tambiah 1968). Dilbilimsel edimbilim alanında söz-eylemler, her edimbilim kuramının bir açıklama yapmak zorunda olduğu merkez noktada, önvarsayımlar ve imalarla geliştiler (Levinson, 2000: 247).

Söz-eylemler, bireylere ve toplumlara özgü şekillenmiş söylem biçimleridir. Söz-eylemlerin yer aldığı toplumlar arasında farklı kullanım alanlarına sahip olması, toplumların farklı bilişsel ve psikolojik alt yapıyla söylemlerini oluşturmalarından

kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, söz-eylem kuramı inceleme alanı olarak geniş bir yelpazeye hitap eder ve dil ile ifade edilen her türlü eylemin özünde söz-eylem kuramından söz etmek mümkündür.

Söz-eylem kuramı için temel alınan çalışmalardan biri Austin'in "How to do Things With Words" adlı yayınlanan kitabıdır. Austin bu kitabında nezaket kurallarına ve doğruluk şartlarına göre anlaşmanın merkez noktası olarak görülen dilsel anlaşmaya değinmiştir (Levinson, 2000: 249). Bu kitabın özelliği, söz-eylem kuramına dair yapılan çalışmalar için ana kaynak olmasının yanında, Austin'in söz-eylemler üzerine yaptığı tespitlerin anlaşılmasını sağlamaktır.

Söz-eylemin çıkış noktası, Austin (1962) tarafından yapılan, konuşmanın eyleme dayalı olduğu tespitidir. Austin konuşma ifadelerinin iki kısma ayrıldığına sonucuna varmıştır: bunlar, "edimseller" ve "saptayıcılar" dır. Austin yaptığı okumalar sonucunda konuşmaların eylemin bir şekli olduğu ve bunun da eyleme özgü şartlar altında yer aldığını ortaya çıkarmıştır. Dilsel ifadeler için bu üç görüş karakteristik özellikler taşır: 1) dilsel ifadeler konuşmacının niyeti tarafından belirlenir, 2) bunlar belli yollarla dünyayı değiştirirler, 3) bunlar Austin (1962) tarafından "mutluluk şartları" olarak adlandırılan özel şartların temelinde yer alırlar (Vater, 2002: 172). Austin'in çalışmasının ana noktası edimsellerdir. Edimsel ifadeler, söylemek ile başlar ve dinleyicinin bu söylemi eyleme dökmesiyle sonuçlanır. Eyleme dökülen bu söylemler konuşmacı ve dinleyici arasındaki karşılıklı etkileşimi gerektirir. Bu etkileşim sonucunda bağlam içerisinde konuşmacı tarafından niyetlenenler, dinleyicide belli etkiler yaratır ve böylece edimsel eylem gerçekleştirilmiş olur.

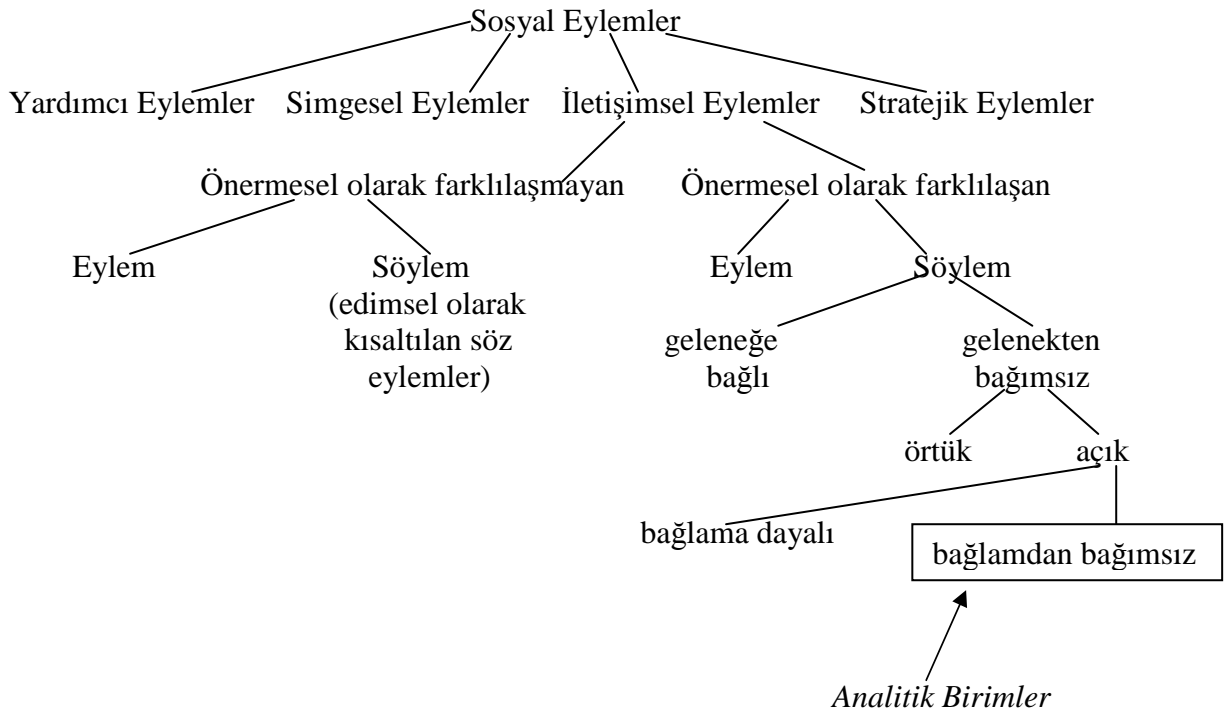
Habermas (1976), "What is Universal Pragmatics?" adlı yazısında edimbilim alanına ışık tutarken söz-eylemlerin standart biçimini ortaya koymuştur:

"Söz-eylem kuramının temel görevi, dilbilimsel söylemlerin edimsel durumunu açıklığa kavuşturmadır. Austin, konuşma eylemindeki söylediğimiz cümlelerin duygusunu, konuşmadaki edim söz olarak ifade eder. Söz verirken, iddiada bulunurken ya da uyarı yaparken, ben cümlelerle bağlantılı olarak eylemi gerçekleştiririm: bir söz vermeyi, bir iddia ileri sürmeyi ya da bir uyarı yapmayı denerim- bunları bir şeyler söyleyerek yaparım. Dil kullanımının diğer şekilleri de olmasına rağmen- Austin diğer şekilleri derken, şiir yazmak ve şaka yapmaktan bahseder-edimsel kullanım, geri kalan kullanımın bu

diğer türleri için esas olarak görülür. Verilen durumun anlaşılması için, her söylem en azından dolaylı olarak konuşmacı ve karşısındaki kişi arasında belli bir ilişkiye dair bir ifade oluşturmak ve bu ifadeyi sağlamak zorundadır. Ayrıca söz-eylem kuramındaki edim sözün, dile getirilen içeriğin iletişimsel işlevinin tespit edilmesine bağlı olduğunu söyleyebiliriz” (Habermas, 1976: 56).

Habermas, söz-eylemleri açıklarken, konuşmacı ve dinleyicinin belirleyici özelliğinden de bahsetmiştir. İletişim, konuşmacı ve dinleyici arasındaki söz aktarımlarını ifade eder. Buradaki aktarım biçimi, söz-eylemlerin biçimini belirleyebilir. Bu yüzden, söz-eylemler, diğer edimbilimsel unsurlar gibi bireylerarası etkileşimi sağlamada aracı olabilirler.

Habermas, söz-eylemlerin sınıflamasındaki bakış açılarını aşağıdaki şekilde özetlemiştir.

Şekil 3: Söz-Eylem Kuramının Analitik Birimlerinin Türetilmesi

Kaynak: Habermas (1976: 62)

Habermas, yukarıdaki şekilde belirttiği iletişimsel eylemi; anlaşmaya varmaya yönelik eylemler, stratejik eylemleri; katılımcının başarısına yönelik eylemler (rekabete dayalı davranışlar ya da mücadele oyunları gibi), simgesel eylemleri; bir konserde ya da dansta

ortaya koyulan eylemler olarak tanımlar (Habermas, 1976: 63). Habermas'ın yaptığı bu sınıflama bizlere söz-eylemlerin hangi etkilerle oluştuğunun resmini çizer. Toplumsal ve kültürel ilişkilerle şekillenen söz-eylemler, sosyal eylemleri meydana getirirler. Sosyal eylemler, gerçekleştikleri durum bağlamında ya da oluşturulma amaçlarına göre, iletişimi sağlayan eylemler, kişiler arası anlaşmada yardımcı eylemler, belli durumlara özgü oluşturulmuş simgesel eylemler ya da katılımcılar için önemli ve öncelikli koşulları içeren stratejik eylemler olarak kendi içinde kısımlara ayrılabilir. Özellikle konuşmaya bağlı anlaşmanın merkezinde yer alan iletişimsel eylemler, katılımcılar tarafından bağlama dayalı olarak oluşturulabileceği gibi bağlamdan bağımsız olarak da oluşturulabilirler. Örneğin, sınav sonrası öğrencinin öğretmenine sınavla ilgili sorular sorması beklenebilir, ancak sınav esnasında öğrencinin otobüsün saatini sorması doğru olmaz, öğrencinin burada saatin kaç olduğunu ya da sınavın kaçta biteceğini sorması iletişimsel eylemi yerine getirebilir.

Söz-eylemler, iletişim eyleminin katılımcıları tarafından söylenen, onların isteklerine, amaçlarına ve niyetlerine göre değişebilen ve anlaşılması için bağlama dayalı unsurlarla ilişkilendirilen ifade biçimleridir. Bu ifade biçimleri, genelde benzer artalan dünyasına sahip katılımcılar arasında daha çok anlaşılabilir. Bunun sebebi, söz-eylemlerin söylendiği toplumun ya da söyleyen bireyin tipik özelliklerini yansıtmasıdır. Başka bir ifadeyle söylersek, söz-eylemler toplumun ve bireyin aynası gibi onların kültüre ve yaşam biçimlerine özgü artalan dünyalarından haberler verir.

Sadock'un düşüncelerine göre, konuştuğumuz zaman, bir sesli harfi yutarak, ilgi cümlecikleri oluşturmak, misafire hakaret etmek ve savaş başlatmak için birçok şey yapabiliriz. Bütün bunlar, kuram öncesi oluşmuş, konuşma süresince yapılan söz eylemlerdir. Buna rağmen söz eylem kuramı, özellikle, dilbilgisinin önemli alanlarının biri ya da daha fazlasını kapsamayan bu eylemlerle bağlantılıdır. Yani bu eylemler, kuram öncesi oluştuğu için ses bilgisi, sesbilim, yapıbilim, söz dizimi, anlambilim ya da diğer eylem teorileri kapsamında değildir. Dilbilgisi içerisinde tanımlanamayan özel bir söz-eylem durumunda dahi, eylemi oluşturmada kullanılan söylemin biçimsel özellikleri, onun başarısıyla (etkisiyle) bağlantılı olabilir, tıpkı, emir cümlesiyle bir şeyi rica ederken ya da “merhaba” diyerek birini selamlarken olduğu gibi. Bunun sonucu olarak, söz-eylem kuramının geleneksel bir yanı olduğu düşünülür. “Oh, I love

chocolates” diyerek bir misafire teşekkür ettiğimiz zaman olduğu gibi... Bazen bu başarı doğrudan geleneğe bağlanmaz. Birinin çikolataları sevdiğini belirtmesinin teşekkür etme eylemi olarak düşünüldüğü hiçbir İngiliz geleneği yoktur. Bu durumda, söylemi oluşturmadaki konuşmacının niyeti ve söylem koşulları altındaki bu niyetin, alımlayan tarafından fark edilmesi önemli bir rol oynar. Geleneksel kullanımların mı yoksa niyetin mi önemli olduğunu fark etmek başarıyı garantilemez. Alışılmış olarak merhaba selamıyla hitap edilen kişiler İngilizce konuşmayabilir, fakat defol dendiğinde ya da misafirin çikolata satın almadığı durumlarda, selamlaşmayı uzatmak ve incelik göstermek için yapılan çabalar başarısız olabilir. Diğer yandan bağlamsal güçlük bakımından da başarısızlık garanti edilemez. Bu sebeple, kişi, söyleneni ses tonu, jest ve mimiklerle anlaşılır hale getirerek bir yabancıyla selamlaşmada başarılı olabilir. Çoğu söz-eylem kuramı bu yüzden, kendilerini geleneksel kullanım ve niyet arasında doğru dengeyi kurmaya adanmışlardır (Sadock, 2006: 53).

Geleneksel kullanımlar, toplumların yaşayışlarıyla şekillenen söz-eylemlerdir. Konuşmacı içinde bulunduğu toplum içerisinde iletişime geçerken bu kullanımlardan faydalanır, dinleyiciye anlatmak istediklerini bu kullanımlar aracılığıyla iletebilir. Geleneksel kullanımlardan başka ifadelerle konuşmanın amacını gerçekleştirmeye çalışması, iletişimi sekteye uğratabileceği gibi dilsel ifadesinin etkisinin dinleyicide hiçbir davranışa yol açmamasına da sebep olabilir. Söz-eylemlerin başarısı konuşmacının dilsel ifadesindeki niyetini, toplumun normlarına uygun olan kullanımlarla dile getirmesi ile ölçülebilir.

Söz-eylem kuramı kendi içerisinde farklı amaçlar için kullanılan eylemler olarak kategorilere ayrılmıştır. Bu eylemler Austin ve Searle tarafından oluşturulan söz-eylemlerin sınıflamalarında yer alırlar.

Searle, edimsözü sınıflandırırken 20 ölçüt belirlemiştir. Bunlardan üçü şunlardır:

Edim söz nüktesi: edimsöz kelime oyunu ile birlikte, bir söz eyleminin amacının belirlendiğini göstermiştir.

Oryantasyon (Haber): Oryantasyondan kasıt, gerçek dünya ve sözcüğün birbirlerine nasıl davrandıklarıdır. Kelimeler gerçek dünyaya uydurulur (tanımlama yoluyla) ya da dünya kelimelere uydurulur (Bir emir ya da bir söz yoluyla).

Fiziksel durumların ifadelerinde: İfade, hangi iç durumlara bağlıdır? Örneğin bir tanım ifadesinde, konuşmacı ne söylüyorsa, söylediği şeye inandığını gösterir. Searle bu üç ölçütten sonra edimsözü beş kategoriye ayırmıştır (http://tr.wikipedia.org/wiki/John_Searle).

Jule, Searle (1980)'nin yaptığı bu söz eylem kategorilerini kendi ifadeleriyle örnekler vererek açıklarken, onları, Searle'nin tanımlamasıyla ifade edilen bildiriciler (declarations), temsil ediciler (representatives), ifade ediciler (expressives), yönlendiriciler (directives) ve yükleyiciler (commissives) olarak beş sınıf altında ayrı ayrı incelemiştir: *bildiriciler*, söylem aracılığıyla dünyayı değiştiren söz eylemlerdir. Örneğin: Nikah memuru: *Sizi karı koca ilan ediyorum.* / Hakem: *Oyun dışısın.* / Mahkeme Kurulu: *Sanığı suçlu bulduk* (Jule, 1996: 53).

Temsil ediciler, konuşmacının neye inandığını ya da inanmadığını belirten söz eylem türlerindedir. Örneğin: “Dünya düz.”, “Ilık güneşli bir gündü.” (Jule, 1996: 53). “Su yüz derecede kaynar.”, “O her zaman yalan söyler.”

İfade ediciler, konuşmacının duygularını belirten söz eylem türlerindedir. Örneğin: “Gerçekten üzgünüm!”, “Tebrikler” (Jule, 1996: 53). “Geçmiş olsun”, “İyi ki doğdun.”

Yönlendiriciler, konuşmacının bir şey yapmak için başka birini kullandığı söz eylem türleridir. ”Bana bir fincan kahve getir, kapalı olsun.”, “Tükenmez kalemini ödünç verebilir misin, lütfen?” ya da “Buna dokunma!” cümlelerindeki söylemler gibi (Jule, 1996: 54).

Yükleyiciler, gelecek eylemleri vaat etmede konuşmacının kullandığı söz eylem türleridir ve onlar, konuşmacı tarafından neyin niyetlendiğini ifade ederler. Söz vermeler, tehditler, reddetmeler bunlara örnek olabilir. “Geri geleceğim/ Bir daha ki sefere onu doğru yapacağım./ Bunu yapmayacağız.” cümlelerindeki kullanımlar gibi (Jule, 1996: 54). Ayrıca, “O parayı vermezsen seni öldürürüm!”, “Notlarımı düzelteceğim, anne” cümleleri gibi örnekleri çoğaltabiliriz.

Austin (1962), ise söz-eylem kuramının üç türünü tanımlamış ve bunları, düz söz-eylemler, edimsel eylemler ve etki söz-eylemler olarak söz-eylem kuramının temelinde sınıflandırmıştır.

Düz söz-eylemler: Austin'e göre düz sözler, konuşmaya dayalı eylemlerdir. Konuşmanın yapısındaki bu eylemler, belli sesleri söylemek, belli dillendirmeler yapmak gibi eylemleri içerir, bu eylemler özel kelimeler kullanarak ve bunları belli bir dilin gramer kurallarıyla bağlantılı olarak ifade etmeyle gerçekleştirilir, buradaki belli duygular ve imalar dilin kuralları tarafından belirlenir (Sadock, 2006: 54). Bu söz-eylemler sonucunda belli bir davranış sergilenmesi beklenmez, adından da anlaşılacağı üzere iletişimde kullanılan düz sözleri ifade ederler.

Edimsel eylemler: Austin'in buluşunun temelini oluştururlar. Konuşma esnasında yapılan eylemlerdir ve edimsel bir cümleyi kullanmak için belli bir amacı olan eylem türleridir: vaftiz etmek, evlendirmek gibi (Sadock, 2006: 54-55).

Söz-eylem kuramının geliştirilmesi özellikle edimsel eylemlerin incelenmesini gerektirmiştir. Edimsel eylemler, doğru ya da yanlış olarak nitelendirilemeyen, konuşmanın amacına özgü olarak gerçekleştirilen ve genelde bir konuda bildiride bulunmak için kullanılan ifade biçimleridir. Yaygın bir kullanım alanına sahip olan edimsel eylemler birçok yolla oluşturulabilirler. Diğer bir deyişle, edim sözün söylenmesi için tek bir cümlenin varlığından söz edilmeyebilir, cümleler farklı olsa da konuşma eylemindeki amaçları aynı olduğu sürece edimsel söz olma özelliğini kaybetmezler. Bu durum birçok ifadeyle, tek bir niyetin anlatılabileceğini gösterir. Farklı ifade biçimlerinin en az birinin anlaşılma ihtimali olduğu için de iletişimde anlaşılma ihtimali ortadan kaldırma özelliğine sahip olabilirler. Nitekim Searle edimsel eylemlere verdiği örneklerle konuya açıklık getirmiştir.

Searle (2011: 22), aşağıdaki konuşmacı ve dinleyiciyi hayal etmemizi ve konuşmacının aşağıdaki cümlelerden birini söylediği uygun koşullarda olduğunu farz etmemizi ister:

“Sam sürekli sigara içer.

Sam sürekli sigara içer mi?

Sam, sürekli sigara iç!

Sam sürekli sigara içmeyi istedi.

Şimdi düşünelim, konuşmacının söylemini nasıl tasvir edebiliriz? İlk olarak, bunlardan birini söyleyen kişinin İngilizcede oluşturulmuş bir cümleyi dile getirdiği söylenebilir. Birinci cümlede konuşmacı bir iddia ortaya atar, ikinci cümlede bir soru sorar, üçüncü cümlede emir verir, dördüncü cümlede ise bir istek ya da arzusunu dile getirir. Konuşmacı bu dört eylemi gerçekleştirirken aynı zamanda bu dört eylem için benzer diğer eylemleri de yerine getirir: konuşmacı bunlardan herhangi birini söyleyerek, belli bir nesneyi kasteder, ondan bahseder, ya da ona işaret eder ve konuşmacı ima edilen “sürekli sigara içer” ifadesini doğrular. Bundan ötürü, bu dört cümlenin söylenmesinde ortaya çıkan ima ve yargının aynı olduğunu söyleyebiliriz. İma ve yargı düşüncesini iddia etme, soru sorma ve emretme gibi söz-eylemlerin bilgisinden ayrı tutarız ve bu ayrımın doğruluğu, farklı söz-eylemlerin yerine getirilmesinde aynı ima ve yargının oluşabileceği gerçeğine dayanır. Austin bu söz-eylemleri edimsel eylemler olarak adlandırır” (Searle, 2011: 22).

Edimsel eylemler, belli bir amacı olan eylemlerdir. Gönderici edimsel eylem dile getirdiğinde alıcıdan bir şey yapmasını bekleyebilir. “Oda çok havasız” cümlesi söylendiğinde pencerelerin açılarak odanın havalandırılması gibi. Edimsel eylemler söylendiği amaca göre alıcının harekete geçmesini ve eylemde bulunmasını sağlarlar. Bu nedenle gönderici edimsel eylemleri dile getirirken alıcının belli bir davranışta bulunmasını bekler.

Sadock (1970,1972), belli durumlarda, dolaylı olarak gerçekleştirilen söylemlerin biçiminde bazı geleneksel işaretler olduğunu iddia eder. Örnek olarak akşam yemeğinde söylenen “Tuzu uzatabilir miydin?” sorusunu gösterir. Söylem soru gibi görünür fakat akşam yemeğinde söylendiği zaman, alıcıda tuzu uzatmaya zorunlu olduğu duygusunu uyandırır. Sadock, bu tür bir sorunun *lütfen* kelimesini içerebileceğini fark eder ve bu kelimenin rica etme edimsel eyleminin yaptığı etkiyi üretmek için konuşmacının niyetini açık olarak gösteren içtenlik duygusunu yarattığını ifade eder. Bütün soruların alıcıda bu kelimenin kullanılmasıyla böyle bir duyguyu meydana getiremeyeceğini fark etmek önemlidir. Bu yüzden “burası soğuk değil mi” ifadesi doğru koşulları oluşturur. Bir alımlayan kişinin, pencereyi kapatmasına, şöminedeki ateşi yakmasına, battaniye alıp getirmesine ya da bunun gibi şeyler yapmasına sebep olur. Bütün sonuçları üretmek için bile olsa, “lütfen burası soğuk değil mi?” diye söylenmez. Sadock, bu tür

örneklerin, dolaylı etki söz-eylemden ziyade, doğrudan edimsel eylem olarak niyetlenen etkiyi analiz etme duygusunda gelenekselleştiğini savunur (Sadock, 2006: 69).

Sadock, burada yer verdiği örneklerle, edim sözlerin alışılmış biçimlerini ortaya koymuştur. Ona göre, konuşmacının istekleri edimsel eylemleri içerir. Dinleyici bu istekler sonucunda birtakım eylemleri gerçekleştirir. Ancak alışılmış edimsel eylemlerle rica duygusunu belirtmek için “lütfen” sözcüğünün eklenmesi, edimsel eylemin etkisini azaltabilmektedir, bu nedenle edim sözlerin kullanılmamış biçimlerinin değişikliğe uğratılmaması gerekmektedir. Edim sözlerin dinleyicinin davranış sergilemesine sebep olabilmesi buna bağlanabilir.

Etki söz-eylemler: Austin’e göre, etki söz-eylemleri, alıcı, konuşmacı ya da diğer katılımcıların düşünceleri, duyguları ya da eylemleri üzerindeki etkinin üretimiyle meydana gelir (Sadock, 2006: 55).

Austin’in etki söz-eylem olarak adlandırdığı eylemler, eylemin erek bilimsel bağlamı içinde rol oynayan edimsel gücünden ortaya çıkmıştır. Söz-eylemler genelde katılımcının öngöremeyeceği etkiler üretebilen eylemlerdir. Bunlar hesaba katmayacağımız basit bir duyguda oluşan etki söz-eylemlerdir. Etki söz-eylemler, edimsel eylemlerin önemli iletişimsel bağlamlarda etkili bir yere sahip olduğu gerçeğinden doğmuşlardır. Buradaki etkiler, bir konuşmacının başarı temelli bir eylemi gerçekleştirdiği zaman, söz-eylemleri niyetle birbirine bağladığı zaman ve onları söylenenin anlamıyla ilişkili olan amaçlar için kullandığı zaman meydana gelir (Habermas, 1981: 123).

Etki söz-eylemler, edimsel eylemlerin dile getirilmesiyle dinleyicinin bu eylemlerden etkilenmesini ifade eden eylemlerdir. Dinleyicide duygusal ve düşünsel değişikliklere sebep olabilen eylemlerdir. Bu değişiklikler sonucunda, dinleyici eyleme tepki verme, sinirlenme ya da mutluluk duygularını yaşayabilir. Konuşmacı edim sözleri söyleyerek dinleyicinin belli bir eylemi gerçekleştirmesine sebep olurken, etki söz-eylemleri söyleyerek dinleyicinin gerçekleştirdiği eylemden etkilenmesine yol açar.

Edimsel eylem ve etki söz-eylem arasındaki sınır büyük bir tartışma yaratmaktadır. Bu tartışma sonucunda, bu sınırın dört ölçütü ortaya çıkmıştır:

- Edimsel amaç, bir konuşmacının söylemini takip etmek ve söz-eylemler için temel oluşturan söylenenin anlamını izlemektir; söz-eylemler bu bakımdan kendini tanımlayan bir özelliğe sahiptirler. Edimsel eylem yardımıyla bir konuşmacı, söylediği şeyin selamlaşma, emir, uyarı, açıklama ya da daha fazlası olarak anlaşılmasını istediğini bilebilir. Konuşmacının iletişimsel niyeti, dinleyicinin söz-eylemin belli içeriğini anlamak istemesinin arkasında yatmaz, buna karşın konuşmacının etki söz-eylemdeki amacı, doğrudan hedeflenen eylemleri takip eden bitişler gibidir ve söz-eylemin belli içeriğini takip etmez, bu amaç sadece katılımcının niyetiyle gösterilebilir. Örneğin, ona yöneltilen ricayı anlayan bir kişi, konuşmacının bunu söylerken başka ne niyetinin olduğunu bilebilir ya da bir tanıdığın cadde boyunca aceleyle gittiğini gören bir gözlemci onun neden acele ettiğini bilebilir. Alıcı, konuşmacının etki söz-eylemini bağlamdan çıkarabilir. Geri kalan üç ölçüt de söz-eylemin kendini tanımlamasıyla ilgilidir (Habermas, 1981: 123-124).

Konuşmacı niyeti ve amacı ne ise ona göre edimsel eylemleri iletişim esnasında kullanır. Önceden belirlediği amaçlar doğrultusunda edimsel eylemleri dinleyiciye iletir, ancak etki sözler belli bir amacı içermeyerek, duruma özgü olarak söylenebilen söz-eylemlere de karşılık gelebilmektedir. Örneğin, siz uyurken eve hırsız girdiğini hissederseniz, “Hırsız var!” cümlesini söylersiniz. Bu cümle sadece sizin korununuzu dile getirir, ancak bu cümleyi eşinize söylediğinizde onun da korkmasına neden olabilirsiniz, böylece etki söz-eylemi gerçekleştirmiş olursunuz.

Davis, etki söz-eylemlerle ilgili yazısında bu üç söz-eylem türü için şu örneği verir:

“Sesli bir şekilde size “There’s a spider on your lap” dediğimi düşünün. Ben bunu söyler söylemez siz bu cümleden irkilirsiniz. Ben size bunu söyleyerek, kucağınızda bir örümcek olduğunu anlattım ve söylediğim şeyden korktunuz. Öyle görülüyor ki, burada birkaç farklı eylem gerçekleşmiştir. Bir şey söyledim; bir şey anlattım; ve sizi korkuttum. Burada Austin’in terminolojisinde geçen düz söz-eylem, edimsel eylem ve etki söz-eylemi gerçekleştirdim. Austin düz söz-eylemi üç farklı eyleme ayırır. Onlardan ikisi *sessel* ve *sözsel* eylemlerdir. Belli seslerin sıralanmasıyla *sessel eylemler* gerçekleşir. *Sözsel eylemler* ise, bir dile ait olan belli seslerin söylenmesi ya da bu dile ait olduğu için bu sesleri söyleyerek gerçekleştirilen eylemlerdir (bir dilin dilbilgisi kurallarına uygun olarak oluşturulan ifadeler). Bu durumda “There’s a spider on your lap” dendiğinde sessel

eylemi, bunu söylemede İngilizce söz yapısına uygun olarak bir cümlenin kullanılması da sözsel eylemi tanımlar. John Searle, düz söz-eylemler ve edimsel eylemler arasında bir farkın olmadığını savunur. Ona göre önceki sonrakinin bir özelliğidir. Austin'e göre ise kucağında örümcek var dediğim zaman düz söz-eylem yerine getirilir, fakat Searle burada edimsel bir eylem için bütün kıstasları karşılayabilen bir durum olduğunu yani bu cümlenin sadece edimsel eylemin bütün özelliklerini yerine getirebildiğini söyler. Buna rağmen bu bizi, sessel, ilişkisel (sözsel), edimsel ve etki söz-eylemlerinin arasında bir ayırım yapmaktan alıkoyamaz. Söz-eylemler arasında yapılan bütün bu ayrımlara rağmen, Austin'in *How to Do Things with Words* eserindeki ilgilendiği temel şey edimsel eylemlerdir. O diğer eylemleri, edimsel eylemlerle karşılaştırmak için kullanır" (Davis, 1980: 37).

Austin'in özellikle edimsel eylemleri çalışmasının ana noktası olarak görmesi, iletişim eyleminin genelde belli bir amaca yönelik olmasıyla ve eyleme sebep olabilecek bir süreci içermesiyle alakalı olabilir. Çünkü iletişim esnasında kullanılan söz-eylemleri incelediğimizde, amaç-niyet-eylem üçlüsünün birbiriyle bağlantılı olduğunu görebiliriz. Buradaki bağlantıyı sağlayan unsurlar ise edimsel eylemlerdir. Bunun dışında iletişim eyleminin statik değil, aksine dinamik bir yapıya sahip olduğunu düşünürsek, bu hareketli yapının da edimsel eylemlerle sağlandığını fark edebiliriz.

Searle, söz-eylem kuramının gelişmesinde büyük katkıları olan dil felsefecisidir. Özellikle sözsel eylemin gerekliliğini savunmaktadır. Ona göre, sözsel eylemler yerine getirildiği takdirde edimsel eylem de gerçekleşmiş olur. Konuşmacının söylemlerinde dile getirmek istediği amacının dinleyici üzerinde etki yaratması bu eylemler aracılığıyla da sağlanabilmektedir. Searle, söz-eylemler ve kullanım alanlarıyla ilgili savunduğu düşüncelerini temellendirmede kullandığı örneklerden birini dile getirir: "İkinci dünya savaşında bir Amerikan askeri olduğumu ve İtalyan birlikleri tarafından yakalandığımı düşünün. Bu birliklerin beni serbest bırakmaları için onları alman olduğuma inandırmak istiyorum. Onlara Almanya'da veya İtalya'da alman askeri olduğumu söyleyebilirdim, ancak bunu söylemek için yeterince Almanca ya da İtalyanca bilmediğimi farz edin. Böyle bir durumda alman askeri olduğuma inandırmak için onlara birkaç Almanca kelime sıralayabilirim. Almanca olarak sadece lisedeki Almanca kursunda ezberlediğim bir şiiri hatırladığımı varsayın. Bu yüzden ele geçirilmiş bir Amerikalı olarak İtalyan birliklerine şu cümleyi söylüyorum: "Kennst du

das Land, wo die Zitronen blühen?” onlar üzerinde benim alman askeri olduğuma dair bir etki yaratmaya niyet ettim ve bu etkiyi niyetimin onlar tarafından algılanmasıyla yarattım. Niyetlediğim şey, onlara benim alman askeri olduğumu söylemeye çalışmaktı. Fakat ben “Kensst du das Land...” cümlesini söylediğim zaman bu benim alman askeri olduğum ifadesini içermekte miydi? Alman askeri olduğuma inandırmak için söylediğim sözler “Ben bir Alman askeriyim” manasına gelmeseyse de, bu sözleri söylediğim zaman alman askeri olduğum düşüncesini İtalyan birliklerinde uyandırabilirdim” (Searle, 2011: 44).

Searle'nin alman askerleriyle yaşadığını fazettiği bu olay, aslında artalan bilgisinin izlerini taşımaktadır. Alman askerleri, Almanca dilinin normlarıyla yetişmiş bireylerdir. Searle ise Alman askeri olmamasına rağmen Alman askerlerine karşı Alman gibi davranmak zorunda kalır. Alman olduğuna inandırmak için ise daha önce öğrenmiş olduğu Almanca bir şiiri söyler, bunu yaparken artalan bilgisine başvurur. Alman askerlerinin Searle'ü bir Alman gibi düşünmelerinin sebebi, Searle tarafından söylenen ve Alman askerlerinin sadece Almanların bilebileceğini düşündükleri bir şiirin söylenmesidir. Alman askerleri burada Searle'ün benzer bir kültürden gelerek aynı artalan dünyasıyla bu şiiri edindiğini düşünebilirler. Searle ise Almanca ile ilgili artalan bilgisine başvurmasaydı, böylesine zor bir durumdan kurtulamayabilirdi.

Habermas, yaptığı çalışmalarda söz eylem kuramına dair aşağıdaki sonuçlara ulaştığını belirtmektedir:

- Bir söz-eylem dinleyici tarafından anlaşılabilir ve kabul edilebilir olursa, konuşmacı tarafından niyetlenen kişilerarası ilişkiyi sağlamayı başarır (Habermas, 1976: 87).
- Söz-eylemin kabul edilebilirliği iki edimsel önvarsayımın yerine getirilmesine bağlıdır: söz-eyleme özgü sınırlı bağlamlarının oluşumu (hazırlayıcı kural) ve söz-eyleme özgü belli yükümlülükleri yerine getirmek için konuşmacı tarafından verilen bir söz, vaat. (temel kural, samimiyet kuralı) (Habermas, 1976: 87-88).
- Söz-eylemin edimsel gücü, dinleyiciyi harekete geçirme kapasitesine bağlıdır. Bu kapasite, konuşmacı tarafından niyetlenen sözün, şu gibi durumlarda anlamlı olduğunu dinleyicinin önceden bilmesiyle alakalıdır: geleneğe bağlı söz-eylemler

olduğu takdirde, konuşmacı, bu edimi, mevcut standartların zorunlu ediminden doğrudan ödünç alabilir; gelenekten bağımsız söz-eylemler olduğu takdirde ise konuşmacı, bu edimi dinleyiciyi geçerli iddiaların tanınması için motive ederek geliştirebilir (Habermas, 1976: 88).

- Konuşmacı ve dinleyici söz-eylemdeki geçerli iddiaları tanımak için birbirlerini karşılıklı olarak motive edebilirler. Çünkü konuşmacının sözünün içeriği, konuya bağlı olarak vurgulanan geçerli bir iddiaya özgü, özel bir yolla belirlenir. (Habermas, 1976: 88).

Habermas'ın kastettiği bu özel yol, konuşmacının söyleminin çerçevesini oluşturan bağlam kavramıdır. Konuşmacı, bulunduğu koşullara özgü, yani bağlamla ilintili olarak oluşturduğu söylemi aynı ortamda bulunan dinleyiciye aktarırken, dinleyicinin söylemin altında yatan niyeti anladığını kabul eder. Böylece konuşmacının edimsel söylemi ve dinleyicinin de bundan etkilenmesi sonucunda söz davranışa dönüşür.

2.2.6. İncelik Kuramı ve Etkileşim

Yetkiner, incelik kuramına dair tespitlerde bulunmuş ve kitabında bu kuramın açıklamalarına yer vermiştir: "farklı dil toplulukları, kişilerarası ve kültürlerarası etkileşimde kişilerarası ilişkileri düzenlemek, korumak ve geliştirmek üzere oluşturulan kurallara ilişkin olarak bazı benzerlikler ve farklılıklar gösterir. İncelik "uygun sosyal tavır ve davranış takınma ve incelikli davranış içinde başkalarının düşünülmesi" (Kasper, 1994: 206) olarak değerlendirilebilir. Ancak geniş anlamıyla incelik, yaş, cinsiyet, sosyal konum gibi sosyal değişkenlerden kaynaklanan saygı ve güç temelli zorunlu göstergelerin ele alındığı toplumdilbilimsel bir kavramdır. Buna örnek olarak Almanca, Türkçe, Fransızca ve Hollandaca dillerindeki "sen/siz" ayrımı, Japonca ve Korecedeki unvan ve saygı sözcükleri örnek olarak verilebilir. Öte yandan, inceliğin kültürel ve sınıfsal boyutunun olduğuna dikkati çeken Mills (2003,2004) geleneksel kuramın incelik kuramını nezaket ve etiket ile sınırladığı eleştirisini getirerek bireylerin sınıf, cinsiyet ve ırk özelliklerine bağlı olarak incelik üzerine değerlendirmelerinin ve seçtikleri stratejilerin farklılık gösterebileceğini ifade etmektedir. Örneğin: Bir öğretim üyesi bir Anadolu kasabasında bir fırına girer ve "İyi günler beyefendi bir ekmek rica edebilir miyim?" der. Fırıncı şöyle bir bakar ve "Ne yalvarıyon abi tabii ki veririz" der.

Bu örnekte müşterinin son derece incelikli bir dil kullanması, fırıncının kendi gündelik dil kullanım kurallarına uymamaktadır. Konuşmacının incelikli dil kullanımı fırıncı için dinleyici olarak kendini yücelten bir davranış değil, konuşmacının kendi kendini alçalttığı bir davranış biçimi olarak değerlendirilmektedir” (Yetkiner, 2009: 19).

Bu örnek, incelik kullanımlarının toplumdan topluma değişiklik göstermesinin yanında, bir toplumun içindeki bireyler arasında dahi farklılaşabileceğini bizlere gösterir. Bu kullanımların toplumların her kesimi için aynı olmaması, yaşa, cinsiyete, eğitim düzeyine ve yaşanılan ortama bağlı değişkenlerle ilgilidir. İletişim durumlarında kullanılan incelik ifadeleri toplumun bir bireyi için etkili olabilirken, başka bireyler için yadırgayıcı olabilir. Jule, bu durumu sosyal etkileşim içerisinde bulunan insanların yakınlığı veya uzaklığıyla alakalı olduğunu dile getirmektedir.

Jule’ye göre dilbilimsel bir etkileşim sosyal bir etkileşimi gerektirir. Bir etkileşim esnasındaki söylenenlerin duygusunu anlamak için, sosyal uzaklıkla veya yakınlıkla ilgili çeşitli faktörlere bakarız. Bu faktörlerden bazıları etkileşim için önceliklidir ve büyük çaplı dışsal faktörlerdir. Bu faktörler, yaş ve güce bağlı olarak değişen sosyal değerler temelindeki, katılımcılara ait göreceli durumları içerirler. Örneğin, İngilizce bir konuşma esnasında, kendilerini daha düşük bir sosyal statüde gören konuşmacılar, kendileri ve daha yüksek statüdeki konuşmacılar arasındaki sosyal uzaklığı belirtmek için bir unvan veya soyadlarını kullanırlar (Mrs Clinton, Mr Adams, Dr Drang gibi) (Jule, 1996: 59). Bireyler arasındaki sosyal mesafenin belirlenmesi bu unvan ve soyadlarının kullanımlarıyla gerçekleştirilir.

Meibauer, incelik kavramının her koşulda resmi bir tarafının olduğunu düşünür; birine sen diye veya siz diye hitap edip etmeyeceğimiz, birine adıyla, soyadıyla ya da unvanıyla hitap edip etmeyeceğimiz veya bir mektubu *sevgilerimle* şeklinde sonlandırıp sonlandırmayacağımız, dil toplumumuzdaki büyük farkı gösterir (krş. Besch 1996). Bir kişi, gelenekleri dikkate almaz ve bilmezden gelirse, kaba ve saygısız olarak görülür. Bir konuşmacı, her konuşma durumunda, mevcut incelik göstergelerinden hangisini seçeceğine karar vermek zorunda olduğu ve bunu sosyal ilişkiler ve gelenekler hakkındaki bilgisini kullanarak yaptığı için, incelik aynı zamanda edimbilimsel bir olgudur (Meibauer, 2008: 114). Konuşmacının iletişim ortamının şartlarına veya iletişimin bağlamına göre seçeceği incelik göstergeleri aracılığıyla konuşmacı ve

dinleyici arasında etkileşim sağlanabilir. Bu etkileşim beraberinde bireylerarası anlaşmanın sağlam zeminlere oturtulmasına yardımcı olabilir. İncelik kuramının izlerini taşıyan bu tür söylemler, toplumların incelik ilkelerine ne derece önem verdiklerini de göstermektedir.

Yetkiner (2009: 20): “edimbilimsel açıdan incelik kuramının, dilbilimsel eylem ile kişilerarası dil işlevinin ifade edilme biçimleriyle ilgilendiğini belirtir ve edimbilim çerçevesinde incelik kuramının kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesi veya korunması gibi amaçları gerçekleştirmek için stratejik olarak dilin nasıl kullanıldığını ortaya koyan bir kuram olduğunu ifade eder. Yetkiner (2009: 20)’ e göre edimbilimsel açıdan incelik kuramı bazı yaklaşımları bünyesinde barındırır. Bunlardan ilki, *karşılıklı konuşma ilkelerine dayalı yaklaşım (Conversational Maxim View)* dır. Yetkiner (2009: 21)’ in ifadeleriyle söylersek; “bu yaklaşımı açıklamak için yapılan çalışmalarda, Brown ve Levinson (1987), Lakoff (1975) ve Leech (1983), Grice (1975)’ın sözlü etkileşim kuramının incelikli dil kullanımı için bir başlangıç aşaması olduğunu; ancak incelikli dil davranışını açıklamaya yetmediğini belirtmiştir. Çünkü inceliğin daha çok karşılıklı konuşma kurallarının ihlaline dayandığını ifade etmişlerdir. Örneğin karşılıklı konuşma ilkeleri " Çöpü dök" gibi net, anlaşılır, kısa ve dolaysız bir ifadeyi öngörürken, incelik kuramı "Lütfen çöpü döker misin?" gibi tarz ve nicelik ilkesini ihlal eden bir kullanımı öngörmektedir”. Yetkiner, ikinci bir yaklaşım türü olarak *yüz koruma temelli yaklaşımı* ele alır ve açıklamalarına devam eder:

“İncelik kuramlar içinde en çok etki yaratan Brown ve Levinson’ın incelik kuramı, etkileşim halindeki bireylerin birbirlerini incitmeme, dolayısıyla "yüz korunumu" ilkesine dayanmaktadır. Yüzü "Duyuşsal olarak yatırım yapılan, kaybedilen, korunan, geliştirilen ve etkileşim sırasında sürekli olarak başvuru olan bir şey." olarak tanımlayan Brown ve Levinson (1987: 61) olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı yüz kavramının altını çizmektedirler. Bu ayrım, saygın, kabul gören bir benlik imgesi yaratma (olumlu yüz) ve davranışlarda özerk olma ve kendi sınırlarını koruma çabaları (olumsuz yüz) şeklinde tanımlanabilir. Bir bireyin yüzünü koruma çabası onun etkileşimsel yüzünü koruması anlamına geldiğinden etkileşim halindeki bireylerin ortak çabası birbirlerinin yüzlerini korumaya yönelik açık olmayan bir işbirliği şeklindedir “ (Yetkiner, 2009: 22).

İncelik kuramının gerektirdiği yüz koruma temelli yaklaşım, bireylerin karşılıklı iletişimde koydukları sınırları ifade eder. Bu sınırlar, bireylerin birbirlerini korumaları

için vardır. İncelik kullanımları, bireylerin gerçekleştirdiği iletişim eylemini daha etkileyici ve konuşmacının söyleminde anlatmak istediklerinin dinleyici tarafından gerçekleştirilmesinde etkin olmasını sağlamaktadır.

2.2.7. Söylem ve Kültür

Söylem, toplumların yaşayış biçimleriyle şekillenmiş ve ait olduğu kültürün özelliklerini yansıtan ifade biçimleridir. Her toplumun bünyesinde var olan bu ifade biçimleri, ortak bir bilgi birikimiyle oluşturulmuşlardır. Aynı kültürel ortamda yaşayan bireylerin aynı duyguları ve benzer durumları paylaşmaları sonucunda müşterek kültürel değerler ortaya çıkmaktadır. Bu değerler, iletişim ortamında dile getirilen söylemlerde belirgin hale gelebilir. Böylece söylemler, kültürel bilginin etrafında şekillenmiş olur. O halde, benzer bir duruma her toplumun aynı tepkiyi vermesi beklenemez, örneğin bazı toplumlarda “nereye gidiyorsun?” sorusu özel hayata müdahale olarak algılanırken, bazıları için hal hatır sorma anlamına gelebilir. Söylem analizi yaparken, yanlış anlamalara sebep vermemek ve anlaşılmanın sağlanması için o toplumun kültürü hakkında bilgi sahibi olmak gerekebilir.

Söylem analizi çok geniş çaplı eylemleri içermektedir. Bunlar, “oh” ya da “iyi” gibi kelimelerin günlük dilde nasıl kullanıldığının araştırılması ve bir kültürdeki, örneğin o kültürün eğitimsel ya da politik uygulamalarındaki baskın düşünce tarzının araştırma alanı üzerine yoğunlaşır (Yule, 1996: 83).

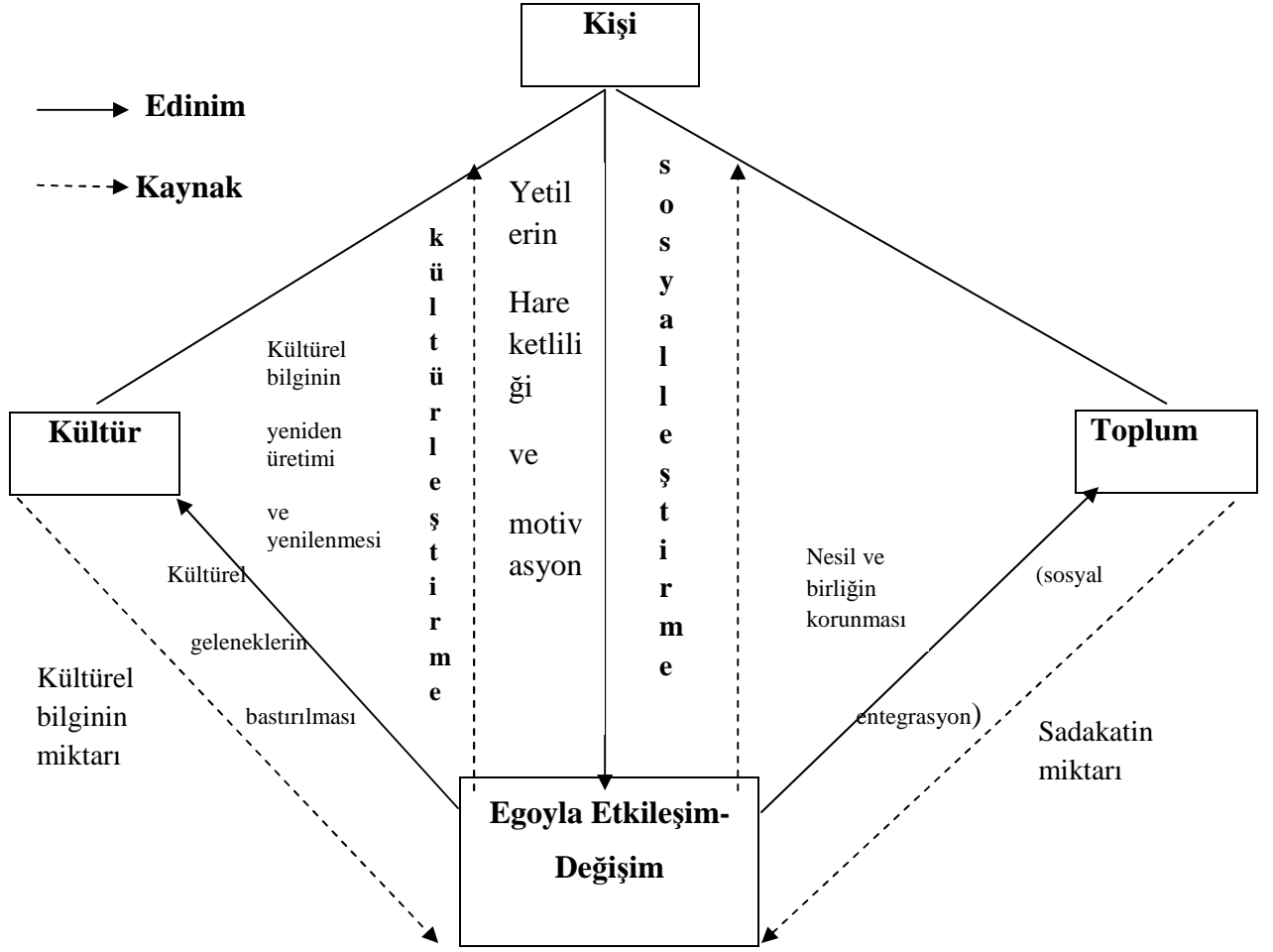
Edimbilimin diğer konu alanları gibi söylem analizi de kültüre özgülüğün mahiyetini ön plana çıkarır. Müşterek bir geçmişle şekillendirilen kültür kavramı, inceleme alanı olarak birçok bilim dalının bünyesinde yer alır. Kullanılabilir dil olarak da ifade edilen edimbilim, iletişimde sağladığı imkânlar dikkate alındığında kültürel özellikleri mihenk taşı olarak görür ve bu özelliklerin hem edimbilimin çalışma sahasını aydınlatmada hem de her türlü iletişim ortamında bireylerin karşılıklı etkileşimini sağlamak için vazgeçilmez olduğunun farkındadır. Bu sebeple diğer bilim dalları gibi, edimbilim de söylem ve kültürün iç içe geçmiş unsurlar olduğunu fark etmiştir.

Kültürün söylemler üzerindeki etkisini kanıtlamak için şu Almanca cümleyi ele alalım: “*Spinne am Morgen bringt Kummer und Sorgen.*” bu cümle Alman toplumunun inançlarına göre oluşturulmuştur ve o topluma özgüdür. Burada ifade edilen, “*sabah*

örümcek görmek, uğursuzluk getirir” söylemi Alman toplumu için geçerlidir, örneğin Türk toplumunda böyle bir inanç yoktur. Bu söylemin iletişim esnasında anlaşılması için bireylerin ortak bir kültür evrenine, daha da ötesi bu evreni de içine alan ortak bir artalan bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. İletişim eylemini büyük çapta etkileyen bir unsur olan artalan bilgisi burada da karşımıza çıkar. Çünkü iletişimin amacına ulaşabilmesi bu ortak artalan bilgisinin varlığına bağlıdır. Söylem ve kültür bağlamında da ele alırsak, bireylerin sahip oldukları ortak artalan bilgisi aracılığıyla, söylemler doğru kullanımlarıyla analiz edilebilirler ve aynı zamanda bireyler bu söylemler aracılığıyla kültürel varlıklarını yansıtabilirler, ancak farklı bir toplumda yetişmiş bireyler için bu durum geçerli değildir. Kültür, kişilerin toplumsal özelliklerini ifade ettiği gibi onların karakteristik özelliklerini belirlemede de etkin rol oynar.

Habermas’ın belirttiğine göre, kültür, iletişim halindeki katılımcıların bilgi dağarcığı olarak adlandırılabilir. Bu bilgi dağarcığı, katılımcılara birbirleriyle anlaşmaya varmada, yorumlama imkânı sağlamaktadır. Toplum, iletişim halindeki katılımcıların sosyal gruplarla olan ilişkilerini düzenleyen bir yol içerisindeki yasal kurallardan oluşur. Bir özneyle konuşma, eylemde bulunma ve bunun yanında kişiliğini korumayı sağlayan bütün gerekçeleri ve yetileri kişilik yapısının bölümüne ilave etmek gerekir. İletişim katılımcıları için kültür, birbirleriyle karşı karşıya gelen birimler içerisinde ve görülebilen ya da katılımcıların karşılaştıkları normlar, sosyal hayattaki öznel deneyimler ya da öznel bir dünya içerisindeki olgularla ilişkili olarak meydana gelir (Habermas, 1988: 248). Habermas, kişilik yapısının oluşumunu onun kültür ve toplumla olan bağlantısına dayandırmaktadır.

Kişi içinde bulunduğu toplumun yaşantı biçimleriyle deneyimlerini harmanlar. Kişilerin karakterleri, bu toplumun kültürel özelliklerinin alt yapısında şekillendirilir. Kişi, sahip olduğu dil yetisini, edimsel ifadelerini, deyim ve atasözlerini, yaşadığı toplumun kültürü içerisinde bir kalıba sokar ve kendine özgü hale getirir, aynı zamanda topluma ve kültüre özgü ifadeler ortaya çıkarır.

Şekil 4: Kişilik Yapılarının Kültür ve Toplumla Olan İlişkisi

Kaynak: Habermas (1988: 253)

Kişiliğin oluşumunu etkileyen en büyük iki etmen kültürel ve toplumsal özelliklerdir. Kişinin egosunun yani benlik bilincinin oluşumunda etkili olan şey kültür ve toplumdur. Kişi kültürel ve toplumsal özelliklerle etkileşim içerisinde bulunarak değişim sürecine girer ve kişiliğinde gerçekleşen bu değişim, aynı zamanda kültürü ve toplumu da yeniden şekillendirir. Kişi, geçirdiği bu değişim sonrasında kültürel özellikler kazanmaya başlar ve kendisini sosyal bir varlık haline getirir. Sosyalleşen kişi, artık kültürel özelliklere bağlı söylemlerde bulunur ve bunun sonucunda iletişimde kullanılan her türlü söylem bu özellikleri kapsayan bilgilerle oluşturulur. Buradan söylemlerin oluşumunda kişinin kültür ve toplumla karşılıklı ve sürekli iletişiminden ve etkileşiminden söz etmek gerekebilir.

Söylemlerin kullanıldığı toplumlar içerisindeki işlevi onun sosyal eylem olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Belli kaidelere göre oluşturulmuş söylemler, sosyal eylemlerin kuralcılığı içinde yer alırlar. Max Weber sosyal eylemin kaynağını şöyle açıklamaktadır:

Max Weber (1977) “rasyonelleştirmeyi” sosyal örgütün bir şekli olarak tanımlamaktadır. Bu sosyal örgütün içerisinde gerçekleşen sosyal eylem, bundan böyle anlamlara, değerlere ve inançlara doğru yönelmez, fakat stratejilere doğru, “o doğru mu?”, “o iyi mi?” sorularına doğru değil, aksine “o çalışıyor mu?”, “amacını yerine getiriyor mu?” gibi sorulara yönelmektedir. Sonuç olarak, rasyonelleşmiş sosyal eylem, prosedürlere uygun hale getirilir, adım adım bir metoda dönüştürülür; bu metot, eylemin amacını başarmada daha etkili ve ekonomik hedefleri olan karmaşık yapıda ve kanuna riayet eden kurallar aracılığıyla oluşturulmuştur. Rasyonelleşmiş sosyal etkileşimde, artık toplumları birbirine bağlayan ortak bir temsilcilikten ziyade ortak bir uygulama ve prosedürler vardır. Anlam etkisini kaybeder ve parçalanmış, ayrışık hale gelir. Sosyal eylem, sistematik bir düzene sokulur, bağdaşık hale getirilir ve prosedürlere uyarlanır (Leeuwen, 2008: 3).

Sosyal eylemin toplumsal normlara göre oluşturulması ve belli bir düzeni gerektirmesi, söylem analizinde yorumlama yapmaya izin vermez. Burada anlatılmak istenen, anlamın o kültüre göre tek olduğudur. Söylemlerin kültürel prosedürlere uygun oluşturulması, söylem analizinde kültür bilgisinin gerekliliğini daha da arttırmaktadır. Sosyal eylem, belli kalıplara sokulur ve işlevsel hale getirilmek istenir. Max Weber iletişim eyleminin belli bir plan dâhilinde gerçekleştiğini ve bu sürece kattığı söylem gibi her türlü ana ve yardımcı kaynakların kültürel çerçeveye özgü kıstasları gerektirdiğini ifade etmektedir. Bu kavramlardan biri de temsilciliktir. Temsilcilik kavramı, toplumların kültür evrenine göre şekillenen davranışlar olarak ifade edilebilir. Bu ifade daha çok sosyal eylem içerisinde bulunan bireylerin söylemlerini belli kitlelere mal etmek için kullandıkları bir terim olabilir.

Antropologlar ve sosyologlar, temsilcilik kavramının, temelde insanların yaptıkları şeylere dair uygulamalara bağlı olduğunu fark ettiler. Eylemin önemi, Avrupa ve Amerika sosyolojisi aracılığıyla vurgulanmaktadır. Sosyologların, bazen somut eylemleri soyut oluşumlardan ve süreçleri de sistemlerden türettikleri bir gerçektir. Bu

süreçler, Durkheim (1943)'ın “kolektif bilinci”, Bourdieu (1998)'nun “habitus”, Talcott Parsons'un sistem teorisi (1977) ve Levi Strauss'un 20. yy a damga vuran yapısalci antropolojisi gibi örnekler vereceğimiz çalışmalardan oluşmaktadır (Leeuwen, 2008: 4). Bu çalışmalar, söylem analizinin gerçekleştirilmesi sürecine etki eden etmenlerin ortaya çıkarılmasında bize yol gösterir. Bilim adamlarının ortaya atmış oldukları bu fikirler, toplumbilim ve insanbilimi üzerine büyük çapta etki yaratmışlardır. Diğer bir deyişle, mevcut düzeni değiştiren bu fikirler, toplumbilim ve insanbilimlerinin kapsamına alınmıştır. İnsanı ve toplumu etkileyen bu düşünceler elbette, insanın ürettiği söylemler üzerinde de etki yaratabilir. Öyle ki, söylem analizinin bu fikirler temel alınarak yapılması, yabancı kültürler ile anlaşmada kolaylık sağlayabilir ve kültüre ait çözümler bu teoriler vasıtasıyla açıklığa kavuşturulabilir.

Söylem, kişinin kültür ve toplumla sonsuz ilişkisi sonucunda ortaya çıkar ve etkisini aynı kültürel bilgiyi ya da ortak artalan bilgisini paylaşan kişiler arasında çoğunlukta hissettirir. Söylemler, bireylerin toplum ve kültürle harmanlanmış karakteristik özelliklerini yansıtan sözcük kümeleridir ve her kültüre özgü birimler içerisinde iletişim eyleminde ortaya çıkarlar. Nitekim söylemler, kültüre özgü ve sadece o kültür için geçerli olan dilsel ifadelerin kullanılmasıyla meydana getirilirler.

2.2.8. Söylem ve Bağlam

Söylem, kültür kavramının etrafında şekillendirildiği gibi kullanıldığı bağlam içerisinde işlevsel hale gelebilir. Söylem ve bağlam geniş bir yelpazeye hitap eden konu alanını içerir. İletişim eyleminde özellikle önem verilmesi ve üzerinde durulması gereken konu bağlam kavramıdır. Söylediğimiz her söz belli bir bağlam içerisinde gerçekleşir. Karşılıklı anlaşmanın gereği olarak görülebilen bağlam, söylemlerin oluşumunda kültürün yanında etkili olan unsurlardandır. Örneğin, geçmiş zamanlarda yazılmış bir romanı çevireceğimiz zaman, romandaki dilsel ifadeleri metnin yazıldığı zaman bağlamında incelemeliyiz. Metindeki ifadeler ancak o zaman gerçek anlamına erişebilir, aksi halde romandaki söylemler şimdiki zamanın bağlamında ele alınırsa, metin anlatmak istediğinden uzaklaşır ve romanın yazılma amacına ulaşamayabilir.

Bağlam, söylem analizindeki çok önemli bir terimdir. Bu kavramla ne demek istediğimizi açıklayalım: bağlam, içinde iletişimin yer aldığı fiziksel bir yapıdır ve bu

yapının içerisinde beden hareketleri, bakışlar, jest ve mimikler vardır. Önceden söylenmiş olanlar ve bu söylediklerimiz ile yapılanlar iletişim içerisinde yer alırlar ki bu iletişimde ortak kültürel bilgiyi içeren herhangi bir paylaşılmış bilgiyi kapsamaktadır. Örneğin, benim kültür grubumda, insanların gece 6 ile 8 saatleri arasında akşam yemeğini yediklerini varsayarım. Akşam yemeği için seni dışarı davet ettiğimi ve buluşmak isteyip istemediğini sorduğumu düşünürsek, açıkça ifade etmeden, senin altı ile sekiz arasındaki bir zamanı bana vermek istediğini ben bilirim. Diğer kültürlerdeki insanların akşam yemeği için kabul ettikleri zaman dilimi farklı olabilir. Böyle müşterek bir bilginin daha önce olduğu kabul edildiği için, konuşmacıların ortak bir kültürel bilginin ne kadarını varsaydıkları ve dinleyicilerin de bunun ne kadarını iletişime kattıklarını anlamak zordur (Gee, 2011: 6).

İletişim eyleminde gerçekleştirilen ortak bilgi, katılımcıların aynı artalanı paylaşımlarıyla ve aynı bağlam etrafında iletişimde bulunmalarıyla açıklanabilir. İletişiminin bağlama uygun şekilde yerine getirilmesi, konuşmacı ve dinleyicinin karşılıklı anlaşmasını sağlayacaktır. Çünkü bağlamdan kopuk olarak ifade edilen söylemler, iletişimin anlaşma amacını yerine getiremez.

Posner (1980), söylem ve bağlam açısından bu beş cümleyi inceler:

Lütfen çöpü dışarı götür.

Çöpü dışarı götürmeni istiyorum.

Çöpü dışarı götürebilir misin?

Çöpü dışarı götüreceksin mi?

Çöpü dışarı götürmedin mi?

Her günkü aile içi iletişimde gerçekleşen bu beş cümlenin her biri aynı amaç için söylenebilir; bu amaç, birine çöpü götürmesi için bir ricada bulunmaktır. Ancak bu beş cümlenin her birini bağlamdan ayrı düşünürsek, onları şu şekilde tanımlarız: 1. cümle emir cümlesidir, 2. cümle bildirici bir cümledir, 3 ten 5 e kadar olanlar da soru cümleleridir. Fakat biri bildiride bulunarak ya da soru sorarak birinin bir [ricayı yerine getirmesini] nasıl sağlayabilir? Annesinin, çöpü döktün mü? sorusunu duyan bir

çocuğun, bunu, çöpü dökmesi için bir rica olarak algıladığını nasıl açıklayabiliriz? Bunu çözüme kavuşturmak için söylemin bağlamını hesaba katmak zorundayız (Posner, 1980: 175).

Söylemler ne şekilde ifade edilirlerse edilsinler, bağlam içerisinde tek bir anlama karşılık gelebilirler. Örnekte de görüldüğü gibi, çöpün dökülmesi için birçok cümle türü oluşturulabilir, ancak hepsinin anlatmak istediği şey tektir. İster soru sorulsun isterse bildiriye bulunulsun, çocuk annesinin ricasını her şekilde anlayabilir. Bunun sebebi anne ve çocuğun aynı iletişim bağlamında konuşmalarıdır. Bunun sonucunda söylem, kullanıldığı bağlam içerisinde anlam kazanır ve işlevsel hale gelebilir.

Söylemin kullanıldığı bağlam içerisinde anlam kazanması gönderici ve alıcının benzer artalan bilgilerini paylaşımlarıyla ilişkilendirilebilir. Benzer artalan bilgisine sahip bireyler, bu artalan bilgilerinin yer aldığı konular etrafında söylemlerini oluştururlar. Bunun sonucunda söylem bağlamsal bir nitelik kazanır. Bu bakımdan, artalan bilgisinin kültür ve bağlamla ilişkisi söylem çözümlemelerinde önemli hale gelebilir. Örneğin Türk toplumunun şaka anlayışı ile İngiliz toplumunun şaka anlayışı farklıdır. İngilizler için komik sayılabilecek bir hikâye, Türk toplumunun hoşuna gitmeyebilir. Buradaki fark, bu iki toplumun kültürel özellikleri ile açıklanabilir. Farklı kültürel yapıya mensup olan bu toplumların söylem kullanımları farklı bağlamlarda oluşturulmuştur. Artalan dünyalarında farklı söylem biçimleri yer aldığından şaka anlayışları topluma özgü nitelik gösterir.

BÖLÜM 3: ÇEVİRİBİLİM VE EDİMBİLİM

3.1. Çeviribilim ve Edimbilim Ortaklığı

Çeviribilim, bazıları tarafından özerk bir bilim dalı olarak görülse de, bazıları dilbilimin uygulamalı alanına ait olarak görmektedirler. Çeviribilim diğer bilim dallarıyla disiplinlerarası ilişkilerinin olduğu bilinen bir bilim dalıdır. Bu ilişki yoğunlukla dilbilim alanında gerçekleşmektedir. Çeviribilimin kuramsal arka planından ziyade, uygulama alanını çeviri eylemi oluşturmaktadır ve çeviri dile dair bütün ölçütleri ele almayı gerektiren bir eylemdir.

Daha önce belirttiğimiz gibi kaynak metin, çeviri yoluyla, anlama, yorumlama, karar verme ve metin üretimi süreçlerinden geçerek hedef dile dönüştürülür. Bu süreçler çeviri metinlerinde bulunmakta olan her türlü kelime, cümle yapısı, söylem, gösterim, imalar, ön varsayımlar gibi edimbilimin konu alanına giren birçok maddeyi ele almayı gerektirir. Cümlenin kullanıldığı bağlam içerisindeki anlamı, metinlerin ait olduğu kültürle etkileşimi halinde ortaya çıkması ve bunun sonuçları, yazarın niyetinin tespit edilmesi, hedef dilin okuyucu kitlesine göre hedef metin oluşumu ve kaynak/hedef metin, kaynak/hedef kültür bağıntısı, bütün bunlar çeviri esnasında dikkate alınan unsurlardır. Çevirmenin bu gibi unsurları inceleyebilmesi ve çeviri eylemini kaliteli çıktılarla sonlandırması onun edimbilimsel yetisiyle alakalıdır. Çevirmen salt yabancı dil bilgisiyle çeviri eylemine girişmemelidir. Böyle bir girişim, ancak sözcüğü sözcüğüne çeviriyi ortaya çıkarabilir. Hâlbuki çevirmenin yapması gereken kaynak kültür ortamında oluşturulmuş bütün metinleri hedef kültür ortamına uyarlamaktır. Çeviribilimin edimbilim ile ortaklığı bu esnada daha da açıkça görülür.

Çeviri daima, insanlar için ve insanlar aracılığıyla gerçekleştirilir. Çevirmenlerin ve tercümanların otomatikleştirilmesi için kullanılan programlar da insanlar tarafından, bir kaynak metnin hedef metne nasıl aktarılacağını belirleyen amaçları gerçekleştirmek için oluşturulmuştur. Yazarların uygulama hayatındaki hedef dilsel göstergelerin nasıl birbirine bağlı olduğunu anlamak için çeviri sürecine ve çevirinin neticesine bakmak gerekir. Çevirinin bu neticesi, hedef dilsel göstergelerin niyetlere, beklentilere ve ilgilere karşılık geldiğini gösterir ki bunları, yazarlar, müşteriler ve alıcılar daima çeviriyle ilişkilendirmektedirler. Bir yandan, dilsel ve metinsel durumlar, diğer yandan

çeviriye hizmet eden ve onlar için çevirinin gerçekleştirildiği insanlar arasındaki bu ilişki sistemi, çevirinin pragmatığı (edimbilimi) olarak adlandırılır (Snell-Hornby, 2006: 56).

İletişim eylemi, çeviri yoluyla ve edimbilimsel etmenlerin iletişime katılmasıyla gerçekleştirilir. Bu etmenler insanlar arasında anlaşmayı sağladığı gibi, o dilin dilsel ve kültürel özelliklerini de yansıtır. Örneğin, tiyatro metinlerini çevirdiğimizi düşünelim, ele alacağımız metin Kurtuluş Savaşı'nı anlatan bir eser olsun. Bu metnin İngilizceye çevirisi yapılacaktır. Çevirmen bu metni incelerken öncelikle, kaynak metnin anlatıldığı zamana dikkat etmelidir, o zamanın şartlarına göre düşünmeye çalışılmalıdır, sonra o zamanın kültürel özellikleri ve yaşayış biçimlerinin neler olduğu irdelenerek kaynak metin çözümlenmelidir. Çevirmen hedef metni oluşturmadan önce bunlar gibi birçok edimbilimsel konulara ışık tutmak zorundadır. Bunlar dışında, kaynak metnin söylemi, kurtuluş savaşı zamanı bağlamında ele alınmalıdır, böylece söylem ve bağlam ilişkisi tespit edilebilir. Yine edimbilim alanında yer verdiğimiz artalan bilgisine dayalı incelemeler de mümkündür. Savaş zamanlarında yaşayan insanların alt benliklerinde saklı olan bilgiler de ortaktır ve hep bu bilgiler etrafında düşünürler, öyleyse çevirmen bunlara da dikkat kesilmelidir. Kaynak metnin edimbilimsel analizi yapıldıktan sonra hedef metnin oluşturulma işlemine geçilebilir. Şimdi de hedef kitle açısından bu metin anlaşılır kılınmalıdır. Hedef dilin özelliklerini, sözdizimini bilmenin yanında kullanmalık dildeki uygulamalar da çeviride yardımcı olacaktır. Aslında çevirmen, yaptıklarının edimbilim ve çeviribilim işbirliği içinde gerçekleştiğini farketmeden çeviri sürecinde bulunur. İşlem sürecine bakarsak, hep edimbilime ait incelemeler yaptığımızı ve kaynak metnin anlaşılmasını edimbilim kavramlarının yardımıyla ortaya koyabildiğimizi net bir şekilde görebiliriz. Daha da ötesi, dilin söz varlığını incelediğimiz her an çeviri ve edimbilimin iç içe olmasının kaçınılmaz olduğu düşünülebilir.

Çeviri eyleminin ilk ve en önemli evresi olarak görünen anlama süreci, çevirinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Anlamanın gerçekleştirilmesi söylemlerin edimbilimsel tespitini gerektirir. Söylemlerin altında yatan anlamın ortaya çıkarılması ve çeviri eylemine dâhil edilmesi Habermas (1996)'a göre birçok iletişim durumunun giderilmesiyle sağlanabilir:

“Anlamanın edimbilimsel teorisi, söz-eylemleri anlamada, neyin gerekli olduğunu açıklamak için ortaya çıkar. Söz-eylemlerin gerçekleştirilmesinde cümleler iletişimsel niyetle ifade edilirler. Bu niyetin farkına varılması için şu iletişim durumları karşılanmalıdır: ortak bir dil üzerinde hâkim olan ya da çeviri yoluyla ortak bir dil oluşturabilen konuşmacı ve alıcı, her iki katılımcı tarafından irdelenebilen bir söylem durumu, özneler arası ortak bir arka plan bilgisi ya da yeterli miktarda örtüşme, bir konuşmacının yöresel olarak yerleşmiş bir söylemi ve alıcı tarafından belirlenen konumu. Bunları iki varsayıma dayandırırım: ilki, dilbilimsel iletişimin önemli ölçüde, bir kişinin diğer bir kişiyle dünyadaki önemli bir şey hakkında anlaşmaya varması durumunda ortaya çıkmasıdır. İkincisi de, anlaşmaya varmak ile ifade edilmek istenen, bir önermeye dair konuşmacı tarafından ortaya atılan geçerli bir iddiayı dinleyicinin tanımasıdır” (Habermas, 1996: 338-339).

Konuşmacı ve dinleyici arasındaki bu alışveriş kaynak ve hedef dil arasında çevirmen vasıtasıyla gerçekleştirilir. Kaynak metinde yer alan niyetler ve düşünceler, çevirmen aracılığıyla hedef metne aktarılır ve bunun sonucunda hedef metin alıcısı kaynak metnin iletilerini anlayabilir. Anlaşmadaki en büyük etki kaynak metnin iletilerinin hedef metnin arka planına uygun olmasıdır, diğer bir deyişle, kaynak kitle ile hedef kitle arasında ortak bir söz varlığı oluşabilir ya da ortak bir artalandaki anlaşma sağlanabilir.

Edimbilimsel teorilerin çeviribilimdeki etkisini ve çeviribilime olan katkısını kavrayabilmek için, edimbilimin çalışma sahasını analiz etmek yararlı olacaktır.

Katz (1977: 19)’e göre : “dilbilgileri cümle türlerinin yapısı hakkındaki teorilerdir... Buna karşın edimbilimsel teoriler, dilsel oluşumların yapısını ya da dilbilgisel özellikleri ve ilişkileri aydınlatmaya çalışmaz... Edimbilimsel teoriler, örnek bir cümlenin bir bağlamdaki önermeyle ilişkisini açığa çıkararak, konuşmacıların ve dinleyicilerin bundan çıkardıkları sonuçları açıklamaya yararlar. Bu bakımdan, edimbilimsel bir teori eylemin bir parçasıdır” (Levinson, 2000: 8).

Katz’ın eylemin bir parçası olarak ifade ettiği edimbilim, çeviri ile olan bağlantısını belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Öyle ki, edimbilim cümlelerin bağlam içerisindeki ifade gücünü ortaya çıkarır ve bu gücün, konuşmacının ve dinleyicinin çıkarsamalarını nasıl etkilediğini açıklamaya çalışır. Çeviri, cümleler ve onların bağlam içerisindeki kullanımlarının tespit edilmesi ile başlayan ve ilk okur olan çevirmenin,

daha sonra da hedef kitlenin, bunlardan bir şekilde etkilenmesiyle devam eden bir eylemdir. Bu bakımdan edimbilim ve çeviri benzer durumları açıklamaya yararlar ve her ikisi de bir eylem içerisinde gerçekleşirler.

Habermas, dinleyici ve konuşmacı arasındaki dilsel ifadelerin ortak bir artalan bilgisi ile anlaşılabilirliğini belirtirken, ifade mantığının ve ifadelerin bu özelliklerinin şu açıklamayı gerektirdiğini düşünür: dilbilimsel bir ifadeyi anlamak, kişinin dünyadaki herhangi bir şey hakkında diğer bir kişiyle anlaşmaya varması için onu nasıl kullanacağını bilmesidir (Habermas, 1996: 339). Kişinin karşısındaki dinleyiciyle anlaşmaya varması, dinleyicinin söylem evrenine yakın ifade biçimleri oluşturması ve bunları dinleyicilerin toplumsal ve kültürel yaşantısına uygun olarak kullanabilmesiyle sağlanabilir.

Çeviri ve edimbilim, iletişim ortamı içerisinde meydana gelen ortaklaşa eylemlerdir. Bu eylemlerde ön plana çıkan etmenlerden biri de cümlelerin temsil ettikleri anlamlar ve onlara yüklenen görevlerdir. Çeviri eylemi cümlelerin gerçekleştirdiği bu görevleri, edimbilim de bu görevlerin iletişim ortamında bulunanlar üzerindeki etkisini inceler. Cümlelerin bu temsili işlevi, hedef metinlerin üretimi aşamasında çevirmene hedef kitlenin ifade biçimlerini oluşturmak için yardımcı olabilir. Her dilde cümlelere yüklenen işlev farklı ve o dilin kültürüne özgü olduğu için, bu işlev sayesinde çevirmen kaynak metnin ifadesine karşılık gelen hedef kitleye ait ifadeyi kolayca bulabilecektir.

Karl Bühler, temsili işlevin dilin aynı kökenden gelen üç işlevinden sadece biri olduğunu gözlemlemiştir. İletişimsel olarak kullanılan cümleler, konuşmacının niyetini ve öznel deneyimlerini açıklamaya, sorunların belirtilmesine ve alıcıyla ilişki içerisinde bulunmaya hizmet ederler. Biriyle ya da bir şey hakkında anlaşmaya varan konuşmacının üç temel bakış açısı, bu üç işlevde yansıtılır. Dilbilimsel bir ifadenin anlamı arasında üç bölümden oluşan bir ilişki meydana gelir: ilki, onunla niyetlenen şey, ikincisi anlamın içinde söylenen şey ve üçüncüsü de söz-eylemin kullanıldığı yoldur (Habermas, 1988: 228).

Dilbilimsel ifadelerde gerçekleştirilen bu ilişki, çeviri eyleminde de benzer şekilde meydana gelebilir. Çevirmen, çeviri esnasında yalnızca sözcüklerin kelime anlamlarını dikkate almaz, aynı zamanda onlarla anlatılmak istenen niyetleri ve söylenmek

istenenleri de ortaya koyar, bunları yaparken aynı zamanda kaynak metne ait söylemlerin kullanılma koşullarını inceleyerek hedef metne uygun söylem durumlarına dönüştürür.

A.G. Oettinger (1960) çeviriyi, işaret ya da göstergelerin başka işaret ya da göstergelere dönüşümü olarak tanımlamaktadır ve orijinal olanın bazı anlamları varsa, onların görüntülerinin de bazı anlamları olduğunu ya da daha gerçekçi bir ifadeyle onların edinebileceğimiz kadar hemen hemen aynı anlamı olduğunu düşündüğümüzü savunur. Ona göre, anlamı sabit bir şekilde korumak doğal diller arasındaki çevirilerde temel sorundur (Koller, 2004: 90). Her dilin edimsel ifadeleri farklı alt yapılarla biçimlendirildiğinden, bu dillerdeki anlamlar da farklı ifade biçimleriyle karşılanmaktadır. Çevirilerde bu ifade biçimlerinin edimsel karşılıkları ortaya çıkarılarak, hedef dile ait anlamlar oluşturulabilir.

J. C. Catford (1965) çeviriyi diller üzerinde gerçekleştirilen bir işlem olarak görür: bir dildeki bir metnin diğer bir dildeki bir metnin yerine koyulması süreci (Koller, 2004: 90). Bu süreçte de edimbilimin katkısı kaçınılmazdır. Çevirmen, kaynak metni hedef metne aktarırken, aynı zamanda kaynak dilin edimsel kullanımlarını hedef dilin edimsel kullanım durumlarına aktarır, böylece çeviri içinde edimsel ifadelerin uygulama çalışması gerçekleştirilir.

W. Winter (1961: 68) çeviri eylemini bizim etrafımızdaki evrenin bir bölümünün bir yorumunun oluşturulmasının yerine koyar ve mümkün olduğu kadar diğer bir oluşum için eşdeğer hale getirilmesi olarak görür. Ona göre biz biçimsel değişim durumundaki tek bir dilin çerçevesinde bile çeviriden bahsederiz, örneğin gizli bir ifadeyi açık ve anlaşılır yapmak için soru sorarken kendimizi bulursak, çeviri yapmış oluruz (Koller, 2004: 91). Bu durum tam da edimbilimde yer alan ima kullanımlarının tespitine denk gelmektedir. Çeviride gerçekleşen gizli bir ifadeyi ya da niyeti açığa çıkarmak, konuşmaya dayalı imaların tespitine benzer. Çevirmen kaynak metindeki imaların tespitini bu konuda edimbilimde var olan yöntemleri kullanarak karşılayabilir.

E.A. Nida/C.R. Taber (1969: 12)'e göre çeviri, kaynak dilin iletisinin ilk olarak anlam, ikinci olarak da biçim açısından en eşdeğer şekilde hedef dilde yeniden oluşturulması ile meydana gelir (Koller, 2004: 92). Kaynak ve hedef metin arasında eşdeğerliğin

sağlanması, kaynak ve hedef dilin kültürel özellikleriyle oluşturulmuş edim sözlerin tespitini gerektirir. Her iki metnin anlam açısından eşdeğeri, edim sözlerle sağlanabilir. Biçimsel benzerlik de dillere ait yapısal özelliklerin bilinmesiyle giderilebilir. Edim sözler, ait olduğu dilin yaşantı biçimleriyle şekillenmiş kullanmalık sözlerini ifade eder. Çeviride bu ifadeler kaynak ve hedef metin arasında anlam birliğinin sağlanması için gereklidir.

Kaynak ve hedef metnin alıcısının metnin kültürel arka planına olan mesafesinin, metindeki duruma ait bilgilerin dile getirilme derecesinin ve fazlalık derecesinin belirlenmesinin yanında, bir metnin önvarsayımlarının ortaya çıkarılmasındaki somut yöntemleri bulmak da zordur. Bu önvarsayımların ortaya çıkarılması için şu sorulara ihtiyaç duyulur: metinde dile getirilen bilgiler hangi gerçeklikle ilişkilidir?, metindeki gerçeklik ilişkisi tam olarak nasıl dile getirilir?, gerçeklik ilişkisine dair imalar var mıdır?, metinde, hedef metnin alıcısı için gereksiz olan fazlalıklar var mıdır?, kaynak metnin alıcısı için öngörülen bilgilerden hangileri hedef metin alıcısı için de belirtilmek zorundadır? (Nord, 2007: 113-115). Nord'un metindeki önvarsayımların bulunması için sorduğu sorular, çeviri ile edimbilim ortaklığını gerektirir. Örneğin, ilk olarak; metindeki bilgilerin gerçeklikle bağlantısını ortaya koymak için söylem ve kültür arasındaki bağıntıya dikkat etmek gerekir. Söylem, belli bir kültüre ait olarak oluşturulur ve ancak o kültür içerisinde kullanıldığında gerçeklik derecesini belli eder. İkinci olarak; metne ait olan bilgilerin dile getirilme biçimi dolaylı ve doğrudan aktarıma örnek gösterilebilir. İma kullanımının konu alanına dâhil olan doğrudan ve dolaylı aktarım biçimleri, metindeki bilgilerin aktarım yollarını bizlere sunar. Sonuncu sorumuza bakarsak, burada kültürel özelliklerin ve artalan bilgisinin varlığından söz edebiliriz. Öyle ki, kaynak metne ait olan bütün bilgilerin hedef metne aktarılması bazen gerekmebilir, burada hedef kitlenin artalan bilgisine dayalı bilgiler kullanılması, hedef metnin anlaşılmasını sağlayabilir. Bunun dışında kaynak metin alıcısına ait olan bilgiler, hedef metnin alıcısının kültür evrenine ait olmayabilir. Bu sebeple, bu bilgilerden hangilerinin aktarılacağı, çevirmenin yapacağı edimbilimsel çalışma stratejilerine dayandırılabilir.

Nida (2001)'ya göre çeviri: 1) bir ya da daha fazla yabancı dilde mükemmel derecede yetenekli olmaktır. Maalesef, üniversitelerdeki birçok yabancı dil programları bu dilleri

anlamayı ve etkili bir şekilde bu dillerde konuşma ya da yazmayı öğretmek yerine dilleri öğretmeye odaklanır. Goethe Enstitüsü gibi özel dil öğrenme programları pahalı oldukları için, bir dil öğrenmek isteyen öğrenciler, devletin desteklediği çeviriyi ve yorumlamayı öğreten programlara başvururlar. En uygunu, böyle çoğu enstitünün programlarının ilk üçte ikisini yoğun dil öğrenmeye, daha sonra çeviri tekniklerini tanıtmaya ve son dönemde de yorumlamaya ayırmalarıdır, fakat bazı ülkelerdeki eğitim otoriteleri yabancı dil yeterliliğini iyileştirmek için hala ne yapılabileceğinin ya da ne yapılması gerektiğinin farkında değildirler (Nida, 2001: 103-104). Nida'nın ortaya attığı çeviri tanımına göre, yabancı dil sadece dil öğrenmek değil, çeviri tekniklerini öğrenmek ve yorumlama gücünü geliştirmekle olabilir. Burada bizim de eklememiz gereken unsurlardan biri, öğrencilere edimbilim hakkında bilgi vermek ve edimbilimin yorumlama sürecine olan katkısının örnekleriyle anlatılmasıdır. Özellikle çeviri eğitimi veren kurumların çeviri tekniklerini, edimbilim ile işbirliği içerisinde öğretmeleri, çeviri süreçlerine katkı sağlayacaktır. Bir metnin yorumlanması, o metnin gösterimlerinin, imalarının, önvarsayımlarının, söz-eylemlerinin ve incelik kuralları gibi birçok edimbilimsel arka planının incelenmesiyle gerçekleşir. O halde, çeviri eğitimi aynı zamanda edimbilim öğretimini de içine almalıdır.

2) Kaynak metnin anlamını analiz etmek belirli kelimelerin anlamından ziyade kavramların temeline dayanır. Çünkü bu kavramlar, hedef dildeki eşdeğer ifadeleri bulmak için temel sayılan birimlerdir. Bazı belgeler yetersiz yazıldıkları için, orijinal eserin yazarının aklında ne olduğunu daha açık şekilde ortaya çıkarmak amacıyla, özellikle de bir metni hazırlayan kişilerin, yazdıkları dili yeterince kavramadıkları görülürse, bir metnin bazı kısımlarını tekrar yazmak faydalı olabilir (Nida, 2001: 104). Tekrar yazma, kaynak metnin hedef dile ait özelliklerle çevrilmesi işlemidir. Metindeki eksik veya yetersiz görülen kısımlar, hedef kitlenin metni anlamadığı durumlarda ortaya çıkabilir. Buradaki sorun, kaynak kitle için yeterli görülen bir bilginin hedef metin alıcısı için yetersiz olmasıdır. Bu sorunun çözümü, hedef dilin oluşum alanının gözlemlenmesiyle ve söylem/kültür, söylem/bağlam ilişkileriyle belirlenebilir. Çeviri eylemi, söylemlerin bağlama ve kültüre özgü çevirisini gerektirdiği için, daima edimbilim alanından destek almak zorunda kalacaktır.

3) Yazar tarafından iletişim eylemine katılan gizli, ima edilen değerleri gösterdikleri için kaynak metnin biçimsel özelliklerine dikkat etmek gerekir (Nida, 2001: 104). Çeviri sürecinde dikkat edilmesi gereken bu madde, yine edimbilimin çalışma alanına girmektedir. Çevirmen, bu süreçte kaynak ve hedef metin arasında biçimsel eşdeğerlilik sağlamaya çalışacak ve bunu yapmak için çevirmenin, her iki dilin ima kullanımları ile söz-eylem biçimlerini karşılaştırması gerekecektir.

Nida, çevirinin nasıl yapılması gerektiğini maddelerle anlatmaya devam ederken, bir bakıma edimbilim ile olan bağlantısını da ortaya koyar.

4) Ona göre, bir metin, yalnız onun gösterici ve ima edici anlamlarını kavradıktan sonra çevrilebilir. Böylece, kelimelerin seçiminin ve düzenlenmesinin daha çok kendiliğinden olduğu ya da başkası tarafından yapıldığı yazma süreci gerçekleşir (Nida, 2001: 104). Bir başka deyişle, çeviri eylemi, edimbilimin kapsamında olan gösterim ve ima kullanımlarının analizinden sonra gerçekleştirilebilir.

5) Bir çevirinin biçimini geliştirmek onu yüksek sesle okumakla olur. Kulaklar gözlerden ziyade biçimsel özellikleri ayırt etmeye daha duyarlıdır. Çünkü insanoğlu birkaç bin yıldır dillerle okuma yaparken, yüz binyıllardır dilleri duymaktadırlar (Nida, 2001: 104). Yüksek sesle okumak, konuşmacı ve dinleyici arasındaki iletişime benzer. Konuşmacının söylemleri, sesli dile getirme yoluyla dinleyicide ayırt edilebilir ve böylece dinleyici bu söylemleri kendi artalan bilgisi çerçevesinde anlamlandırabilir.

6) Yeterli arka plan bilgisine sahip olduğun ya da ilgi duyduğun metinleri çevirmeyi dene. Yine de yeteneğin alanını genişletmek, ilgi çekici ve kişisel olarak kârlı bir meydan okuma olabilir (Nida, 2001: 104). Çevirmenin sahip olduğu artalan bilgisine uygun olan metinleri çevirmesi, çeviri sürecini kısaltacak ve aynı zamanda çevirmenin daha kolay iletişim eylemine dâhil olmasını sağlayacaktır. Çevirmen, artalan bilgisi dışında kalan metinleri de çevirebilir, ancak bu süreçte hedef dilin edim sözlerini dikkate alması ve yine edimsel bir arka plana sahip olması gerekecektir.

7) Çeviri büyük ölçüde diller arası bir yetenek olduğu için, bu yetenek hızlı bir şekilde uygulama ile daha da artış gösterir. Özellikle, özel sorunlarla alakalı yardım kaynakları mevcutsa, örneğin, çeviri okullarındaki öğretmenler, çeviri servisinden sorumlu büro müdürleri, ortak sorunları tartışmak için aylık olarak sık sık toplanan çevirmenlerin

yerel dernekleri ve sözlü iletişimin sorunlarına karşı duyarlı olan özel arkadaşlar varsa bu sorunlar daha kolay çözülür. Bununla beraber, çeviri yeteneği daha da gelişmeye başlar (Nida, 2001: 104). Bu yeteneğin gelişmesi, çeviriyle ilgilenen kurumlarla ve arkadaşlarla işbirliğini gerektirir. Tıpkı edimbilimin etmenlerinden olan işbirliği ilkesinde olduğu gibi. İşbirliği ilkesi, konuşmacı ve dinleyici arasındaki işbirliğini ifade eder. Konuşmacı ve dinleyicinin karşılıklı anlaşmaları bu yolla sağlanır. Örneğin, hafta sonunda piknik yapmaya giden karı kocanın konuşmalarını inceleyelim. Kadının kocasına sepetleri arabadan getirmesini söylediğini varsayalım ve arabada iki sepet olsun. Birinin içerisinde yiyecekler, diğerinin içerisinde de arabaya ait eşyalar olduğunu düşünelim. Adam, hangi sepeti getireceğini bilir. Buradaki işbirliği karı ve kocanın piknik yapmak amacıyla bir ortamda bulunması ve bunun sonucunda yemek yenileceğinin önceden bilinmesiyle alakalıdır. Konuşmacı ve dinleyici arasında gerçekleşen bu işbirliği, çevirmen ve diğer çeviri ilgilileri arasındaki işbirliğine denk düşebilir.

Çeviri eylemi, diller arası bir aktarım sürecini kapsamaktadır. Bu sebeple, çeviride, dillerin iletişim eylemini gerçekleştiren her türlü kıstaslarının ele alınması kaçınılmazdır. Edimbilim ise, iletişim eylemine dâhil edilen söze dayalı ifadelerin inceleme alanını oluşturur. Edimbilim, söylem analizini ve dilsel-kültürel etmenlerin söz-eylemler üzerindeki etkisini ortaya koyan bir bilim dalı olduğuna göre, çeviribilim kaynak dile özgü söylemlerin tespit edilmesinde ve hedef dile aktarılmasında edimbilime ihtiyaç duyacaktır. Böylece çeviribilim ve edimbilim ortaklığı, çeviri eylemi gerçekleştirildiği sürece devam edecektir.

3.2. Çeviri Eyleminde Edimbilimsel Alt Yapı

3.2.1. Dilsel / Kültürel Etmenler

Çevirinin edimbilim ile olan kaçınılmaz ortaklığından bahsederken, dilsel ve kültürel özelliklerin çeviri eylemi üzerindeki etkisini de ele almıştık. Çeviri, farklı dillerin incelenmesini gerektirir ve bu dillerin kültürel varlıklarıyla şekillenmiş göstergelerini, söylemlerini ve kullanımsal ifadelerini çeviri esnasında ortaya çıkarmakla gerçekleştirilir. Dillerin sahip olduğu dilsel ve kültürel özellikler dikkate alınarak kaynak ve hedef kitle için uygun metinler çeviri aracılığıyla oluşturulmaktadır.

Dil, öncelikle işitsel, ikinci olarak yazılı, şimdilerde de bilgisayar uyarlaması için 400 yazım sisteminden daha fazlası ile 2,200 farklı dilden daha fazlasını içinde barındıran söze dayalı işaretler dizisidir. Dil ayrıca, inançların bütünü ve bir toplumun eylemleri olarak basit bir tarzda tanımlanabilen bir kültürün en ayırt edici özelliğini oluşturur. Bundan dolayı, çevirmenler, sonuçta kelimelerin sadece ilgili kültür içerisinde anlamlı olacaklarının farkındadırlar. Ne yazık ki, bir dil genelde on yıllık bir süre içerisinde edinilebilirken, onu anlamak ve bir kültürün tamamlayıcı bir parçası olmak ömür boyu sürer (Nida, 2001: 13). Çevirmen, dillerin kültürleri yansıtmada araç olduğunun farkındadır. Çeviri eylemi dil ve kültür arasındaki ilişkileri ortaya koyan bir süreci ifade eder. Dillerin ortaya çıkmasından günümüze kadar olan süreçte, ait oldukları kültürle söz varlıklarını oluşturdukları bilinen bir olgudur. Çevirmen bu olgunun ışığında önce kaynak metnin söylem analizini yapar daha sonra da bu söylemlerin hedef dildeki karşılıklarını bulur ve çeviriyi gerçekleştirir. Bu süreç bir bakıma, iletişime ait sembollerin her iki kültürdeki dilsel kullanımlarını tespit etmeyi kapsamaktadır.

İki bağımsız sembol sistemi olarak, dilin ve kültürün bağlantılı rollerini anlamak ve kavramak için, onların daha önemli bazı benzerliklerini, farklılıklarını ve ilişkilerini tanımlamak yararlı olabilir. Belki de onların benzerlikleri, erken edinim, yitim, ortak eylem, çeşitlilik, değişim, özelliklerin yığılması ve sosyo-göstergesel faktörler açısından bakıldığında anlaşılabilir. Farklılıklar, kültürün en ayırt edici özelliği olarak dil, hakkında konuşabilen bir kural, doğrusal bir düzen, ölçülebilir oluşumlara sahip birimler ve kültürü korumanın ve devam ettirmenin altında yatan güçlükler bakımından ifade edilebilir. Dil ve kültür arasındaki ilişki ise karşılıklı değişiklikler, değişimin oranı, dil tarafından kültürün temsil edilmesi ve çift taraflı nedensellik sorunu bakımından tanımlanabilir (Nida, 2001: 13).

Dil ve kültürün birbirine bağlı bu durumları, çevirilerin ortaya çıkma sürecine ışık tutmaktadır. Öyle ki, çeviriler, kaynak kültüre özgü niteliklerin hedef dile hedef dilin kültürel özellikleri dâhilinde aktarılması sürecidir ve ilk aşama anlama evresiyle başlar. Çevirmen ilk olarak bu evrede, kaynak metnin dilsel-kültürel göstergelerini kaynak metin bağlamında inceler ve takip eden bütün evrelerde dil ve kültür bağıntısı içinde kaynak metni yorumlar. Metin üretimi aşamasına geldiğinde ise hedef metnin dilsel-kültürel özelliklerine yönelir. Böylece kaynak ve hedef metni okuyucu kitlesine ait

söylemler üzerinde oluşturur ve çeviri eyleminde edimbilimsel bir alt yapıyı sağlayabilir.

Dilsel ve kültürel özellikler, bireylerin içinde buldukları toplumda, Habermas'ın deyimiyle yaşam dünyası içerisinde şekillendirilir. Yaşam dünyası içerisinde yer alan dil ve kültür ilişkisi Habermas tarafından açıklanmaktadır:

“Yaşam dünyası, sosyalleşme sürecinde ortaya çıkan kişiliklerden daha yoğunlukta veya daha az miktarda, kültürel adetler ve geleneksel kurallar tarafından yapılandırılır. Bu nedenle, yaşam dünyası bireylerin üye olduğu bir organizasyon oluşturmaz, ne bireylerin katıldığı bir dernek, ne de bireysel katılımcıların ortak bir oluşumundan meydana gelir. Aksine yaşam dünyasının merkezinde yer alan her günkü iletişimsel eylemler, kültürel üretimin, sosyal birleşimin ve bu eylemlerin kaynağı olan sosyalleşmenin etkileşimi aracılığıyla beslenirler” (Habermas, 1988: 251).

Çevirmen, yaşam dünyasında kültür ve sosyalleşme ile şekillenen bu iletişimsel eylemleri çeviri esnasında kullanır. Çevirmen bunları kullanırken kaynak ve hedef kültür arasındaki farklılıkların ayırıcına varabilmelidir.

Hedef kültür, metnin niyetini doğru bir şekilde anlamayabilir ya da hedef metin üretiminde çevirmen, hedef kültür söyleminin kaynak kültür söyleminden farklı olduğunun bilincinde değildir (Burjak, 2010: 45). Çevirmen bu bilince çok öncesinden sahip olması gereken uzman kişidir. Her dil farklı ortamlarda ve farklı deneyimlerle oluşturulmuş dilsel ve kültürel ifade biçimlerine sahiptir, bu nedenle çevirilerde kaynak ve hedef kültüre ait dilsel olgular, çevirmenin, edimbilimin inceleme sahasında çalışmalar yapmasını gerektirir.

Kaiser-Cooke (1993: 138), çevirinin, hedef kültürün gelenekleri dâhilinde kavramsal olarak yeniden yapılanma süreci olduğunu savunur. Bu bağlamda, kültürel bilgi, çeviriye dair uzmanlığın özünü oluşturur ve çevirmenlerin kararları üzerine temellendirilir. Çeviri uzmanlığı, iki dil yapısının dünyayı ve bir dilin kavramsal biçimini adapte etmek için diğerinin kavramsal ve dilbilimsel sınırlamasıyla nasıl birleştiğini karşılaştırma yeteneğidir (Burjak, 2010: 45-46).

Çevirmenin uzmanlığı gereği sahip olması gereken bu yetenek, göstergelerin kültüre özgü kullanımlarını incelemesini gerektirir. Bu duruma güzel bir örnek Nida tarafından verilmiştir.

“Yeşil, sarı ve kırmızı olarak kullanılan trafik ışıklarının sistemi dünyanın birçok yerinde hemen hemen aynıdır, fakat çoğunlukla farklılıklar vardır. Moskova’da normalde önce sarı ışık, sonra kırmızı ışık yanar ve Çin’in bazı bölgelerinde, trafik ışığı değişmeden önce, ışıklı bir tabela ikinci numarayı gösterir. Buna rağmen Arjantin’de sürücüler trafik ışıklarına çok az veya hiç dikkat etmezler. Bir Arjantinli ışıklarda durmak için endişe duymadığını şu sözüyle anlatır: “Görünürde hiç araba yoksa kırmızı bir ışık, benim zekâma hakarettir” (Nida, 2001: 18). Arjantinli, araba yokken kırmızı ışıkta durmayı ahmaklık olarak görmektedir. Toplumların göstergelere yükledikleri anlamlar bile farklıyken, çeviri eylemini etkileyen dilsel ve kültürel özelliklerin çeşitlilik göstermesi aşikârdır.

Resch’e göre: “üslup yardımıyla metinler, kültüre özgü şekillenen iletişim araçları olarak tanımlanabilir, bu iletişim araçlarının yardımıyla kültüre katılanlar (her toplumun belli grupları) belli iletişimsel eylemleri yerine getirebilirler. Bireylerin hangi ve nasıl üsluplara sahip oldukları durumuna göre, metin kullanıcıları kendi kültürleri içerisinde daha fazla ya da daha az eylem aralığına sahip olabilirler. Söylemler yardımıyla metinler incelenebilir. Örneğin, metinlerdeki kültüre özgü gerçekliklerin ve kültüre özgü değerlerin ve farklı kültürlerin nasıl kendini belli ettiği incelenebilir” (Resch, 2006: 51-52). Metnin kültüre özgü analizi, kültürlerin üslup biçimlerini ortaya çıkarmakta yarar sağlayabilir, aynı zamanda kişilerin bu üslup biçimleriyle kültürel özelliklerini yansıttıkları unutulmamalıdır.

Edimbilimin çalışma sahasını oluşturan dilsel ve kültürel özellikler, çeviri eyleminde tespit edilen söylemlere ait özelliklerdir. Çeviri eylemi, dile ve kültüre özgü niteliklerin göz ardı edilerek gerçekleştirilmesi olarak düşünülemez; aksine çeviri, dil ve kültür bağlantısını merkezinde tutan bir eylemdir.

3.2.2. Bağlama Dayalı Etmenler

Geleneksel dilbilgisinde, hatta dilbilimin eski dönemlerinde, kimi bilginlerce sözcükler, içine anlamların bulunduğu boş kutular olarak düşünülmüştür. Saussure’ün gösterge

kuramı ve daha sonraki çalışmalarda dizge anlayışının genelleşmesiyle sözcüklerin dil içindeki yeri ve dolayısıyla bağlam kavramı önem kazanmıştır. Bağlamsal anlam (contextual meaning) terimi de kullanılmıştır (Aksan, 1999: 75).

Sözcüklerin anlamını zenginleştiren bağlam kavramı, kaynak metnin hedef metne dönüştürülme sürecinde çevirmene aktarım kolaylığı sağlamaktadır. Edimsel ifadelerin kullanıldığı bağlam içerisindeki manaları, çeviri yoluyla hedef metne aktarılır ve kaynak metindeki anlam aynı şekilde hedef metinde yer bulabilir. Kelimelerin gerçek anlamı dışında kullanıldıkları cümleler, tümceler veya isimlerle farklı anlamlara geldiği söylem analizi yoluyla ortaya çıkarılabilir.

Aksan'ın ifade ettiği “Şimdi boğaz konusunu ele alıyoruz.” tümcesi bu durum için kullanılabilir. Bu tümcede konu tam belli değildir. Aksan'a göre, bu tümce, eğer tıp fakültesinde, anatomi dersinde geçiyorsa insan boğazını anlatacaktır; Coğrafya dersinde kullanılmışsa denizdeki ya da karadaki boğaz kavramıyla ilgilidir. Eğer aynı tümce İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisinde, bir oturum sırasında söylenmişse anlatılmak istenen İstanbul Boğazı'dır. Arkadaşlarıyla bir piknik düzenleyen bir kimse, geziyi planlarken çeşitli hazırlıklara değindikten sonra aynı tümceyi söyleyecek olsa bundan çıkarılacak anlam; “yemek, yiyecek sorunu” olacaktır. Tıpkı bunun gibi, “Evde beş boğaz var” tümcesinde *boğaz*, yiyeceği sağlanması gereken kimse anlamını taşır (Aksan, 1999: 77-78).

Bağlam kavramı, iletişimde anlaşmanın bel kemiğini oluşturan unsurlardandır. Kelimelere yüklenen anlam, bağlam etrafında düşünüldüğünde belirgin hale gelmektedir. Çeviri eylemi, kelimelerin metindeki anlamını aktarmak olduğuna göre bağlam unsurunu dikkate alan bir eylemdir. Bu eylem, kaynak metnin bağlam içerisindeki anlamını hedef metne aktarma sürecini içermektedir.

Nida, dilbilimsel olmayan bir olgunun anlamını bilmenin, kimin neyi, ne zaman, nerede ve ne sebeple yaptığını bilmeye bağlı olduğunu düşünür. İngilizce “*run*” kelimesinin anlamının bağlama dayalı olduğunu söyleyerek örnekte bu durumu açıklar: *the dogs were running, the salmon are running, he is running into debt, his nose is running*. Ona göre, aslında, *run* kelimesi farklı kavramları dile getirmek için birçok farklı bağlam içerisinde kullanılabilir (Nida, 2001: 14). Bir kelimenin birçok farklı kullanımları

olduğu burada gösterilmiştir. Çeviri eylemi, bu kullanımların tespit edilmesini gerektirir. Burada *run* sözcüğünün ilk anlamı olan “koşmak” ifadesiyle karşılandığını düşünürsek, yukarıdaki bazı cümlelerde uygun olmayan karşılıklar meydana gelebilir. Örneğin, “his nose is running” cümlesinin “burnu koşuyor” şeklinde çevrilmesi gibi.

Nida, aynı dizisel yapı içerisindeki ilgili kelimelerin anlamlarıyla olan zıtlıkların ve karşılaştırmaların temelinde yatan kavramların anlamına karar vermenin önemli olduğunu savunur. Örnek olarak, *konuşmak*, *fısıldamak*, *mırıldanmak*, *homurdanmak*, *kekelemek*, *şarkı söylemek*, *vızıldamak* kelimelerini gösterir. Bu yedi kavram, ses organları tarafından üretilen ses alanına ait terimlerdir, fakat anlamlarında, söz söyleme, müzikal perde, tekrar ve sessizlik özelliklerine bağlı olan çok belirgin farklar vardır. Nida bu kavramların ifade ettiklerini anlatır ve aralarındaki farkları ortaya koyar (Nida, 2001: 36) :

“*Konuşmak* kelimesi, çok yaygın bir terimdir ve sözlü, müzikal olmayan ve seslilik ile sessizlik arasındaki bir değişken olarak tanımlanabilir. Fakat tiyatro gösterilerinde kullanılan ses bağlarının titrediği fısıldama durumları ancak bu durumlarda ses bağlarının titreşim eksikliğinin etkisini veren yoğun bir nefessizlik durumu dışında, *fısıldamak* genelde ses bağlarının titremediği bir konuşma şeklidir. *Mırıldanmak*, seslilik ve sessizlik değişkeni arasındaki bir çeşit söz söyleme eylemidir. *Homurdanmak* ise düşük sesle söylenen gizlenme durumudur. *Kekeleme* kavramı, ilk sessiz harfin ya da hecelerin birkaç kez tekrar edildiği ve sık sık söylemin anlamının belirginleşmediği bir tür konuşma durumudur. Buna rağmen *şarkı söylemek*, hem söz söylemeyi, hem de müzikal perde(ses)yi içermektedir, ancak *vızıldamak* söz söylemekten ziyade müzikal bir ses olayıdır” (Nida, 2001: 36).

Nida'nın örnek gösterdiği kelimeler aynı söz dizisinde yer alan kavramların bağlam içerisinde farklı anlamlarının olduğunu ifade eder. Bu kavramlar aynı durum için kullanılmamalıdır. Konuşmacı hangi kavramı ne için kullanacağına karar vermelidir. Bu kavramların, kendilerine özgü bağlamlar içerisinde kullanılması ve anlamlarının korunması iletişim sürecini hızlandırır.

Sözcüklerin başka kavramlarla kullanılması esnasında sahip oldukları gerçek anlamlarının dışında bağlama dayalı anlam kümelerinin oluştuğunu gösteren bir örnek de Aksan tarafından verilir.

Kaçakçılık masası / yabancılar masası, sandığa kesilen para / Emekli Sandığı, ruhbilim dalında yapılan çalışmalar / Fizik Anabilim Dalı (Aksan, 1999: 75). Bu örneklerde kelimelerin ikişer kullanımı gösterilerek kullanıldıkları bağlamların farklılığı sonucu anlamlarının da farklı göstergelere karşılık geldiği açıkça görülmektedir.

Aksan, bir göstergenin, birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bu bütüne *bağlam (context)* adını verdiğimizizi belirtir (Aksan, 1999: 75).

Bağlam kavramı, bunun yanında katılımcıların kimliği, konuşma olayının zamana ve mekâna ait değişkenleri, ayrıca, bu konuşma olayındaki katılımcıların inançları, bilgileri ve niyetleri ve kuşkusuz daha birçok şeyle ilgilidir (Levinson, 2000: 5).

Bağlamın çok boyutlu bir kavram olduğu, verilen örneklerde de açıkça görülmektedir. Bağlam, çeviri metnlerinin söz varlığını tam olarak yansıtabilen bir kavramdır. Öyle ki, çeviri metnlerinde bağlamdan kopuk ifadelerin kullanılması ne kaynak metnin amacına ne de hedef metnin anlaşılmasına riayet edebilir.

Yazınsal çevirilerin yanında özellikle, mesleki çevirilerde de bu kavram ön plana çıkmaktadır. Mesleki çevirilerde kullanılan terimler, ait olduğu mesleklere özgü anlamlara sahiptirler. Kelimelerin gerçek anlamları farklı olsa da mesleki terim olarak karşılıkları gerçek anlamından kopuk olabilir. Hukuk alanında kullanılan “*ada*” sözcüğünü ele alalım. *Ada*, normalde, dört tarafı denizle çevrili bir kara parçası anlamına gelirken, hukuk alanında *ada* sözcüğü, çevresi yollarla sınırlandırılmış bulunan, çeşitli parselleri kapsayan arsa parçasını ifade etmektedir. Bu sözcüğün hukuk bağlamında kullanımı farklı olduğu için yapılacak hukuk çevirisinde bu terimlerin hukuk bağlamında kullanılan karşılıklarının bilinmesi gerekmektedir. Bu sebeple, bağlam, edimbilimsel eylemlerin arka planında yer alan ve çeviriye katkı sağlayan bir kavramdır.

Levinson, edimbilimi, dil ve dilsel anlaşmanın açıklanması için temel olan bağlam arasındaki ilişkinin araştırılması olarak tanımlar. (Levinson, 2000: 23). Levinson’un dil ve bağlam arasındaki ilişkinin tespiti olarak gördüğü edimbilim, bağlam kavramını araştırma sahası için temel almaktadır. Çeviribilim ve edimbilimin ortaklığı gereği bağlamın etkisi kaçınılmazdır. Dil etrafında gerçekleştirilen her türlü eylemin temelinde mutlaka bağlamsal bir ifade söz konusudur. Edimbilime ait konuların bağlam içerisinde

anlamalı hale gelmesi ve çeviri esnasında incelenen dilsel ifadelerin de bağlama dayalı anlamlarının çeviriyi etkilemesi, bu kavramın gerekliliğini vurgulamaktadır.

Levinson, bağlam kavramını mantık ve dil kullanımının evrensel ilkeleri yanında, rol ve statülerin bilgisi, mekânsal ve zamansal konum bilgisi, resmiyet derecesinin bilgisi, belli bir iletişim durumunda kullanılan kod ve iletişim tarzı bilgisi, makul içerik bilgisi ve yurt bilgisiyle ilişkilendirir (Levinson, 2000: 25). Bu bilgilerin önceden bilinmesi söylemin ya da metnin bağlamının anlaşılmasında kolaylık sağlar ve bu bilgiler, kelimelerin bağlama dayalı aktarım yollarını gösterir.

Bir bağlam, konuşmacı, alıcı, söylem zamanı, söylem yeri, belirtilen nesnelere ve ihtiyaç duyulan her şey için bir dizi edimbilimsel işaret, koordinat sistemi ya da alımlama noktalarıdır (Levinson, 2000: 64). Bu sistemler ve alımlama noktaları, elbette kaynak metne ait dilsel ifadelerin çözümlenmesi ve hedef kitleye özgü dilsel ifadelerin oluşturulması sürecinde etkin bir konuma sahiptir. Çevirmen, bu noktaların kaynak metnin hedef kitle tarafından anlaşılması için gerekli olduğunu bilmelidir ve çevireceği her türlü söylemin mutlaka bağlam içerisinde anlam kazanacağını tespitine vararak çeviri eylemine girişmelidir. Aksi takdirde bağlamdan kopuk yapılan çeviriler, kaynak metnin iletisini doğru yollarla aktaramayacaktır.

Roberts'in verdiği örnek konuşmayı bağlama dayalı oluşturulan söylemler açısından inceleyelim:

A: "Jambonlu sandviç nereye?"

B: O, masa 20'de oturuyor." (Roberts, 2006: 200).

Örnekler ilk bakışta anlamsız gibi görünüyor, hâlbuki burada dikkat edilmesi gereken söylemin bağlamıdır. Bu konuşmanın garsonlar arasında geçtiğini düşünürsek, konuşma anlamalı hale gelebilir. Sipariş alan garsonlardan biri onu hangi masaya götüreceğini ilk soruyla dile getirmektedir. İkinci garson da masadaki kişiye götürülmesi gerektiğini söyler, her ikisi de aynı zamansal ve mekânsal bağlam içerisinde yer aldığından söylemleri anlamlıdır, ancak restoran dışında bu konuşmanın yapılması, geçersiz bir söylem durumunu ortaya çıkaracaktır.

Bu gibi söylemlerin söylendiği yer ve zaman bağlamına göre başka bir dile çevirilerinin yapılması, anlam kaymalarının ya da bozulmalarının önüne geçebilir.

Anlamın dildeki yeri önemli görülmektedir. Dildeki anlamı her aşamasında bağlam kontrol etmektedir. Bağlam ise kültür olarak kabul edilmektedir. Yabancı dil öğretiminde bağlamın bilinmesi anlamın doğru öğretilmesini sağlayacaktır. Çeviri çalışmalarında da bağlamın (kültür) bilinmesi anlam kayıplarını önleyecek ve doğması muhtemel anlam kopukluklarının önüne geçilmiş olacaktır (Çetin, Yiğit, Karlı, 2011: 1371). Bağlamın kültür olarak görülmesinin sebebi, sözcüklerin kültürel özelliklere göre farklı anlamlar taşımasından kaynaklanmaktadır. Sözcüğün kullandığı kültür içerisindeki konumu, o kültüre özgü bağlamda nitelik kazanabilir. Bu nedenle kültür, bağlam kavramına eşdeğer görülmüştür. Burada dile getirilen bağlam, toplumların artalan bilgileriyle oluşturdukları kültürel ifade biçimleriyle ilgilidir. Benzer artalan bilgisine sahip toplumlar, benzer kültürel özelliklerle dilsel normlarını oluşturdukları için aynı bağlam etrafında iletişimde bulunurlar.

Habermas, “Ona biraz para veririm” cümlesini bağlam konusu etrafında ele alır. Bu cümlenin söylenme biçimine bakıldığında anlamının belirsiz olduğu görülür. Bu belirsizlik, cümlelerin bağlama dayalı olan söz verme, itiraf etme ve hatta tahmin etme gibi cümle işlevlerinin yerine getirildiği takdirde ortadan kaybolur: “*Ona biraz para vereceğime söz veriyorum./ Ona biraz para vereceğimi sana söylemek isterdim./ Bir başka kişinin ona para vereceğini tahmin edebiliyorum.*” Konuşmacının, söz vermeler, itiraflar ve tahminlerle bağladığı geçerli iddia türü, dinleyicinin bu söz-eylem önerilerini reddetmesinden doğan zıtlıklardan gün yüzüne çıkar: “*Hayır, sen her zaman bu konularda güvenilmez oldun./ Hayır, sen zaten sözü oraya getiriyorsun./ Hayır, onun hiç parası yok.* İlk cümlede konuşmacı örneğe ait bir iddia ortaya atıyor, ikinci cümlede söylenen ifadenin anlamına karşı öznel bir doğrulukla oluşturulmuş bir iddia, üçüncü cümlede ise önermesel bir doğrulukla oluşturulmuş bir iddia vardır (Habermas, 1988: 230). Anlamı belirsiz olarak görülen “ona biraz para veririm” söylemi, söz verme, itiraf ve tahmin etme eylemlerinin bağlamında dile getirildiğinde anlamlı hale dönüştürülmüştür. Eylemler, belli bir amaca yönelik oluşturulduklarından, eylemin gerçekleşmesi için söylenen ifadelerin de belli bir amacı taşıdığı ortadadır. Demek ki, dilsel ifadelerin söylenme amacı, bağlama özgü anlamlarının tespit edilmesinde önemli

bir koşuldur. Amaçsız olarak, sadece söz söyleme eyleminin gerçekleştirildiği “ona biraz para veririm” cümlesinin anlamı belirsizlikler içermekteyken, amaca yönelik söylendiğinde, cümlenin bağlamı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan anlamı kavranabilmektedir.

Roberts, yorumlama esnasındaki bağlama dayalı etkileri anlamlandırma sorununun, yorumlamanın içinde yer alan söylem bağlamının rolüne göre açıklandığını belirtir. Ona göre, bağlam kavramının anlaşıldığı üç genel algı vardır. İlki, güncel söylem olayı olarak ifade edilen bir sözlü değiş tokuş ya da bir monologtur. Bu konuşmacı ve alıcının içinde yer aldığı çok somut durumlarla ilişkilendirilir. İkincisi, sözlü değişimin dilbilimsel içeriğidir. Üçüncüsü de daha soyut anlambilimsel bir kavramdır. Sözlü değiş tokuş esnasında konuşulan kişi tarafından iletilen ya da ön varsayılan bilgi yapısını ifade eder. Söylem bağlamını, sözlü değiş tokuş olayı, bu değiş tokuşun dilbilimsel içeriği ya da içerdiği bilgi yapısı olarak karakterize eden bu üç yol, ayrışık değildir. Dilbilimsel içerik olmadan sözlü değiş tokuş olamaz ve dilbilimsel içeriğin kendisi bu değiş tokuşun soyut bilgi yapısının bir görünümüdür (Roberts, 2006: 197-198).

Bağlam, konuşmacı ve dinleyici arasında geçen söz alışverişi, Roberts’in ifadesiyle bir sözlü değiş tokuştur. Bu söz alışverişi belli bir dilbilimsel içerikle, dinleyicinin ön gördüğü söze ait bilgi yapılarını içerir. Dilbilimsel içeriğin önemi burada büyüktür. Çünkü bağlamsal ifadeler, dilbilimsel içerikle aktarılabilir. Dinleyici bu içeriği, konuşmacının iletisi bağlamında kavrar ve etkili iletişim gerçekleştirilmiş olur.

Sözlü, yazılı, sesli, sessiz ve bedensel bütün eylemlerimizde, bağlam etkisini hissettirmektedir. Hayatımız bile işimiz, eğitim durumumuz ve yaşadığımız ortam bağlamında şekillenirken, bağlamın çeviri eylemindeki etkisinin öncesinde hayatımızdaki etkisi de azımsanmayacak kadar büyüktür.

3.2.3. Artalan Bilgisine (Common Ground) Dayalı Etmenler

Edimbilimin unsurlarını ele alırken çoğunlukla bahsettiğimiz artalan bilgisi edimbilim yanında iletişim eylemini etkileyen birçok faktörün alt yapısında yer almaktadır. İletişim eylemindeki katılımcıların karşılıklı anlaşmaları ortak bir artalandaki yer almalarına bağlı olarak gerçekleşir. Bu artalan, kişilerin yaşa, cinsiyete, eğitim düzeyine, yaşanan ortama, kültüre, sosyal çevreye ve aile hayatına göre şekillenen ve

onların dünyadaki nesnelere algılama gücünü belirleyen düşünceleri, deneyimleri ve bilgileriyle oluşur. Artalan bilgisi, önceden oluşmuş ve bilişsel arka plana sahip bilgilerdir.

Sözsüz ve yazıya dayalı olmayan ifadelerin yorumuna ulaşma yeteneği, önceden oluşmuş bilgi yapılarına bağlıdır. Bu yapılar, yeni deneyimleri yorumlamak için kullandığımız önceki deneyimlerdeki benzer ifadelerle işlev görmektedirler. Bu ifadeler için genel olan “şema” (schema) terimi kullanılır. Bu şema, hafızada önceden oluşmuş bir bilgi yapısına karşılık gelir (Jule, 1996: 85).

Her kişide var olan bu bilgiler kişilerin yukarıda saydığımız özelliklerine göre farklılık gösterir, öyle ki herkesin artalan bilgisi kendine özgüdür, ancak benzer özelliklere ve yaşantılara sahip bireylerin artalanları benzer bilgilerle biçimlendirilmiş olabilir.

Sahip olduğumuz artalan, bizim dünyayı algılayış biçimimizi belirleyen niteliktedir. Bir resme baktığımızda, herkeste farklı duygular uyanır, bir romanı okuduğumuzda, okuyucuların bazıları romandaki hikâyeye kendilerini kaptırıp giderken, bazıları hiç etkilenmeyebilir. Burada hikâyeye kapılan okuyucu, romandaki yaşamı kendi hayatıyla özdeşleştirir, ondan hayatındaki benzer durumları çıkarır ve kendi artalan bilgisiyle romanla etkileşim içine girer. Bunun sonucunda da roman belli kitlelere hitap eden bir nitelik kazanır.

İletişim esnasında olduğu gibi çeviri eyleminde de artalan bilgisi mühim bir etmendir. Çeviri, bir bakıma kaynak metnin belli kitlelere hitap etmesi için gerçekleştirilen bir eylemdir. Hedef metnin kaynak metin gibi bu kitleler üzerinde etki sağlaması çeviri esnasında dikkat edilecek bazı ölçütlere bağlıdır.

Eugene A. Nida (1976: 68)'ya göre: “Değişik öğrenim düzeyleri, değişik meslekler, ilgiler, insanların bir iletiyi anlayabilme yetisini önemli ölçüde etkiler. Dolayısıyla, bir metnin üniversite öğrencileri, ilkokul bitirmişler, yeni okumaya başlamış yetişkinler, yabancı dilde okuyan okul çocukları, geri zekâlılar gibi değişik okul toplulukları için birbirinden apayrı nitelikte çevirilerinin yapılması gerekebilir. Son zamanlarda Kutsal Kitap dernekleri, böyle değişik alıcı türleri için, Kutsal Kitap'ın değişik çevirilerini yapmaktadırlar” (Göktürk, 1994: 57). Bireylerin sahip oldukları bu nitelikler, çeviri metinlerindeki kelime seçiminden, kullanılacak üsluba kadar birçok konuda etkilidir.

Örneğin, yetişkinler için yazılmış bir hikâyenin, çocukların okuması için İngilizceye çevrileceğini farz edelim. Çevirmen, öncelikle, yetişkinlerin seviyesine, yaşına ve kültürel birikimlerine uygun olan kaynak metnin uzun ve karmaşık yapıdaki cümlelerini parçalara ayırmalı ve metnin dilini çocukların bilgi seviyesine göre ayarlamalıdır. Metnin yapısal ve biçimsel özelliklerinin yanında, çevirmen, metnin üslubunu da incelemeye almalıdır. Yetişkinler için yazılmış metinler, çocukların metni okurken sıkılmalarına neden olabilir. Çevirmen, çeviri esnasında eğlendirici bir üslup kullanırsa, çocuklar, metni daha kolay anlayabilirler. Bu durum çocukların okuma isteklerini arttıracak olumlu sonuçlar doğurabilir. Öyleyse, çevirmen, karar verme aşamasına geldiğinde metnin hitap edeceği kitleyi hesaba katarak çeviriyi en uygun hale getirmeye çalışmalıdır.

Aksan'a göre, ister sözlü, ister yazılı anlatımda olsun, iletişim sırasında üretilen sözce ve tümceler tek başlarına, içinde geçtikleri metinden, konuşma ortamı ve durumundan, iletişime katılanların amaç ve ilişkilerinden soyutlanmamalıdır. Dil içi ve dil dışı etkenler belli bir anlamın, yorumun kesinleşmesinde yadsınamayacak önem taşır (Aksan, 1999: 160).

Aksan'ın da dediği gibi hiçbir söz tek başına anlamlı bir yapıyı oluşturacak güçte değildir. Sözü, cümlenin veya bir metnin anlamı, konuşmacı ve dinleyici, okur ve yazar, çevirmen ve alıcı kitlenin birbirleriyle olan bağlantılarına göre şekillenir. Her katılımcının kendi artalan bilgisiyile sınırlandırdığı sözlü veya yazılı ifadeleri, diğer katılımcıya iletirken belli bir amacı vardır ve bu amacı gerçekleştirmek için karşısındaki alıcıyla aynı ortamda bulunması ve benzer artalan bilgisine sahip olması, katılımcıların iletişim sürecini başlatmaları ve devam ettirmelerinde faydalı olacaktır.

Searle'e göre sözlü ifadelerin kullanımında, konuşmacı ve dinleyici tarafları arasındaki köprü, onların sahip olduğu ortak dil tarafından kurulur. Bu köprünün nasıl çalıştığını gösteren ifadeler buradadır: Bir cümleyi anlamak, anlamını bilmektir. Bir cümlenin anlamı kurallar tarafından belirlenir ve bu kurallar, hem cümlenin söyleminin şartlarını, hem de söylemin hesaba kattığı şeyi açıkça belirtir. Bir cümleyi ve anlamı dile getirirken, dinleyicinin buradaki niyeti fark etmesi önemlidir. Dinleyici bir durum için belirlenen ifadelerin niyetini kendi bilgisi dâhilinde bilebilir (Searle, 2011: 48). Searle'nin bahsettiği dinleyiciye ait bu bilgi, artalan bilgisine karşılık gelmektedir.

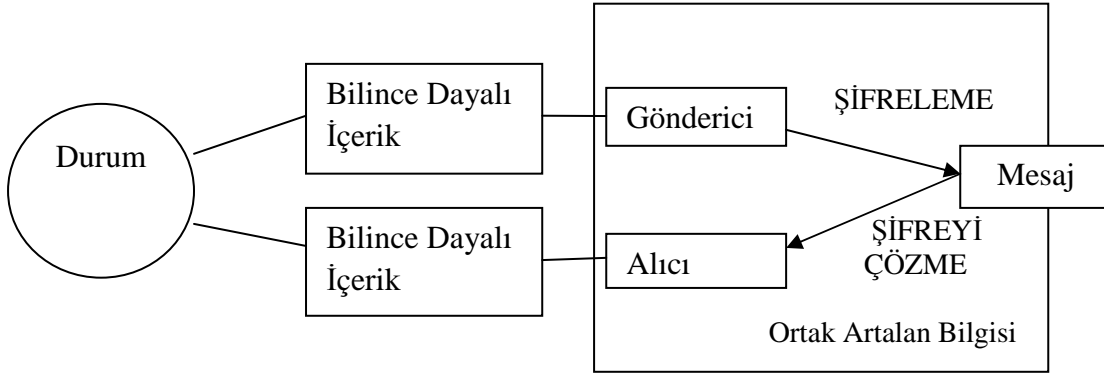
Dinleyicide olduğu gibi, kaynak metnin analizi sırasında çevirmende, hedef metnin niyetinin anlaşılması sırasında hedef kitlede var olan bu bilgi, çevirmenin ve hedef kitlenin metinleri anlama kapasitelerini belirler ve alıcılar metinlerden bu bilgileri çerçevesinde çıkarımlarda bulunabilirler.

Artalan bilgisinin oluşum sürecinde etkili olan diğer bir etmen, kültürel özelliklerdir. Aynı toplumda yetişmiş bireyler benzer kültürel alt yapıya sahiptirler. Bu sebeple, bilişsel arka planlarında oluşturdukları bilgiler benzer artalanlarla şekillenmektedir. Bir sözcüğün dahi ifade ettiği anlam, iki farklı toplum için farklı söylem aralıklarını çağrıştırabilir.

Amerika'daki "*President*" sözcüğü ile Türkçe' deki "*Cumhurbaşkanı*" sözcüğünü verebiliriz. Bazı durumlarda birbirinin yerine kullanılacak olan bu iki sözcük, iki toplumda farklı bilişsel alanları kapsar (Aksoy, 1999: 25). Bunun sebebi iki toplumun yönetim biçimindeki farklılıktır. Türkiye'de parlamenter sistem uygulanırken Amerika'da başkanlık sistemi vardır. *President* ve *Cumhurbaşkanı* her iki ülkede en üst makamı temsil etmektedirler. Ancak *President* aynı zamanda *Başbakan* ve *Başkomutandır*. Türkiye'de ise başbakanlık ayrı görev alanını kapsar. Bu iki ülke toplumları, yönetim biçimlerine göre *President* ve *Cumhurbaşkanı* sözcüklerine anlam yüklerler. Bu durum, içinde yaşadığımız toplumun kültürel özelliklerinin yanında yönetim biçimlerinin de sözcüklere yüklediğimiz anlamlarda etkili olduklarını gösterir.

Kussmaul (1994, 1995), çevirinin ne ifade ettiği sorusuna yanıt ararken, sözcük anlamlarının kültüre bağlı belirsizliklerinin olduğunu bilmenin önemini vurgular. Örneğin, İngilizcedeki *bedroom* ve Almandaki *Schlafzimmer* sözcükleri ortak anlam içeriğine sahiptirler. İçinde bir yatak, yatak kanepesi ya da benzer şeyler bulunur. Ek mobilyalar ve odanın işlevi Anglo-Sakson ve Alman kültüründe farklılık gösterir. Örneğin İngiliz emlak ilanlarında *bedroom* bir evin ya da dairenin büyüklüğünü (3-bedroomed flat for sale), gösterir. Buna karşın Almanya'da bu böyle değildir. Buna göre, özel bir bağlamdaki anlam değişimleri sonucu, *bedroom* Almandaya *Zimmer*, *Kinderzimmer*, *Jugendzimmer* ya da *Schlafzimmer* olarak çevrilmelidir (Snell-Hornby, 2006: 50).

Çevirmen, bu Almanca ve İngilizce örneklerindeki gibi kültürel özelliklerin ayırıcına varabilmelidir. İletişim esnasında kendini gösteren bu özelliklerin göz ardı edilmemesi, gönderici ve alıcı arasındaki bağı kuvvetlendirebileceği gibi, aralarında uyumsuzluklara da yol açabilir. Aşağıda ele alacağımız şekil, artalan bilgisi içerisinde yer alan bu özelliklerin iletişim sürecindeki belirleyici rolünü bizlere göstermektedir.

Şekil 5: Artalan Bilgisine (Common Ground) Dayalı İletişim

Kaynak: Koller (2004: 151)

Göndericinin belli bir duruma ait aktarmak istedikleri, öncelikle onun bilişsel arka planında şekillenir ve bir ileti veya mesaj haline dönüşür. Gönderici, iletmek istediği her türlü bilgiyi artalanı çerçevesinde belli niteliklerle şifreler. Alıcı gönderilen mesajı, kendi artalanı evreninde yorumlama sürecine girerek şifreleri çözmeye uğraşır. Göndericinin şifrelediği bu mesajın anlaşılması, alıcının göndericiyle ortak bir artalan bilgisini paylaşmalarına bağlıdır. Bu şart yerine getirildiği takdirde, alıcı mesajı bilişsel arka planında şekillendirir ve göndericinin duruma bağlı mesajı, alıcının zihninde karşılık bulabilir. Bunun sonucunda etkili bir iletişim eylemi gerçekleştirilmiş olur.

John R. Searle'ün aşağıda vermiş olduğu İngilizce cümleleri gerçek anlamlarıyla ve artalan bilgisi dâhilinde düşünerek çevirmeye çalışalım:

Bill cut the grass. (Bil, çimleri kesiyor.) / The barber cut Tom's Hair. (Berber Tom'un saçını kesiyor.) / Sally cut the cake. (Sally keki kesiyor.) / I just cut my skin. (Cildimi kestim.) / The tailor cut the cloth. (Terzi elbiseyi kesiyor.) (Searle, 1980: 221). *Cut* sözcüğünün gerçek anlamıyla kullanımlarını gözden geçirdiğimizde cümlelerin anlamında herhangi bir bozulmanın olmadığı görülmektedir.

The President cut the salaries of the employees. (Başkan işçilerin maaşlarını kesti.) / Cut the cackle! (Gevezeliği kes!) / Cut it out! (Sesini kes!) (Searle, 1980: 221). Bu cümlelerde ise *cut* sözcüğüyle oluşturulan cümleler sözcüğün gerçek anlam aralığından çok başka anlamlara karşılık gelmektedir. Buna rağmen, yapılan çevirilerin doğru olduğu kabul edilmelidir. Çeviriler, kelimelerin cümle içerisindeki anlamına uygun olarak ve kaynak cümlelerin iletilerini aktarmakta başarılı olmuşlardır. Çevirmen, bu süreçte *cut* sözcüğünün gerçek anlamıyla çeviri yapsaydı, doğru ifadeler ortaya çıkamayacaktı, fakat çevirmen, sözcüğün İngilizcedeki kullanım koşullarını dikkate alarak çeviriyi gerçekleştirmiştir.

Yukarıda Searle'ün örnek verdiği *cut* sözcüğünün farklı kullanımlarını gördük. Bu sözcüğün gerçek anlamı dışında yan anlamlarının bulunması bağlama dayalı kullanımlarının olduğunu gösterir. İngiliz toplumunun geçmişten bugüne kadar devam eden iletişim sürecinde kullandığı bu dilsel ifadeler, onların yaşantı biçimleriyle şekillendirilmiştir. *Başkan işçilerin maaşını kesti* ifadesi, aslında başkanın işçilere maaş vermeyeceğini gösterir. *Gevezeliği veya sesini kes* ifadeleri ise “gürültüyü bitir” anlamına gelmektedir. Burada *cut* sözcüğünün kullanılmasının nedeni, İngiliz konuşma alışkanlıklarına ait kullanımlar olmasıdır. Böylece, cümleler alıcılar üzerinde etkisini çok daha fazla gösterecektir.

Çeviri eyleminde ortak artalan bilgisinin varlığı, alıcıların metinleri yorumlama şeklini ortaya koyarken çevirmenlerin metni anlama ve yorumlama sürecine katkı sağlayan özelliklere sahiptir. Çevirmen,

- 1) kaynak metnin iletilisini veya mesajını kendi yaşantısıyla bağdaştırabiliyorsa,
- 2) kaynak metnin oluşturulduğu toplumda yaşıyor ve benzer kültürel artalana sahipse,
- 3) ilgi duyduğu konuları kaynak metinde bulabiliyorsa,
- 4) çevirisini yapacağı hedef dilin toplumsal ve kültürel konularında ön bilgiye sahipse, orijinal metnin yazarı, kaynak metin, kaynak kitle, hedef dil, hedef kültür ile ortak bilişsel yapıya sahip bir ileti aktarıcısıdır ve bunlarla benzer artalan bilgisini paylaşır.

3.3. Yorumlama Sürecinde Edimbilimin Katkısı

Bu çalışmada, hem kaynak metinde ileti olarak görev alan kaynak kültüre özgü iletişim durumlarının hem de çevrilmesi gereken hedef kültüre özgü bağlamın analizinde rol oynayan edimbilimsel faktörlere defalarca değindik (Starzetz, 2002: 31).

Çevirmen, kaynak metnin yorumlanması aşamasında kaynak kültürün söylemlerini dikkate alarak tespitlerde bulunur. Bu tespitlerin kaynak dildeki gerçekliklerle ilişki olması, çevirmenin dilsel yetisi yanında edimsel söz analizindeki yeteneğiyle de ilintilidir. Yorumlama aşaması hedef metnin dilsel ifadelerinin hedef kitleye uygun biçimde oluşturulması için önem verilmesi gereken bir süreçtir. Çevirmen bu süreçte, hedef dilin edim sözlerini, ima kullanımlarını analiz ederek hedef metnin anlaşılması için gerekli edimbilimsel çalışmayı yapabilmelidir.

Hatim (1998)'e göre edimbilimsel odaklı çeviri süreci modellerinde temel varsayım, çeviri eyleminin amacının söz-eylemlerin erek dilde başarılı bir şekilde oluşturulması olduğu yönündedir. Benzer şekilde, Blum-Kulka (1981)'nin de ifade ettiği gibi, çevrideki eşdeğerlilik arayışı içinde edimbilimsel temelli kaygı kaynak dildeki düz söz-eylem ve edimsel eylemlerin erek dilde aynı etki söz-eylemi yaratacağı umuduyla tekrar tekrar gerçekleştirilmesidir (Yetkiner, 2009: 64). Bu etkinin hem kaynak hem de hedef kitle için aynı olması iki dildeki söylem karşılıklarının ortaya çıkarılmasıyla sağlanabilir.

Edimbilimin yorumlama aşamasındaki etkisini göstermek için Malone'nin kitabında yer verdiği örnek fıkranın İngilizceye çevirisini irdeleyelim:

“İçki içerken yakalanmıştı. Hem de Ramazanda... Derhal şeriat mahkemesine götürüldü, kadının huzuruna çıkarıldı. Kadı sordu:

- Erenler içki kullanır mısın?... Bektaşi mest ve mahmur, kadıya şu haklı suali sordu:

- Eyvallah... ikram mı edeceksin?...

İngilizce çevirisi: Drink drinking he was seized. Even and on-Ramadan... Immediately Moslem-religious-law into-its-court he was taken, Moslem-religious-judge into-his-presence he-was-brought. Judge asked:

- Holy-one drink use Q-you? Bektashi, drunk and besotten, to judge this reasonable question asked:

- Thank you... Kind-offer will-you-be-making?..." (Malone, 1988: 6).

Malone yukarıda örnek verdiği fıkranın anlaşılması için Müslümanlıkta özellikle Ramazanda içki içmenin günah olduğunu bilmek gerektiğini düşünür. Bu fıkradaki imanın anlaşılmasındaki başarı, Türkçe ve İngilizce'nin ortak bir konuşmaya dayalı ima modeline sahip olmalarında yatmaktadır. Örneğin anlamsal olarak basit bir rica olan "içki kullanır mısınız?" sorusu, edimsel olarak bir ricayı iletme amacıyla "May I offer you a drink?" şeklinde çevrilebilir. Kaynak ve hedef dillerin söz varlığında benzer ima kullanımları bulunmuyorsa, çevirmen hedef kitle için doğal bir yorum oluşturmakta zorluk çekecektir (Malone, 1988: 6). İngiliz toplumunun bu fıkradaki espriyi anlaması için Türklerin örf ve adetleri hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir, ayrıca Türklerin espri anlayışı İngilizlerdeki gibi değildir, tıpkı her toplumda olduğu gibi. Bunun gibi toplumsal yaşantı ve kültür zemininde biçimlenen, topluma özgü nitelikteki gösterim unsurları, ima biçimleri, söz-eylem kullanımları yorumlama sürecinde göz önünde bulundurulması gereken unsurlardır. Çevirmen kaynak metni yorumlama aşamasına kalkışmadan önce bunların farkında olarak ön araştırmasını gerçekleştirmelidir. Çoğu kez dile getirdiğimiz gibi çevirmenin amacı kaynak metnin anlamıyla ve iletişimi eşdeğer olacak bir hedef metin oluşturabilmektir. Yetkiner, çevirmenin yorumlama aşamasında yaşadığı eşdeğer metin yaratmadaki sorunlar için şunları ifade etmektedir:

"Bir sözce, tümcenin önermesi içinde yer almayan, anlık bağlamda değil de daha geniş bir bağlamda farklı boyuttaki çağrışımları tetikleyen farklı edimsel özelliklere sahiptir. Dilbilimsel edincin bir parçası olarak iletişim halindeki bireyler bir sözcenin belirttiği önerme ve iletişim bağlamı dışında iletiler sunacağını bilmek, dolayısıyla kültürlerarası iletişimsel edince sahip olmak durumundadır. Örneğin "Kahve var mı?" sorusu bir dükkana giren müşterinin sorduğu, o dükkanda kahve satılıp satılmadığına dair bir araştırma sorusu gibi düşünülebilir. Ancak aynı sorunun televizyon karşısına oturmuş bir erkek tarafından eşine sorulduğu düşünülürse, erkeğin eşinden kendisine kahve yapmasını istediği yorumu da çıkabilir. Yorumlama sürecine etki eden bu değişkenler var olduğu sürece, söylemlerin çevirilerine ilişkin olarak standart bir yöntem ve uygulamadan söz etmek de olası değildir. Bu noktada çevirmenin temel kaygısı, anlamı ve iletiyi doğru

aktarmanın yanında aynı dolaylı söylemi erek dilde oluşturup oluşturamayacağını kontrol etmektir” (Yetkiner, 2009: 64).

Yorumlama aşaması, kaynak metnin anlaşılmasından sonra gelen ikinci önemli aşamadır. Kaynak metnin doğru anlaşılıp, hedef metne aktarılması, yorumlama sürecinin titizlikle yürütülmesine bağlıdır. Bir sözcük bin anlama karşılık gelirken, kaynak metindeki her sözcüğün neye karşılık geldiği, toplumsal ve kültürel bir niteliği anlatıp anlatmadığı, kaynak metnin ima, önvarsayım, gösterim unsurlarını barındıran söz-eylemleri içerip içermediği, bağlamsal anlamının gerçek anlamından farklı olup olmadığı, metinde sözü geçen kişilerin artalan dünyalarının nasıl şekillendiği ve bu durumun metnin gidişatını nasıl etkilediği yorumlama aşamasında çevirmen tarafından ortaya çıkarılması gereken unsurlardır. Bu unsurların tespit edilmesini gerektiren bu aşamada çevirmene yine büyük sorumluluklar düşmektedir. Uzman metin aktarıcısı olarak gördüğümüz çevirmenin üzerindeki bu yük, edimbilimi çeviri sürecine dâhil etmesiyle hafifletilebilir.

3.4. Edimbilimsel Eşdeğerlilik Anlayışının Çeviri Eylemine Yansımaları

Edimbilim belli bir dili konuşan insanlar arası iletişim sorunlarının çözümüne katkı sağlayabilir. Kelime anlamları sorunsuz anlaşılan söylemler, edimbilimsel açıdan farklı analiz edildikleri için farklı etnik gruplardan olan katılımcılar arasında yanlış anlaşılmalara meydana gelebilir (Levinson, 2000: 424). Bu yanlış anlaşılmaların iletişimi engelleyecek duruma gelmesini önlemenin yollarından biri, her toplumun edimbilimsel konuşma ölçütlerinin farklı olduğunun ayırılmasına varılmasıdır. İletişim eyleminde ortaya çıkan bu sorunlar, çevirmenin hedef kitlenin söz edimlerini dikkate almadan gerçekleştirdiği çeviriler sonucunda da görülebilmektedir.

Çeviri, kaynak dil metninin edimbilimsel anlamının beklenti normları çerçevesinde erek dilde oluşturulması işlemini içeren çeviri sürecini (süreç) ve kaynak dil metninin edimbilimsel anlamının oluşturulduğu bir erek dil nosyonunu (ürün) kapsamaktadır (Yetkiner, 2009: 37-38). Çevirmenin Yetkiner’in dile getirdiği edimbilimsel anlamı, hedef dilin söz varlığı içerisinde oluşturabilmesi eşdeğerlilik kavramının edimbilimsel boyutunu ortaya çıkarır. Bu boyuta ulaşabilmek, çevirmene kaynak dil ve hedef dilin söz-eylemleri arasında eşdeğer karşılıklar bulabilme imkânı sunar.

Ricoeur'a göre, bir metni açıklamak, aslında onu belirli sosyo-kültürel gerekliliklerin ifadesi olarak ve uzay/mekan ve zamanda tamamen sınırlanmış belirli zihin karışıklıklarına bir cevap olarak değerlendirmek anlamına gelir (Ricoeur, 2007: 118). Bu değerlendirme sürecinde çevirmen ilk okuyucu olarak yaklaştığı kaynak metne artalan bilgisi temelinde belli anlamlar yükler. Çevirmen bu aşamada yabancı dil bilgisinin yanında o dile ait kültürel birikimini de ortaya koyarak hedef kültürün söylemlerini kaynak kültürdeki söylemlerle ilişkilendirir ve iki kitle arasında ortak bir etki alanı yaratmaya uğraşır. Çevirmenin bu uğraşı sonucunda eşdeğerlilik sorunu ortaya çıkar.

Çeviride ana sorunlardan biri olarak görülen eşdeğerlilik, bazı çeviribilimciler tarafından kaynak metnin biçimsel özelliklerine körü körüne bağlı kalmak olarak düşünülmektedir. Bu çeviribilimciler, kaynak dilin ve kaynak kitlenin özelliklerinin göz ardı edileceği kaygısını taşımaktaydılar. Bu soruna çözüm olarak, edimbilimsel eşdeğerlilik anlayışını sunabiliriz.

Edimbilimsel eşdeğerlilik, kaynak metnin anlamının ve etkisinin korunarak hedef dilin biçimsel özelliklerine uygun bir biçimde gerçekleştirilir. Kaynak metnin sahip olduğu etkinin hedef metnin okuyucusu tarafından hissedilmesine olanak sağlar.

Jaszczolt (2003) edimbilimsel eşdeğerliliğin kaynak dil ve erek dil metinleri aynı içeriği paylaştığı durumlarda ortaya çıktığını ifade etmektedir. Grice (1975)'in söylenen ve demek istenilen anlam arasındaki ayrımından yola çıkan Jaszczolt (2003) için anlambilimsel eşdeğerlilik söylenilenin birebir karşılığını gözetirken, edimbilimsel eşdeğerlilik demek istenileni erek dilde oluşturma çabasıdır. Bir başka deyişle, konuşma dilinin çıkarsama kurallarından kaynaklanarak iki metin aynı sezdirim dizini oluşturuyorsa, edimbilimsel eşdeğerlilik söz konusudur (Yetkiner, 2009: 38).

Edimbilimsel eşdeğerlilik, iki dilin toplumsal ve kültürel yaşam biçimlerine göre şekillendirdikleri dilsel ifadelerinde ortaya çıkan farklılıkları göz önünde bulundurarak iki dil arasında eşdeğer etki yaratma süreciyle ilgilenir. Her kültürün varlığında, farklı yaşam deneyimleri mevcut olduğundan ortaya çıkan dilsel ifadeler ve kullanımları ait olduğu topluma özgü nitelikler kazanır.

Baykan (2007), çeviri sırasında çevirmenin karşılaşılabileceği kültürel sorunlardan birinin ülkemizde ve diğer Müslüman ülkelerde, eli-saçı boyamakta kullanılan ve özellikle köy yaşamında hala önemli yeri olan kınayla ilgili, kına sürmek, saça, ele kına yakmak eyleminin örnek olabileceğini ifade eder. Ona göre, bu eylem, kınalı saç olarak çevrilebilir ve bir halk türküsündeki:

Yar benim elime

Mendil verdim eline

Kara kına yollamış

Yar benim ellerime

Kara kınayı Almancaya (schwarze Henna) diye çevirmek sözcüğü sözcüğüne çeviri olarak doğrudur. Ancak Baykan, burada siyah kınanın ayrıca iyi cins kına anlamına da gelmesinin erek okuyucu tarafından veya çevirmen tarafından anlaşılmayabileceğine dikkat çeker ve bunun sebebini kınanın sadece Müslüman ülkelerde çoğunlukla dini inanç gereği kullanılan bir madde olmasına bağlar. Onun belirttiğine göre, kına gecesi (Hennatag) olarak çevrilecek olursa bir Alman için yadırgatıcı belki de anlamsız olur. Eğer açıklayıcı bir biçimde (Frauenzusammenkunft im Haus der Braut am Abend vor der Hochzeit (Wobei Finger- und Zehennaegel der Braut mit Henna bestrichen wurden)) (Düğünden bir gece önce evlenecek kız evinde bir araya gelinerek çiftlerin el ve ayak parmaklarına boya sürülmesi) şeklinde çevirirsek o zaman bu kültür hakkında okuyucu bir şeyler sezinleyecek belki de bu kavram hakkında daha geniş bir araştırmaya gidebilecektir (Baykan, 2007: 186). Hedef dilde böyle bir açıklamanın yapılması, kaynak kültür hakkında bilgi verirken, hedef kitle üzerinde kaynak metnin etkisi biraz daha fazla hissedilebilir. Edimbilimsel eşdeğerlilik anlayışı, bu gibi kültüre özgü söylem kalıplarının başka bir dile aktarımı sırasında etkisini gösterebilecek niteliktedir. Elbette iki farklı dilin söylemlerinde tam bir eşdeğerlilik söz konusu olamaz. Ancak çevirmen, kaynak metindeki etkiyi hedef dilde mevcut olan sözcük dağarcığını kullanarak belirtebilir.

Çeviri eyleminde edimbilimsel eşdeğerlilik anlayışına birçok çeviri metninde ihtiyaç duyulabilir. Özellikle, toplumların yaşantılarıyla anlam kazandırdıkları deyimler, atasözleri, fıkralar ve özlü sözler bunlara örnek verilebilir.

İngilizcede kullanılan *chin* sözcüğünü bu bağlamda ele alalım. *Chin*, kelime anlamı *çene* olan bir sözcüktür, ancak kullanıldığı diğer sözcük veya sözcük gruplarıyla farklı anlamları ifade edebilmektedir. “*Chin up! Things will get better soon.*” cümlesinin sözcüğü sözcüğüne çevirisi yapıldığında *çeneni yukarı kaldır* ifadesi kullanılır, ancak burada yapılması gereken bu cümlemin bağlamını ve İngiliz yaşantısındaki kullanımını bilerek çeviri yapılmasıdır. Buna göre bu cümle, “*Korkma! Her şey daha iyi olacak.*” şeklinde Türkçe’ye aktarılırsa, kaynak cümledeki etki hedef dilde karşılanmış olacaktır. *Chin* sözcüğünün bir başka kullanımı olarak, “*take something on the chin*” deyimisel ifadesi de *sineye çekmek*, *metanetle karşılamak* anlamına gelmektedir. Çevirmenin deyimlerde kullanılan bu sözcükleri anlamlandırması, yabancı dil yeteneğini kültürel birikimiyle ilişkilendirmesine bağlıdır. Örneğin, “*Losing his job after so many years was a great shock, but he took it on the chin*” cümlesi “*Birkaç yıl sonra işini kaybederek büyük bir şok yaşadı, fakat bu durumu metanetle karşıladı*” şeklinde çevrilebilir. Bu durumda kaynak cümlede anlatılmak istenen ve bu cümlemin kaynak kitle üzerinde yaratmak istediği etki, hedef cümle için de geçerli hale gelebilir. Kaynak ve hedef dil arasında yapılan anlamsal ve etkisel eşdeğerlilik, edimbilimsel eşdeğerliliğin kapsamına girmektedir.

Bu gibi deyim kullanımlarında sözcüğü sözcüğüne çeviri yapılsaydı, deyimisel ifadelerin etkisi hedef kültüre hissettirilemeyebilir ve iki kültür arasında yanlış anlaşılmalara sebep olunabilirdi. Ancak, deyimisel ifadelerin sahip olduğu edimsel eylemlerin ve etki sözlerinin çeviri eylemine yansıtılması, çeviri sürecinden olumlu çıktılar alınmasına imkân sağlayabileceği gibi kaynak ve hedef kitle arasında yakınlık kurularak hedef metindeki eksik noktalar tamamlanabilir ve böylece çeviri eyleminde edimbilimsel eşdeğerlilik anlayışının azımsanmayacak etkisi bir kez daha vurgulanabilir.

BÖLÜM 4: YAZILI ÇEVİRİ VE EDİMBİLİM

4.1. Yazılı Çeviri Süreci

Yazılı çeviri süreci, çeviriden bahsettiğimizde aklımıza gelen ilk süreçtir. Çeviri eylemine yüklediğimiz anlamın çoğunlukla yazılı çeviriyi kapsamaması, sözlü çevirinin tercüme etme süreci olarak değerlendirilmesindedir. Bu süreç, çevirmenin kaynak metni, hedef dilin normları çerçevesinde yazılı olarak hedef metne aktarma sürecini ifade eder. Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK, sözlü ve yazılı çeviri arasındaki ayrımı şöyle açıklar:

“Çoğu kez, çeviri (übersetzen) deyince aynı zamanda sözlü ve yazılı çeviri de anlaşılır. Ancak bilimsel olarak düşündüğümüzde her ikisinin de farklı uygulama şekillerinin sonucu olduğunu görmekteyiz. Bunun için her ikisinin terminolojik tanımı değişmektedir (Dolmetschen / Übersetzen)” (Öztürk, 1997: 13).

Yazılı çeviri, çevirmen, yazar, kaynak ve hedef metin arasında gerçekleşen bilgi ve ileti akışının kanallarını belirleyen bir süreçtir. Sözlü çevirilerden farklı olarak yazıya dökülebilen ve üzerinde tekrar tekrar düşünülebilen metinler bu süreçte kullanılır. Aynı zamanda yazılı çeviri sürecinde, önceden oluşturulmuş ve belli kriterlere göre biçimsel özellik kazandırılmış örnek metinler bulunmaktadır. Bu metinler, koşut veya paralel metinler olarak adlandırılırlar ve çevirmene çeviri esnasında büyük kolaylıklar sağlayabilecek niteliktedirler.

Yazılı çeviriler, kapsamları gereği ya da yazarın amacına göre yorumlamaya açık ve yazıldığı toplumun dilsel ve kültürel artalanından bilgiler sunan özellikte çevirilerdir. Baştan beri tekrarladığımız toplumsal özellikler, yazılı çeviri metinlerinin oluşturuluş sürecinde ve biçiminde önemli yer teşkil ederler. Örneğin, çevirmen, yazılı kaynaklardan çeviriler yapacağı zaman, kaynak ve hedef kitlenin yaşam biçimleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Kaynak metindeki ifadelerin çözümlenmesi için gerekli olan bu bilgiler hedef metnin üretimi aşamasında da önemli hale gelecektir.

Arap toplumunda sağdan sola yazı sisteminin kullanıldığını bilmekteyiz ve ayrıca Arap alfabesinin bir başka özelliği de noktalama işaretlerinin varlığı ile sözcüklerin sahip olduğu anlamlarının noktasız hallerinden farklı olabileceğidir. Bu sebeple, özellikle yazılı çeviri alanında, Arapçadan başka bir dile veya başka bir dilden Arapçaya

yapılacak çevirilerde bu kullanımlara dikkat etmek gerekir. Sözlü çevirilerde, bu durum söyleniş biçimiyle karşılanabilmektedir, ancak yazılı çevirilerde sözcüğün tek noktalı mı, iki noktalı mı veya noktasız mı olması sözcüğün anlamını etkilemektedir. Tıpkı, “ت” üç nokta ile yazıldığında “se” sesine karşılık gelen bu harfin iki nokta ile yazıldığında “te” sesine “ت” karşılık gelmesi gibi.

Bunun dışında çevirmen, Latin alfabesinden farklı olarak sağdan sola yazılma kuralını önemsemelidir. Mesela, kozmetik dünyasında yeni piyasaya çıkan bir ürünün Arap toplumuna satılacağını farz edelim. Daha önceden bu ürünün reklam broşürleri hazırlanmış olsun. Çevirmene düşen görev reklam metinlerini Arapçaya çevirmektir. Bu metinlerde sıralama şu şekildedir: “bu ürün sayesinde önce kırışıklıklar azalıyor ve bebek gibi bir cilde sahip oluyorsunuz.” Ancak, reklam sloganının yanında cümlenin etkisini arttıran resimler de bulunmaktadır. Resimlerde yaşlı bir kadının bu ürünü kullandığını, yavaş yavaş kırışıklıkların gittiğini ve sonunda genç bir cilde sahip olduğunu düşünün, tabi ki bu durum kaynak metinde soldan sağa gerçekleşiyor. Çevirmenin yaptığı Arapça çeviride bu ayrıntıyı gözden kaçırdığını düşünürsek, Arap toplumu bu ürünü sağdan sola okuyacak ve genç bir bayanın bu ürünü kullandığında daha da yaşlanacağını düşünecektir.

Yazım sistemi bir topluma ait olup onun kültürel hazinesine ışık tuttuğuna ve iletişim eyleminde anlaşmayı sağlayan ilk araçlardan biri olduğuna göre, yazılı çevirilerde yukarıdaki gibi biçimsel özelliklerin önemsenmemesi, kaynak metnin anlamını etkileyecek yanlış çevirilere sebep olabilir.

Sözlü çevirilerden farklı olarak yazılı çeviri sürecinde dillerin biçimsel özellikleri ve yazım kuralları metinlerin aktarım gücünü etkilemektedir. Çevirmen bu süreçte sadece anlam ve kültür aktarımında bulunmaz, dile özgü biçim kurallarından da örnekler sunar. Aşağıda yazılı çeviri süreci bağlamında ele aldığımız, Stolze tarafından oluşturulan tabloda bu süreci etkileyen etmenleri inceleyebiliriz.

Tablo 2: Yazılı Çeviri Süreci

Çevirmenin okuma süreci		<i>Uzman iletişim</i>
Anlama	KÜLTÜREL BAĞLAM	Metnin çağı, bilimsel alan, ya da insanlığın gelişim durumu
	SÖYLEM ALANI	Özel alanlar ve disiplinler, iletişimin seviyesi (uzman/deneyimsiz), metin türleri
	KAVRAM DÜNYASI	Terminolojik kavramlaşma, (tanım, vs. kural), özel disiplin bölümü
	DOĞRULAYICI BİÇİM	Bilgi sunumunun türü, söz-eylemler, cümle yapısı, sabit ifadelerden oluşan dil, dipnotların kullanımı
Çeviriyi yazma		<i>Özel amaçlar için dil</i>
Hazırlama	ARAÇ	Yayınlama şekli, taslak, resim, uygun alan, yapısal işaretler, yazı tipi
	ÜSLUP	İşlevsel stil, deyimbilim, standart metin engelleri, pasif ses, yönergeler, hâkim dil
	BAĞINTI	Bilim terminolojinin eşdeğerliği, bilimsel kavramların nitelikleri, teknik kelime bileşimi
	İŞLEV	Makro yapı, paralel metin türleri, alımlayıcının beklentisi, anlaşılabilirlik

Kaynak: Stolze (2009: 138)

Tabloda yer alan bilgilere göre, yazılı çeviri, okuma süreciyle başlar. Çevirmen, ilk okumasını gerçekleştirdikten sonra yazılı metnin çevirisini etkileyecek unsurları ele alır.

Bu aşamada metnin anlaşılması için, metnin hitap ettiği kültürel alan, söylem alanı, metindeki kavramların kullanımı ve söylemlerin biçimsel yapısı analiz edilir. Kaynak metin bu etmenler ışığında anlaşıldıktan sonra hedef metnin yazılma süreci başlar. Metnin hedef kitleye özgü nitelikte olabilmesi, çevirmenin yazma sürecini planlamasıyla doğru orantılıdır. Bu planlama aşamasında hedef kitlenin artalan bilgisine uygun bir üslup tercih edilir, hedef metin için uygun araçlar (resim, yazı tipi gibi) ortaya çıkarılarak, hedef metnin kelime bileşenleri analiz edilir ve hedef kitlenin beklentilerini karşılayacak nitelikte bir metin oluşturulur. Bu metin, çevirmenin uyguladığı bu aşamalar sayesinde kaynak metnin iletişimsel eşdeğerinin hedef metinde de oluşturulabileceğini açığa çıkarır.

Jakobson, Eco ve Sebeok gibi göstergebilimciler, bir iletişim sürecinin bir bölümü olarak herhangi bir metni dikkate alırlar. Buna göre, bütün çeviri ya da yorumlamalar, kaynak ve hedef dildeki metin arasında bazı önemli ilişkileri gerçekleştirmek zorundadır. Aynı zamanda, bu ilişki asla tam olmamasına rağmen, iki metin arasında yeterli benzerlikler kurulmalıdır. Bunun sonucunda, bazı önemli eşdeğerlilikler sağlanmalıdır ve oldukça yakın doğal eşdeğerlilik ya da hedef metnin hiçbir okuyucusunun kaynak metnin anlamıyla ilişkili yanlış anlaşılmalara düşmeyeceği yeterli bir benzerlik oluşturulabilir (Nida, 2001: 6).

Kaynak metnin sahip olduğu biçimsel özelliklerinin aynısı hedef dilde var olmayabilir, ancak kaynak metne has biçimsel yapının işlevi hedef metne özgü biçimsel yapıya dönüştürülerek anlamsal ve edimbilimsel eşdeğerlilik sağlanabilir. Nitekim yazılı çeviri sürecindeki amaç, çevirmenin kaynak metnin biçimsel yapısının yanında dilsel, kültürel, toplumsal, anlamsal ve edimsel niteliklerinin benzerini hedef metinlerde oluşturabilmesidir.

4.2. Yazılı Çeviri Metinleri

Yazılı çeviri metinleri işlevlerine, amaçlarına ve hitap ettiği kitleye göre değişik özelliklere sahip olan metinlerdir.

Reiss (1995: 83), metinlerin üç tipinin üç işlevini ortaya koymuştur. Bunlar, bilgilendirici (informative), anlatımsal (expressive) ve yönlendirici (operative) metinler olarak sıralanabilir (Starzetz, 2002: 24). Bu metin türlerinin iletişim amaçlı kullanılan

görsel ve işitsel araçlara yönelik uygulamalarından da dördüncü metin tipi olan audio mediale metinler oluşmuştur (Öztürk, 1997: 59). Bu metinler görsel ve işitsel metinlere karşılık gelmektedir.

4.2.1. Bilgilendirici (Informative) Metinler

Metin, bir iletişimsel etkileşimde ortaya çıkan iletişimsel sinyallerin bütünüdür. Bir metin sadece dilsel elementlerden oluşmak zorunda değildir, aynı zamanda dil dışı elementlerle de oluşturulabilir (sözel iletişimde jest ve mimiklerle, yazılı iletişimde resimleme, baskı biçimi, firma ablemi gibi) (Nord, 2007: 16). İletişim eyleminde yadsınamayacak bir yerde yer alan bu metinlerden ilki bilgilendirici metinlerdir.

Bir veya birden fazla yazar tarafından oluşturulan yine bir veya birden fazla okura yönelik metinlerdir. İçerik ve bilgilendirme ağırlıklıdır. Konuları bir olayı veya olgunun anlatımını kapsar. Genellikle düz yazı biçiminde oluşturulmuş metinlerdir. Kendilerine özgü özellikleri yanında diğer metin türleriyle birlikte de işlev görürler (Öztürk, 1997: 44). Bu metinler kendi başlarına bilgi aktarımını gerçekleştirdikleri gibi, sanatsal niteliğe sahip hikâye ya da romanların içerisinde yer alarak da bilgi akışına yön verebilirler.

Starzetz, bilgilendirici metinlerde, dil göstergelerinin sergilenen işlevinin yoğun bir şekilde görülmekte olduğunu belirtir. İlk bakışta bilgi, haber, düşünce vs. aktarabilen bütün metinler bu kapsama girmektedir. Kullanım kılavuzları, haberler, uzmanlık kitapları bunlara örnek verilebilir (Starzetz, 2002: 24).

Öztürk'e göre bu gruba giren metinler, genellikle medya haberleri, yorumlar, röportajlar, ticaret haberleri, üretim listeleri, kullanma kılavuzları, belgeler, dökümanlar, ders kitapları, meslek kitapları, makaleler, araştırma yazıları, teknik ve sosyal bilimlere özgü metinler (Öztürk, 1997: 44).

Bu metinler bilgi ve ileti aktarıcısı özelliği taşıdığından çeviri esnasında metnin yazarının düşüncesi dikkate alınarak çeviri gerçekleştirilmelidir. Çevirmen, metne kendi yorumunu katmak yerine olduğu gibi metinleri aktarmalı ve metnin iletisi dışında bilgiler sunmaktan kaçınmalıdır. Bu metinler, belli bir konu hakkında öznel

yorumlamalara yer vermeyecek nesnel bilgiler sundukları gibi araştırmalara ışık tutan bilimsel çalışmaları da kapsamaktadırlar.

Ayrıca, teknik ve mesleki metinlerin çevirisi bilgilendirici metinlere girmektedir. Çevirmen, bu tür metinlerin belli terminolojik yapıya sahip olduğunu bilerek eviri yapar ve önceden oluşturulmuş bu terminolojinin sözcük yapısının gerçek anlamının dışında, ait olduğu mesleğe özgü anlamalara geldiğini bilir.

Bilgilendirici metinlerin amacı, hedef kitleye bilgi aktarımını sağlamaktır, yani, oluşturulduğu dilden ziyade kullanıldığı dilin hitap edeceği kitleye yönelik hazırlanmış metinlerdir. Çevirmen, bu metinlerin hedef kitle tarafından anlaşılmasını sağlamak için, hedef kitlede önceden oluşturulmuş bu tür metinlerin benzerlerini inceleyerek, bilgilendirici metinleri biçimsel ve anlamsal yönden hedef kitleye uygun bir biçimde çevirebilir.

4.2.2. Anlatımsal (Expressive) Metinler

Dilin ifade işlevi özellikle anlatımsal metinlerde ortaya çıkar. Burada özellikle, metnin estetik bir yapısı söz konusudur. Bu yapı, öncelikli olarak iletişimin içeriğini meydana getirir. Şiirler ya da tekerlemeler, anlatımsal metin türleri için verilebilecek örneklerdir (Starzetz, 2002: 24).

Stil, uyaklar/kafiyeler, karşılaştırmalı ve betimleyici konuşma tarzları, atasözleri, özdeyişler bu metinlerin içeriklerini oluştururlar. Ses uyumları sadece şiir için değil, aynı zamanda düz yazılar için de söz konusudur bu metinlerde. Sözü ettiğimiz ses uyumlarını ve söz dizimlerini kaynak dilden hedef dile aktarmak zordur. Aynı sesleri değil, ama yine hedef dil ses uyumlarını başka bir tarzda aktarmak mümkün olabilir. Bu grup metinler, şekil ağırlıklı yazın metinlerinin tüm özelliklerini taşırlar. Biyografiler, kısa öyküler, hikâyeler, fıkralar, sahne oyunları, romanlar ve tüm şiir eşitleri şekil vurgulu metinleri oluştururlar (Öztürk, 1997: 54).

Bu metinlerin eviri yoluyla bir dilden diğerine aktarımı diğer metinler kadar kolay değildir. Kaynak dile ait niteliklere sahip olan bu metinler, hedef dile aynı biçimsel yapıyla aktarılamayabilirler. Bu nedenle, çoğunlukla kaynak kitleye hitap eden

metinlerdir, ancak kaynak metnin hitap edeceği kitle üzerindeki etkinin aynısı hedef dilin biçim ölçütlerine göre hedef kitleye aktarılabilir.

4.2.3 Yönlendirici (Operativ) Metinler

Bu metinler, özellikle, hitap işlevine sahiptirler. Okuyucu, yazar tarafından temsil edilen ve aktarılan tutumların kabul edilmesinde yer alan dil dışı eyleme göre hareket ettirilmelidir. Reklam ve seçim propagandaları örnek verilebilir (Starzetz, 2002: 24).

Öztürk, bu metinlerin bir eyleme yönlendirme özelliği taşıdıklarından, söylem, tarz ve biçim bakımından etkili olduklarını dile getirir. Ona göre, dilin en etkili biçimde kullanımı bu metinlerde söz konusudur. İkna ve tatmin edicilik yönü bu metinlerde ağır basar. Bu metinlere reklam ve propaganda dışında yorum, hiciv ve demagojiyi de örnek gösterir (Öztürk, 1997: 50).

Bu metinler hedef kitle üzerinde etki yaratmak amacıyla oluşturulurlar. Bu sebeple, hedef dilin normlarına ve hedef toplumun kültürel özelliklerine göre çevirileri gerçekleştirilir. Örneğin, İngiliz toplumu için oluşturulmuş bir reklam afişi, Türk kültürünün nitelikleri dâhilinde Türkçeye aktarılır. Çünkü reklam, ancak, Türklerin yaşantı biçimlerine yakın dilsel ve görsel ifadeler kullanıldığında etkisini gösterebilecektir. Bunun dışında, seçim propagandaları, yapıldığı toplumun beklenti ve isteklerine göre şekillendirilir. Her toplumda bu istekler farklı olduğundan, propagandalar yapıldığı toplum içinde anlam kazanır.

4.2.4. Görsel ve İşitsel Metinler

Starzetz pratikte bu tür metinlerin örneklerinin bulunmadığını söyler, ancak bir metnin baskın işlevi olarak anlatımsal, bilgilendirici ve yönlendirici işlevlerinde belirleyici olabileceklerini vurgular (Starzetz, 2002: 24). Bu tür metinler üç ana başlıkta ele aldığımız metinlerin işlevini yerine getirmesinde yardımcı araçlar olarak düşünülebilir. Metinlerde yer alan görsel ve işitsel simgeler, metin içeriklerini oluşturur. Metinlerde kullanılan resimler, çizimler veya karikatürler bu metinlerin görsel yanını ifade ederken, alıcıya hitap eden söylemlerin jest ve mimikler ve beden hareketleriyle aktarılması ve yazılı metnin sözlü ifadesini gerektiren durumlar da bu metinlerin işitsel yanını

belirtmektedir. Hem yazılı hem de işitsel ve görsel niteliklere sahip metinler olmaları yönüyle, tiyatro metinleri bu gruba girebilir.

Ancak yine de, ortada yazılı bir metin vardır ve bu metin görsel ve işitsel niteliklerle alıcıya aktarılır. Başta da dile getirdiğimiz gibi bilgilendirici, anlatımsal ve yönlendirici metinlerin anlamını güçlendiren ve etkisini arttıran yardımcı metinlerdir.

4.3. Yazılı Metin Gelenekleri ve Çeviri Eylemi

Metinler, iletişim araçları olarak belli bir iletişim durumuna ve böylece belli bir alıcı kitlesine yöneltilir. Aynı zamanda, her alıcı, özel, onun dünya bilgisi, değer sistemleri tarafından belirlenen bilişsel ilgilerine metinde karşılık bulabildiği için, metnin kimliğini yeniden oluşturur. Bu durum metin tarafından dile getirilebilenlerin ve çeviride metnin anlaşılmasını sağlayanların farklı oldukları sonucunu çıkarır. Aslında ilk kaynak dil alıcısı olmayan çevirmenin alımlaması, dilsel kısıtlamaları ve kültürel şartlara göre şekillenmiş anlayış zorluklarını ortadan kaldırır (Starzetz, 2002: 9).

Çevirmenin yazılı metinleri dilsel ve kültürel özelliklere göre irdelemesi ve bunun sonucunda kaynak dilsel öğeleri hedef dilsel öğelerle hedef kitleye iletebilmesi yazılı metin gelenekleri hakkında önceden topladığı veriler olduğunu göstermektedir. Çeviri süreci metinler arası iletişim aracılığıyla kaynak ve hedef dil toplumları arasında belli bir iletişim ağı oluşturmayı öngörür. Çevirmen iletişimin merkezinde yer alan bu metinleri çevirirken birtakım kıstaslara göre hareket etmek zorundadır. Bu kıstaslar, metin geleneklerinin, kültürel ve toplumsal yaşantının sonucu olarak farklı şekillerde farklı toplumlarda var olmasından doğmuştur. Bu tür farklılıkların var olmasının nedenleri, toplumların hitap biçimlerinin, metin türlerini oluşturma yollarının, sosyal hayata özgü söylem kullanımlarının ve iletişim eyleminde yararlandıkları sözlü ve yazılı kaynakların farklı biçimlerde oluşturulmasına bağlanmalıdır.

Çoğu metnin oluşumuna dayalı en büyük özellikleri zaman, mekan, sınıf, bağlantı, derece, diyalog ve yinelenen biçimsel yapıların dışında oluşturulmuş edebi deyimleri içermesidir. Bu özelliklerin ve onların söylemlerdeki rollerinin hızlı bir şekilde bilinmesi, bir dil kültürü için mükemmel olan şeyin, diğer dil kültürlerinin biçimlerine kolaylıkla uymadığını bilen çevirmene yardımcı olabilir. Örneğin, Çin'deki bazı geleneksel romanlar ve kısa hikâyeler mutsuz sonla biterler ve bu hikâyeleri İngilizceye

yayınlayanlar sonları değiştirirler ve Amerikan halkının genelde tercih ettiği mutlu sonlar yazarlar. Benzer olarak, doğu dillerindeki birçok söylev, bir söylemin amacını belirleyen baştaki konu paragraflarını içermez. Aslında konu cümlelerinin ve konu paragraflarının verilmesi kabalık olarak görülür, nk onlar, bir bölüme sonucu sunarak başlarlar. Bu durum, konuşmacıların ya da yazarların belli bakış açılarına karşılık geleceğini umarak, belli sonuçlara ulaşmak için bütün olayı veya sebepleri vermeyi tercih ettikleri bazı kültürlerde küstahça görülebilir, fakat bir söylemin organize edilmesi bazı batılılar için lafı dolandırmak ve kişinin gerçek niyetini gizlemek olarak görülmektedir (Nida, 2001: 69-70).

Söylemlerin oluşturulma biçimlerinde ortaya çıkan bu tür farklılıklar, metinlerin yazılması sürecinde de ortaya çıkmaktadır. Özellikle, belli bir metin geleneğine sahip olan ve bu metinlerin biçimsel ve iletişimsel amacının sabit olduğu toplumlar için eviri yapılacağı zaman bu farklılıkların metinler üzerindeki etkisi tekrar gün yüzüne çıkmaktadır. Gelenekselleşmiş metin türlerinin oluşum sürecine baktığımızda bu etki belirgin bir biçimde görülür.

Göktürk'e göre "bir dil içindeki kimi metin gelenekleri tarihsel süreçte, böyle dilsel yapısı, işlevi aşağı yukarı belli türler oluştururlar. Gerçi bu gelenekler kendi ilerinde değişikliğe uğrayabilirler. Szgeleşi, Türkçe' de gazete ölüm ilanlarında "ebediyete intikal", "irtihal" gibi sözcükler eskiye oranla hiç kullanılmıyor artık, ya da pek seyrek kullanılıyor. Öte yandan, "lm" adını doğrudan doğruya anmamak için bu tür metinlerde hep başvurulan "vefat etti", "kaybettik", "yitirdik", "aramızdan ayrıldı", "Tanrı'nın rahmetine kavuştu" gibi dolaylamalı deyişler, eskiden olduğu gibi bugün de, bu metinlerin bir özelliğidir. Belli metin türlerinde böyle izgeleşme eğilimi, hep görülen bir durumdur. Buna benzer ayrıntıların evirmence hem kaynak metin dilinde hem de eviri dilinde kavranabilmesi, bu diller ardındaki kültürün yeterince tanınmasıyla ilgili bir sorundur" (Göktürk, 1994: 30).

Aşağıda Göktürk'n ifade ettiği metin geleneklerine ait bir tür olan Almanca lm ilanı yer almaktadır. Türklerden farklı olarak Alman dil toplumunda bu tür ilanların önemi büyüktür, özellikle vefat eden kişinin ardından ona karşı gösterilen bir saygı ve sevgi biçimi olarak bu ilanlarda vefat eden kişinin yakınlarının isimleri de yer almaktadır, bu yönüyle Türkiye'de belediye tarafından verilen ölüm ilanlarına benzemektedirler.

Ancak Türkiye’de gazetelerde yer alan ölüm ilanları vefat eden kişiye rahmet ve ailesine başsağlığı dilemek üzere basılmaktadır.

Nach einem langen, erfüllten Leben entschlief unser
geliebter Vater, Schwiegervater und Großvater

Oberlandesgerichtsrat i. R.

Dr. Erich Kästner

Träger des Nieders. Verdienstkreuzes 1. Klasse

* 10. 3. 1900 † 1. 1. 2008

In stiller Trauer

Ralph Kästner
Peter Kästner und Frau Elke geb. Dilcher
Dirk Watermann und Frau Claudia geb. Kästner
Christian Kästner
Barbara Kästner und Werner Nädler
Hendrik Kästner

früher: Hannover, Mendelssohnstraße 10

Wir haben im Familienkreis von ihm Abschied genommen.
Best.-Inst. Adolf Babst, 30171 Hannover, Oesterleyst. 14

2738901_08010500100000108

(<https://www.google.com.tr/search?q=todesanzeige>).

Bu metnin Türkçe’ye çevrileceğini varsayarsak, çevirmenin iki dil kültürü arasında birtakım karşılaştırmalar yapması gerekli hale gelecektir:

- 1) Kaynak metnin bir benzerinin hedef kültürde yer alıp almadığını tespit etmek,
- 2) Türkçedeki ölüm ilanlarıyla Almandaki ölüm ilanlarını biçim ve içerik yönünden karşılaştırmak,

- 3) Almanca ilanda yer alan kültürel öğeleri analiz etmek ve Türkçede bu öğelerin hangi dilsel ifadelerle açıklandığını ortaya çıkarmak,
- 4) Türkçe ölüm ilanlarında, Almanca ölüm ilanındaki gibi ayrıntılı bilgiler yoksa gerekli görüldüğü takdirde bu bilgilere Türkçe metinde yer vermemek,
- 5) Bildirme işlevine sahip bu metnin amacına ulaşmasına öncelik tanımak gibi sıralayabileceğimiz birçok unsur ele alınmalıdır.

Çeviri eyleminin gerçekleştirilme amacı doğrultusunda, bu tür metinlerin çevirisinde kaynak ve hedef kültüre görelilik açısından farklılıklar doğabilir. Bu tür bir metin, Alman kültürünü tanıtmak amacıyla öğrencilere gösterilecekse, sözcüğü sözcüğüne çeviri yapılarak bu metnin önemi üzerinde durulabilir, ancak çeviri amaçlı kullanılacak bir metin durumunda ise kaynak ve hedef kültürün özelliklerinden bahsedilerek bu metnin her iki kültür için farklı şekillerde gelenekselleşmiş olduğunu dile getirmek yararlı olacaktır. Çevirinin amacına ulaşabilmesi, bu gibi metin geleneklerinin göz ardı edilmemesine bağlıdır.

Göktürk, metin türü geleneklerini dil ile kültürün özelliklerine göre, her dilin kendine özgü bir biçimde oluşturduğunu dile getirmektedir (Göktürk, 1994: 34).

Einladung zur Hochzeit

Wir möchten Dich zu unserer Hochzeit am 13. März 2011 in der Franziskuskirche in Musterstadt einladen.

Die Trauung beginnt um 11:30 Uhr. Danach fahren wir gemeinsam in die Franziskusschenke, um das Ereignis gebührend zu feiern.

Bitte sag uns bis zum 10. Februar bescheid, ob Du an der Hochzeit teilnimmst. Du kannst gerne eine Begleitung Deiner Wahl mitbringen.

Liebe Grüße,

Tanja und Frank

Gül ile Fatih

Mutlu günlerinde sizleri de aralarında görmekten onur duyacaklar.

Ailesi

Ailesi

Safiye / Yüksel KOÇ

Zelfi / Osman TATAR

Tarih: 15 Haziran Pazar saat: 19:30'da

Yer: Otogar Düğün Salonu (Otogar Yanı No: 3)

Yukarıda gördüğümüz bu iki farklı düğün davetiyesi, Alman ve Türk toplumunun metin geleneklerinden birer örnektir. Bu metinlerin biçimsel ve içeriksel yapısını karşılaştırdığımızda öncelikle;

- Bilgilerin veriliş sıralarındaki farklılıklar dikkatimizi çekecektir. Almanca metinde giriş cümlesinde, düğün tarihi ve yeri hakkında bilgi verilerek bir davet isteğinde bulunulur. Daha sonra nikâh töreninin saatine ve düğünden sonra gidilecek kutlama yeri hakkında bilgi verilir. Fakat Türkçe metinde, ilk başta evlenecek çiftlerin isimleri yer almaktadır ve davette bulunurken Almanca metindeki gibi düğün yeri ve zamanı hakkında bilgi yoktur. Bu bilgi Türkçe metinde en sonda yer alır ve tarih ve yer biçiminde ayrı ayrı dile getirilir.
- Almanca metinde evlenecek çiftlerin isimleri konusunda da farklı bir gelenek vardır. Davetiyenin sonunda yer almışlardır ve davetiyede isimlerden önce “içten selamlar” biçiminde bir son yazılmıştır.
- İkinci bir ayrım da Almanca düğün davetiyesinin bilgilendirici özelliği yanında cevap verilmesini gerektiren bir durumu da içermesidir. Almanca metinde düğüne katılacak olan kişinin bu konuda 10 Şubata kadar düğün sahiplerine haber vermesi istenmiştir. Türkçe metinde ise böyle bir istek yoktur, Türk toplumunda düğün davetiyesinin amacı genelde düğünü bildirmektir. Davetli sayısını tespit etmek değildir. Ayrıca Türk toplumunda davetiye ailenin büyüğü

adına yazılır, ancak düğüne bütün aile gidebilmektedir. Bu yüzden Türk düğünlerinde kişi sayısı belirsizdir.

- Üçüncü bir fark da, anne baba isimlerinin Türkçe düğün davetiyelerinde yer alırken Almanca davetiyelerde olmamasıdır. Bunun altında yatan neden, çocukların değil ailelerin tanınması ve düğüne geleceklerin çoğunun anne babayı tanıdıkları için gelmesi, bu yüzden aile kavramının öncelikli olması olabilir.

Çevirmen kültüre özgü alışkanlıklar ve adetler sonucu şekillendirilmiş bu tür metin geleneklerinin farkında olmalıdır. Yukarıdaki gibi Türkçe ve Almanca düğün davetiyeleri arasındaki biçimsel ve içeriğe yönelik ayrımların bilinerek çeviri yapılması daha doğru olacaktır. Çünkü burada yer alan her iki metnin iletişimsel amacı aynı değildir. Almanca metin bildiri metni olmasının yanında cevap yazılması gereken bir metindir. Hâlbuki Türkçe metin sadece bildiri özelliğini taşımaktadır.

Kültürel yaşantıyla biçimlendirilen bu tür metinlerin dışında farklı oluşum süreçlerine sahip metin gelenekleri de bulunmaktadır. Göktürk, diller arasındaki farklı metin geleneklerinden bahsederken şu örnekleri vermektedir:

“Metin türleriyle ilgili gelenekler, değişik dil düzeylerinde göze çarpabilir. Sözgelisi, Türkçe ölüm ilanlarıyla ilgili olarak daha önce değindiğimiz özellik, sözcük düzeyinde bir gelenek etkisidir. Bilimsel anlatım diliyle ilgili olarak değinilen özellik ise dilbilgisi düzeyinde oluşmuş bir geleneğe örnektir. Türkçe’de “bir varmış bir yokmuş”, Almanca’da “es war einmal”, İngilizce’de “once upon a time” gibi masal girişleri, deyim düzeyinde; roman, öykü anlatı metinlerinde bölümlenme, oyunlarda sahne perde düzenlemesi, yasa metinlerinde maddeler, fıkralar, metin kuruluş düzeyinde; bir spor karşılaşmasının aktarılmasında, önce takımların, hakemlerin tanıtılması, metin yapısı düzeyinde; sone, koşma, mani gibi belli metinler için belli koşuk ya da uyak düzeni zorunluluğu, metin biçimi düzeyinde; mektup başlıklarında “Sevgili Kardeşim” türü bir seslenişten sonra, Türkçe’de İngilizce’de virgül, Almanca’da ünlem, İspanyolca’da iki nokta kullanılması noktalama düzeyinde oluşmuş gelenek etkisinin örnekleridir” (Göktürk, 1994: 32-33).

Metin geleneklerin çeviri eylemindeki yeri oldukça büyüktür. Öyle ki çeviri eylemini gerçekleştiren çevirmen açısından düşündüğümüzde bu geleneklerin çeviri sürecindeki etkisi yadsınamaz. Çevirmen bu süreçte ele alacağı metinleri analiz ederken kaynak ve

hedef dildeki metin yapılarını karşılaştırmalı olarak incelemeye almalı ve bunun sonucunda çeviri eylemini şu kıstaslara göre gerçekleştirmeye çaba göstermelidir:

- Kaynak ve hedef kültürde var olan metin gelenekleri karşılaştırılmalı, kaynak dildeki metne benzer nitelikte bir metin hedef dilde yazılmamışsa, kaynak metnin iletisi ve etkisi hedef dilin gelenekselleşmiş söylem yapılarıyla oluşturulmalıdır.
- Çevirmen sözcüğü sözcüğüne çeviri yönteminden ziyade edimbilimsel çeviri anlayışını benimsemelidir. Ancak, kaynak metnin hedef kültüre tanıtılması amacı güdüldüğü zaman ve hedef dilde hiçbir uygun karşılık bulunamadığı zaman kaynak metin sözcüğü sözcüğüne çevrilebilir ve bunun yanı sıra sözcüklerin açıklamaları verilebilir.
- Çevirmen, iki dil arasındaki metin geleneklerini karşılaştırırken metinlerin iletişim eylemindeki amacını ve aynı zamanda biçimsel özelliklerini de dikkate almalıdır. Örneğin, Almanca mektuplara “Sehr geehrte Damen und Herren! ya da Lieber John!”, Türkçe mektuplara “Sevgili, Sayın” hitap biçimiyle başlanıp Almanca mektuplara “Mit freundlichen Grüßen, Liebe Grüße” Türkçe mektuplara “En içten dileklerimle veya sevgilerimle” biçiminde son verileceğini bilmeli ve bu tür metin geleneklerinin biçimlerini değişikliğe uğratmamalıdır.

Göktürk, metin türü geleneklerine dair yaptığı incelemelerden, betimleyici, bilgilendirici, kullanmalık metin türlerinin çoğunlukla iletişimsel bir çeviri yöntemiyle her şeyden önce iletinin, bilgi içeriğinin aktarılması gözetilerek çevrilebileceği, kurmaca nitelikli sanat metinlerinde ise metin örgüsündeki dilsel, yapısal, biçimsel özelliklerin öncelik kazandığı sonucuna ulaşmıştır. Ona göre böyle metinlerin çevirisinde, çeviri dilinde yalnız içerik yönünden değil, ses, sözcük, sözdizimi özelliklerine, bütün yapı öğelerinin düzenlenişine, bu öğelerin kendi aralarında etkileşimlerine, bir eşdeğer bulmak zorunludur. Bir yazın metni yalnız içerik değildir. Yalnız biçim de olamayacağı gibi (Göktürk, 1994: 36).

4.4. Yazılı Metin Türleri ve Artalan Bilgisi (Common Ground)

4.4.1. Yazın Metinlerinde Artalan Bilgisi (Common Ground)

Çeviri eylemindeki edimbilimsel alt yapıyı incelerken ele aldığımız artalan bilgisinin, kaynak metni anlamadan hedef metni üretmeye kadar olan aşamada gerekli olduğuna değinmiştik. Artalan bilgisi, çeviri eylemi bağlamında çok çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; orijinal metin yazarının, çevirmenin, kaynak kitlenin, hedef kitlenin artalan bilgisi ve çevirmenin yazarın hayatına ve düşünce sistemlerine dair ve kaynak ve hedef metin hakkındaki artalan bilgisi şeklinde sıralanabilir. Çevirmenin bütün bu etmenlerle ortak bir zeminde buluşabilmesi için, dilsel, kültürel, toplumsal, gerekirse tarihsel, bilimsel bilgilere ve metin türleri ve geleneklerine dair ön araştırmaya ve tabii artalan bilgisini zenginleştirmek için edimbilimsel çeviri anlayışına hakim olması gerekebilir.

Çevirmen yazınsal metinleri hedef dile aktarma aşamasına geldiğinde hedef dilsel artalanı yanında metin bilgisi hakkında da bir artalanı sahip olmalıdır. Göktürk, metin geleneklerine dair sahip olunması gereken bu artalanı şöyle dile getirir:

“Yazın çevirmeni bu etkinliği sırasında seçimlerini yaparken, kalıplaşmış dilbilimsel eşdeğerlikler ötesine zorlanır. Kaynak dildeki ya da çeviri dilindeki metin türü geleneklerinin, bir ya da ikisinden değil, yerine göre hepsinden yararlanmak zorunda kalır (bir yazın metninin kuruluşunda, bilimsel bildiri, satış sözleşmesi, alışveriş pusulası, ölüm ilanı, futbol oyunu, hava raporu vb. yer alabilir sözgeşi.)” (Göktürk, 1994: 54).

Göktürk’ün dile getirdiği yazın çevirileri, çevirmenin metin geleneklerine dair artalan bilgisinin önemli olduğunu vurgular. Bunun sebebi olarak bir metinde birçok başka metnin yer alabilmesini gösterir. Çevirmen, metin geleneklerinin biçimsel ve işlevsel yapılarını bildiğinden, başka bir metnin içinde yer alsa dahi bu metinleri kendi özellikleri bağlamında hedef dile aktarmaya dikkat etmek zorundadır.

Göktürk, ayrıca, çevirmenin yapacağı çevirinin okur doğrultulu ya da kaynak metin doğrultulu olacağına bile, yazın metninin güdüm kurgusu gereklerince, değişik yerlerde bir ya da öteki yönde karar verebileceğini söyler. Yerine göre bir genel çeviri ilkesinden ya da ötekinden özveride bulunabilir. Burada önemli olan, çevirmenin nerede nelerden özveride bulunabileceğini bilmesi, yaptığı her seçimde metnin izleksel örgüsüne bağlı

kalmasıdır. Bu da iki dilin enikonu bilinmesinin yanı sıra, belli bir okuma deneyimini, kavrayış genişliğini, beğeni eğitimini, duyarlılığı gerektirir (Göktürk, 1994: 54).

Stefan Zweig tarafından yazılmış olan ve Hölderlin, Kleist ve Nietzsche'nin hayatlarını anlatan bir kitap olarak çeviribilim derslerinde incelenen “Kendileriyle Savaşanlar” adlı eserden aldığımız cümlelerin çevirilerinde birtakım zorluklarla karşılaştık. Bu zorlukların neler olduğunu görmek ve çözüm önerileri sunmak için aşağıdaki paragrafı ele alalım:

Orijinal Metin:

“Die drei heroischen Gestalten Hölderlins, Kleistens und Nietzsches haben eine sinnfällige Gemeinsamkeit schon im äußeren Lebensschicksal: sie stehen gleichsam unter demselben horoskopischen Aspekt. Alle drei werden Sie von einer übermächtigen, gewissermaßen überweltlichen Macht aus ihrem eigenen warmen Sein in einen vernichtenden Zyklon der Leidenschaft gejagt und enden vorzeitig in einer furchtbaren Verstörung des Geistes, einer tödlichen Trunkenheit der Sinne, in Wahnsinn oder Selbstmord. Unverbunden mit der Zeit, unverstanden von ihrer Generation, schießen sie meteorisch mit kurzem strahlenden Licht in die Nacht ihrer Sendung. Sie selbst wissen nicht um ihren Weg, um ihren Sinn, weil sie nur vom Unendlichen her in Unendliches fahren: kaum streifen sie in jähem Sturz und Aufstieg ihres Seins an die wirkliche Welt. Etwas Außermenschliches wirkt in ihnen, eine Gewalt über der eigenen Gewalt, der sie sich vollkommen verfallen fühlen: sie gehorchen nicht (schreckhaft erkennen sie es in den wenigen wachen Minuten ihres Ich) dem eigenen Willen, sondern sind Hörige, sind (im zweifachen Sinne des Worts) Besessene einer höheren Macht, der dämonischen” (Zweig, 2012: 12-13).

Yazın metinleri, konuları ve kapsamaları gereği uzmanlık gerektiren bir alanda yer almaktadır. Bu sebeple, bu tür metinlerin çevirisi için Çeviribilim Bölümlerinden mezun olmak yeterli olmayacaktır. Yukarıda vermiş olduğumuz bu metin, karmaşık yapıda oluşturulmuş sözcük gruplarından ve uzun cümlelerden meydana gelmektedir. Çevirmenin bu tür bir metni çevirebilmesi, bu alanda edindiği çeviri deneyimlerine bağlıdır. Çevirmenin bu metnin kavramlarını anlaması ve iletisini hedef dilde aktarabilmesi için bazı aşamalardan geçmesi gerekecektir. Çevirmen,

- 1) öncelikle yazar hakkında bilgi sahibi olmalı ve yazarın fikir dünyası hakkında tespitlerde bulunmalıdır.
- 2) yazarın artalan bilgisinin ne yönde olduğunu araştırmalı ve kendi artalan bilgisiyle karşılaştırarak cümleleri analiz etmeye gayret göstermelidir.
- 3) yazarın bu metinle dile getirmek istediklerini ve metnin kapsamını ortaya çıkarmalıdır. Bu metinde geçen üç büyük bilim adamı hakkında bilgi sahibi olması çeviri işini kolaylaştıracaktır. Bu sebeple, Hölderlin, Kleist ve Nietzsche'nin artalan dünyasını öğrenmesi gerekir.
- 4) bu metinde bu bilim adamlarının fikir dünyaları ve ilgilendikleri şeylerle alakalı bilgilerin mevcut olduğunu görerek cümlelerin bağlamını kavrayabilir.
- 5) yazarın seçmiş olduğu kelimeler, yazarın dili kullanma becerisini gösterdiği ve bu üç bilim adamının düşünce sistemlerini yansıtmada kullanıldığı için, hedef metni oluştururken bu bağlamda sözcük kullanmaya dikkat etmelidir.
- 6) verilen bu maddelere ek olarak, Aksoy'a göre, çevirmen metnin işlev alanını saptadıktan sonra, metindeki bilgi ve kavramların nasıl düzenlendiğini saptayabilmek için çözümleme çalışması yürütülmesi gerektiğini düşünür. İşlevsel yaklaşımla pragmatik ve anlamsal düzeyde yürütülmesi gereken bu çalışmada çevirmenin unutmaması gereken nokta, metindeki unsurların metinden kopuk birimler değil, belirli bir durumda ve kültürel ortamda yer alan ve içinde buldukları metni bir bütün haline getirecek olan birimler olduğudur (Aksoy, 1999: 22).

Çevirmen, bu maddeleri göz önünde bulundurduğu takdirde, çeviri süresince eşdeğer bir hedef metin ortaya koymakta başarılı olabilir. Bu bağlamda Türkçe çeviriyi irdeleyelim ve çevirmenin ne tür artalan bilgilerine bu süreçte ihtiyaç duyduğunu ortaya çıkaralım.

Türkçe Çevirisi:

“Hölderlin, Kleist ve Nietzsche'nin tarihsel kişiliklerinde, alın yazılarına dışarıdan bakıldığında bile göze çarpan apaçık bir ortak yan vardır: Hepsi de aynı burcun etkisi altındadırlar. Üçü de son derece büyük, bir ölçüde dünya dışı bir güç tarafından, sıcak

varoluşlarından alınıp tutkunun tahrip edici kasırgası içine atılmışlar ve yaşamları zamanından önce korkunç bir zihinsel ıstırap ve duyuların ölümcül sarhoşluğu içinde, delilikle ya da intiharla son bulmuştur. Kendi zamanıyla bağlantı kuramamış, kendi dil kuşağı tarafından anlaşılmamış olarak, mesajlarını bir meteor gibi kısa, parlak ışıklarla geceye yaydılar. Onun yolunu, onun anlamını kendileri de bilmiyordu, çünkü onlar sadece sonsuzdan gelip sonsuza gidiyorlardı: Varlıklarının ani düşüşü ve yükselişi içinde gerçek dünyaya şöyle bir dokunup geçtiler. İçlerinde insan dışı bir şeyin etkisi vardı, karşısında kendilerini çaresiz hissettikleri, kendi güçlerinin üzerinde bir güç: Kendi iradelerinin sesine kulak vermediler (onu kendi Ben'lerinin nadir uyanık dakikalarında dehşetle hissediyorlardı), tersine, onlar yüksek bir gücün, şeytani olanın tebaasıydılar, onun tutkunu ve tutsağıydılar” (çev. Ermiş, 2011: 3).

Çevirmen bu metindeki karmaşık dilsel ifadeleri Türkçe'ye aktarırken yabancı dil bilgisine başvurmuştur. Kaynak metne eşdeğer cümleler kurabilmesi için kaynak metinde bilgisi verilen üç büyük bilim adamı hakkında sahip olduğu artalan bilgisini kullanmıştır. Felsefi cümlelerin ağırlıkta olduğu bu metnin Türkçe'ye aktarılması için çevirmenin felsefi dünya hakkındaki artalan bilgisi de önem arz etmektedir. Felsefi düşünceyle ilgilenmeyen bir çevirmen yazarın dile getirmek istediklerini anlamakta güçlük yaşayabilir. Kaynak metnin hitap ettiği kesim, bilimle ve bilgiyle yaşayan insanları kapsadığından, kaynak metnin dili basit değildir. Çevirmen bu dil yapısını hedef metne yansıtmayı başarabilmiş ve burada hedef kitle hakkındaki artalan bilgisine başvurmuştur.

Bir metnin işlevi amaç okuyucunun bilgisi, beklentisi ve değer yargılarına bağlıdır. Bu unsurlar kaynak metnin veya metin içindeki bölümlerin olduğu gibi korunması, az ya da ileri düzeyde değiştirilmesini belirler (Aksoy, 1999: 22). Çevirmenin amacı kaynak metnin işlevini hedef metinde de koruyabilmek olduğundan çeviri süreci için gerekli olan her türlü bilgiyi önceden edinmiş olması gerekir. Bunlar, yazarın, kaynak kitlenin, kaynak metnin (kaynak metinde verilen bilim adamlarının), hedef kitlenin artalan bilgisi olarak sıralanabilir ve aynı zamanda çevirmenin bütün bu unsurlarla ortak artalan bilgi yapılarına sahip olması çeviri sürecini hızlandırabilir ve daha kolay hale getirebilir.

Resch, çevirmen dışında, metindeki asıl dilsel bilgilerden ziyade, metin alımlayıcılarının bilgilerinin ve onların metin üzerindeki beklentilerinin anlama

sürecinde daha büyük rol oynadığının tespit edildiğini ifade eder. Ona göre, anlam metnin kendinde var olan özelliği değil, aksine makro ve mikro düzeydeki belli metin özelliklerinin ve okuyucuların metin ve kültür bilgilerinin arka planında meydana gelen bir düşünme sürecinin sonucudur (Resch, 2006: 33). Elbette kaynak metnin anlaşılmasını okurun artalan bilgisi belirlemektedir. Metinle benzer bir artalana sahip olmayan okuyucular yazın metinlerini hele ki yukarıdaki gibi üzerinde düşünülmesi gereken metinleri anlamakta güçlük çekebilir. Çeviri bağlamında düşündüğümüzde bu durum çevirmen için geçerli hale gelecektir. Çünkü çevirmen, kaynak metnin ilk okuyucusudur ve sahip olduğu artalan bilgisi yönünde metinden çıkarımlarda bulunur ve hedef dile aktarır. Hedef dil okuyucusu ise çevirmenin yazdığı bu metni kendi artalan bilgisi temelinde yeniden biçimlendirir. Bu anlama işlemi, çeviri eyleminde, yazar, kaynak metin, kaynak kitle, çevirmen, hedef metin ve hedef kitle arasında devam eden bir döngü biçimindedir. İşte yazın çevirilerindeki artalan bilgisinin gerekliliği burada ön plana çıkmaktadır. Çeviri öyle bir süreçtir ki, bu süreçte metnin anlaşılması için her türlü bilgiye ihtiyaç duyulur.

Bir metnin alımlaması, alımlama durumu aracılığıyla metnin iletişimsel arka planı ve alıcının beklentilerine göre şekillenen iletişim ihtiyaçları tarafından belirlenir (Nord, 2007: 18). Metnin iletişim eylemindeki konumu ve işlevi gereği alımlayıcı bu metinden kendi düşünce sistemleri gereğince alımlama yapabilir. Bu alımlama sürecini etkileyen en önemli unsur alımlayıcının deneyimleriyle ve yaşantısıyla bir araya getirdiği bilgi birikimleri, yani artalan bilgisidir. Diğer bir unsur da metin geleneklerinin alımlayıcının metni anlama yönünde belirleyici rol oynamasıdır.

Metin geleneklerini incelerken, her dil toplumunun kendilerine has özelliklerle biçimlendirdikleri ve belli işlevler yükledikleri metinlerden bahsettik, bu metinler bu dil toplumlarının kültürel özellikleriyle harmanlandığına göre belli bir artalana sahip metinlerdir. Demek ki artalan bilgisi, çeviri sürecini büyük çapta etkileyebilecek bir özelliğe sahiptir.

4.4.2. Uzmanlık Metinlerinde Artalan Bilgisi (Common Ground)

Ülkemizde ve dışarıda teknik çevirinin nasıl yapılması ve yöntemlerinin neler olabileceği konusu üzerinde genel çeviri araştırmalarında fazlaca durulmadığını

görmekteyiz. İçinde bulunduğumuz bilgi çağında ve iletişim araçlarının çeşitliliği sayesinde bilim ve teknik evrensel niteliğe bürünmekte, ülkemizde de bilimsel araştırmalar çeviri aracılığı ile çeşitlenmekte ve artmaktadır. Teknik çeviri edebiyat dışındaki tüm bilim alanlarını, reklam, ilan, gazetecilik, propaganda yazıları v.b. gibi konularda yazılmış metinlerin çevirisini içerir (Aksoy, 1998: 71-72).

Bu metinlerin çevirisinde ihtiyaç duyulan şey hangi metnin ne tür koşullar gözetilerek çevrileceğinin saptanmasıyla ilintilidir. Uzmanlık metinleri, adından da anlaşılacağı üzere belli konularda uzman olan kişiler tarafından oluşturulurlar. Çevirmenin bu metinleri anlaması, metnin ilgili olduğu uzmanlık alanında çeviri deneyimlerine sahip olmasıyla ve bu deneyimler sonucu, metinle ilgili terminolojik, biçimsel, içeriğe dayalı ve hitap edeceği kitleye yönelik önceden sahip olduğu artalan bilgi yapılarıyla mümkündür. Çevirmen metnin yazıldığı alanla ilgili zihninde hiçbir bilgi karşılığı bulamıyorsa, bu tür metinlerin çevirisine asla kalkışmamalıdır. Bu durum yanlış çevirileri ve dolayısıyla hayati derecede önem arz edebilecek yanlış durumları doğurabilir.

Belli artalan bilgi yapılarına sahip olmadan oluşturulan metinler, sözcüklerin anlam karşılıklarının verilmesinden öteye gidemezler. Artalan bilgisini etkileyen her türlü unsur, kaynak metnin hedef metne dönüştürülme biçimini de etkileyecektir. Çünkü çevirmen, bu bilgisi sayesinde kaynak metni ya kolaylıkla anlar ya da anlamakta güçlük çeker ve nitekim ortaya çıkacak metin hem kaynak hem de hedef kitle için işlevsel nitelikte olabileceği gibi hedef kitlede uygun sonuçlar doğurmayabilir. Bundan ötürü, teknik bilgi ağının oluşturulması gereken bir süreç olarak uzmanlık çevirilerinin öğretim aşaması, ilk ve en önemli aşamadır.

Uzmanlık çevirisi alanındaki öğrenimin hedefi, içerik açısından ve uzmanlık diline uygun olarak, bir başka dildeki konuların doğru aktarılmasına dair yetenek kazandırmaktır. Uzmanlık çevirileri konularına göre geniş bir alana yayılırlar. Bu konudaki tipik metin çeşitleri şunlardır: talimatlar, ürün tanıtımları, ticaret ve maliyet raporları, teknik-bilimsel uzmanlık yazıları, mahkeme kararları, anlaşmalar, yasal talimatlar, standartlar ve patentler. Uzmanlık metinlerinin anlaşılması ve bununla birlikte çevrilmesi için önemli olan sözcüğün ve imgenin ve örneğin, teknik işaretleri okuyabilme yeteneğinin göstergeye dayalı işlevini idrak etmektir (Snell-Hornby, 2006:

3-4). Yine burada söz konusu olan sözcük ve imge uyumunun sağlanmasındaki güçlük, çevirmenin uzmanlık kelimelerine dair sahip olduğu artalan bilgisiyle aşılabılır. Özellikle uzmanlık metinlerinde sözcüğün zihinde uyandırdığı imgelem önemlidir. Yazın metinlerinin aksine uzmanlık metinlerinde bu imgelem sabittir ve herkes tarafından aynı şekilde algılanır. Bu sebeple çevirmen, çeviri esnasında sözcüğün ait olduğu uzmanlık alanı için tek ve geçerli anlamını doğru tespit etmelidir.

Kussmaul, bu durumu bir biyolog üzerinden örnekler: “Bir biyolog, biyolog olarak iletişime geçerse, elbette penguenleri ve deve kuşlarını kuş familyasına dâhil edecektir. Uzman olarak, nesnel mesleki görüşler altında ele alınır. “Kuş” ortak dilsel bir kelimedir ve aynı zamanda biyolojinin sınıflama kavramı için kullanılır. Bu kavram penguenleri ve deve kuşlarını içermez. Latince kelime olan “Aves” penguenlerin ve deve kuşlarının sınıflaması için uygundur ve tam da bu sınıfın merkezinde yer alırlar. Uzman kişiler, bu tür sınıflamalara ait kavramları çevirecekleri zaman, kavramların özünü değişikliğe uğratmamalıdır, çünkü hedef dilsel sınıflama kavramı, mutlaka kavramların özünü içermekte ve bu özü ifade etmektedir” (Kussmaul, 2010: 31). Çevirmenin kavramların öz niteliklerini göz ardı ederek çeviri yapmasının sonucunda hedef dildeki çeviriler uzmanlık kavramlarının tam karşılığını ifade etmeyebilir.

Bu tür kavram karşılıklarına ziraat mühendisliği alanında yaptığım İngilizce ve Türkçe çevirilerden örnekler verebiliriz:

Merchandise Planning: Mal Alım-Satımı Planlama

Food Manufacturing: Gıda İmalatı

Sanitation: Sağlık Önlemleri

Food Industry: Gıda Sanayi

Bu tür uzmanlık terimlerinin çevirisi için çevirmenin ziraat alanında sahip olacağı terim bilgisi hem onun kaynak metni anlamasına hem de hedef metni doğru bir şekilde oluşturmasına katkıda bulunacaktır. Terim bilgisinin önemsenmemesi çeviriyi sekteye uğratabilir. Çünkü sözcüğü sözcüğüne çevirilerin veya sözcüklerin ziraat alanındaki anlamlarıyla değil de sözlük anlamlarıyla çevirilerinin yapılması, bu terimlerin uzmanlık alanına ait olma özelliğini ve işlevselliklerini yitirmelerine sebep olabilir.

Öte yandan teknik çevirinin en önemli unsurunu oluşturan terim bilgisi Sosyal Bilimler metinlerinin çevirisinde de bir önkoşul olarak karşımıza çıkar. Çevirmen metnin kendine ve alanına özgü terimleriyle baş edebilme bilgi ve donanımına sahip olmalı, gerektiği yerde çevirme, olduğu gibi aktarma, yerleşmiş (ölçünlü) karşılığı kullanma gibi yöntemler arasında doğru seçim yapmasını sağlayacak bir titizlikle çalışmalıdır (Aksoy, 1999: 22). Çevirmenin bu titizliği, sadece Sosyal Bilimler metinlerinin çevirisi için değil, aynı zamanda bütün uzmanlık alanlarındaki çeviri metinleri için de göstermesi gerekmektedir.

Örneğin çevirmenin dilbilim alanında çalışmalar yaptığını düşünürsek, bu alana karşı ilgi duyması ve bunun sonucu olarak bu alanda çalışmalar yapması onun dilbilimle ilgili kavramları açıklayabilme kabiliyetini geliştirir. Bu kabiliyet, dilbilime ait bir kavram örgüsünü çevirmenin artalan bilgisinde depolanmasına olanak sağlayabilir. Böylece, düz söz, edim söz, etki söz gibi dilbilimsel ifadelerle karşılaştığında bunların edimbilim alanındaki söz-eylem kuramını açıklayan ifadeler olduğunu kavrayabilir hale gelir.

Çevirmenin metne yönelik artalan bilgisi dışında kaynak ve hedef kitleye karşı sahip olduğu ön bilgiler, kaynak ve hedef metin ile çevirmen arasında ortak bir artalan bilgisini meydana getirir. Bu ortaklık, kaynak metnin hedef kitleye ne tür şartlara göre çevrileceğini belirleyen niteliktedir.

N. Berrin AKSOY (1998) teknik çeviriyi ele aldığı makalesinde örnek olarak Good Housekeeping adlı Amerikan kadın dergisinde uykusuzluk çekenlere verilen önerilerin Hürriyet Gazetesi Kelebek ilavesinde yayınlanan Türkçe çevirisini verir. İngilizcesinde 8 madde halinde sunulan ve yapın/yapmayınların detaylı bir şekilde ve Amerikan yaşam biçimine uygun anlatımı, Türkçeye tek bir madde olarak, virgüllerle ayrılan cümlelerden oluşmuş bir biçimde çevrilmiş, Türk yaşam biçiminde olmayan nedenler ayıklanmıştır (Aksoy, 1998: 76) :

- Get up at the same time each morning and go to bed at the same time each night. Sleeping in on Sunday can leave you wide-awake Sunday night-and sluggish Monday morning.
- Don't smoke; nicotine is a stimulant.

- Get regular exercise, which has been shown to cut in half the amount of time it takes insomniacs to fall asleep. Reserve vigorous exercise for the afternoon – between 2.00 PM. and 5.00 P.M. is best - but not within four hours of bed time. It's okay to take a leisurely walk after dinner, though.
- Don't eat a large meal within three hours of bedtime. But don't go to bed hungry, either, it can interfere with sleep. If you want a late-night snack, try some warm milk or a banana. Avoid fatty and spicy foods that can cause gas and indigestion (Graves 1998: 82).

Aksoy'un belirttiğine göre, Türkçe' ye Azize Bergin tarafından çeviri olduğu belirtilmeden ancak özgün metnin resimlerinin de olduğu gibi kullanılarak yapılmış çevirisi şöyledir:

- Her sabah aynı saatte kalkın ve geceleri aynı saatte yatın. Pazar sabahı geç saate kadar uyumak pazar gecesi sizi uykusuz bırakabilir. Akşamları kafeinli içecekler ve sigara içmeyin, uyku kaçıırır. Egzersiz yapın. Tok karnına yatmayın. (Çev. Bergin, 24 Şubat 1998)

Aksoy bu metnin Türkçe' ye bu şekilde çevrilmesinden şu sonuca varır: “Teknik çeviride kaynak metni çok iyi bilmenin yanı sıra hedef dili de çok iyi bilip doğru kullanabilmek çok önemlidir. Yanlış dil kullanımı çeviride gereksiz zaman ve araç gereç israfına neden olmaktadır. Çeviriler hedef kitlenin dilini konuşmalı ve o alanda ve o dilde yazılmış diğer metinlerle benzer olmalıdır (Aksoy, 1998: 76).

Aksoy ele aldığı bu örnekle, hedef kitlenin söylem kalıplarına ve metin geleneklerine dikkat çekmektedir. Çevirmen, hedef kitle hakkında elde ettiği veriler ışığında hedef metni oluşturma sürecine girecektir. Çeviriyi gerçekleştirirken bu verilerin zihninde oluşturduğu artalanlar çevirinin yönünü belirleyen unsurlardan birini oluşturur. Çevirmen bu konudaki artalan bilgisi sayesinde hedef dilin metin geleneklerinden haberdar bir şekilde uygun çeviri yöntemini kullanabilir.

Aksoy (1998), genelde hedef okuyucu/kullanıcının beklentilerinin farklı olması yüzünden hedef dildeki metinde gerekli değişiklikler yapılmasının da söz konusu

olabileceğini vurgular. Örnek olarak kullanım kılavuzundan alınmış bir yönergeyi gösterir:

İngilizcesi:

A busy number can be easily redialled (immediately or later on) : (Siemens S6 Kullanım Rehberi: 9).

Türkçesi:

Meşgul olan telefon numarasını hemen veya daha sonra tekrar arayabilirsiniz. (Siemens S6 Kullanım Rehberi: 10).

Türkçe çeviride kullanıcının bu tür cihazları kullanan kişilerin bazılarının eğitim düzeyinin düşük olabileceği, dolayısıyla hiçbir tuşa basmadan otomatik olarak meşgul numaranın aranacağı düşüncesine kapılmaması için etken çatı kurulmuş ve yukarıdaki değişiklik yapılmıştır (Aksoy, 1998: 78-79). Hedef kitleye dair bilgilerin çeviri etkinliğinde önemli olduğunu söylemiştik. Burada da görüldüğü gibi çevirmenin hedef kitle hakkındaki artalan bilgisi onun bu tür bir çeviri yöntemini kullanmasına imkan vermiştir. Bu sayede, kaynak metnin işlevselliği korunarak hedef kitle için anlaşılabilir metin yapısı oluşturulmuştur.

Uzmanlık çevirilerinden biri olarak ele aldığımız aşağıda verilen kullanma talimatının İngilizce ve Türkçe çevirilerini karşılaştıralım ve çevirmenin artalan bilgisinin ne yönde olması gerektiğine karar verelim:

İngilizce Kullanma Talimatı:

PREPARATION FOR USE:

WARNING: Unplug the power cord before attempting to prepare appliance for use.

Installing Extension Pipe to the Body

- Open the latch for extension pipe located on the handle electric vacuum cleaner and push the extension pipe into the handle until it is fitted firmly.
- Fix the extension pipe for the cleaner in its place by means of locking latch.

Installing Crevice Tool and Floor Brush to the Cleaner Body

- Install crevice tool or floor brush by pushing them into the suction hose end.

Installing Nozzle and Brush to the Body

- In order for the small dust brush to be installed to the hose end, push its nozzle into the suction port first and later attach the small dust brush onto the nozzle (Arnica Merlin Kullanma Kılavuzu: 6).

Türkçe Kullanma Talimatı:

KULLANIMA HAZIRLAMA

DİKKAT: Kullanıma Hazırlama işlemleri öncesinde mutlaka fişi prizden çekiniz.

Uzatma Borusunun Gövdeye Takılması

- Elektrikli süpürge'nin sapında bulunan uzatma borusu borusu kilitleme mandalını açınız ve kilitleme mandalı sapa sıkı bir şekilde oturana kadar uzatma borusunu itiniz.
- Kilitleme mandalı ile süpürge'nizin uzatma borusunu kilitleyiniz.

Kenar Köşe Aparatının ve Zemin Fırçasının Gövdeye Takılması

- Kenar-köşe aparatını ya da zemin temizleme fırçasını emiş ağzına iterek takınız.

Küçük Toz Fırçasının Gövdeye Takılması

- Küçük toz fırçasının gövdeye takmak için; ek aparatını emiş ağzına iterek takınız. Daha sonrada küçük toz fırçasının ek aparatının üzerine takınız (Arnica Merlin Kullanma Kılavuzu: 4).

İngilizce ve Türkçe kullanma talimatlarında biçimsel eşdeğerlilik sağlanmıştır. Edimbilimsel eşdeğerliliğin sağlanması için ise sözcüklerin kelime anlamları yerine Türkçe ve İngilizcedeki terminolojik karşılıkları verilmiştir. Çevirmenin bu gibi uzmanlık alanlarındaki çevirilerde sahip olması gereken artalan bilgisi ve yapması gerekenler özetle şunlardır. Çevirmen,

1. kaynak metnin oluşturulma amacını tespit eder ve sözcüklerin anlamını bu amaç doğrultusunda belirler, ancak bunun için bu konuda terminolojik artalan bilgisine sahip olması gerekecektir.
2. terimlerin hedef dildeki karşılıklarını bularak, hedef kitle hakkındaki artalan bilgisini bu aşamada kullanmalıdır.
3. metnin amacına ulaşabilmesi için kaynak metnin hedef dildeki metin geleneklerinden yararlanmalıdır.
4. hedef metni yazma aşamasına geldiğinde, deneyimleriyle oluşturduğu hedef dilsel ve hedef kültürel artalan bilgilerini göz önünde bulundurarak kelime seçimlerinde ve cümle kuruluşlarında uygun tercihler yapmalıdır.

Çevirmen, çeviri sürecinde bu aşamaları uygularken aynı zamanda uzmanlık çevirileri için daha çok terim bilgisine ve uzmanlık alanı ile ilgili çalışmalarını incelemeye ihtiyaç duyabilir. Bundan ötürü çevirmen artalan bilgisini uzman çevirmen olarak görev yapacağı çeviri alanında şekillendirmelidir. Uzmanlık gerektiren alanlardan biri hukuk çevirileridir. Bu alanda çeviri çalışmaları yürütecek kişilerin artalan bilgisinin şekillenmesi için

- kaynak ve hedef dildeki hukuk terimlerinin,
- kaynak dildeki hukuk terimlerinin hedef dilde kullanılan biçimlerinin,
- kaynak ve hedef kitle tarafından geçerli görülen hukuk sistemlerinin,
- kaynak ve hedef hukuk metinlerinin biçim özelliklerinin,
- hukuk metinlerinin çevirisi için benimsenmesi gereken çeviri anlayışının bilinmesi gereklidir.

Aşağıda bir dava dilekçesinde yer alan cümlenin çevirisi için çevirmenin artalan bilgisine başvurulur.

Orijinal Metin:

“Der Akt wurde sodann in weiterer Folge der Staatsanwaltschaft Feldrich zu einem allfälligen weiteren Vorgehen nach § 23 EheG iVm § 28 EheG zugeleitet.”

Çevirmen hukuk sistemlerine dair artalan bilgilerine başvurarak kaynak metni kavrayabilir. Burada ifade edilen evlilik kanununun 23. Maddesi ve 28. Maddesi metnin kapsamını oluşturmaktadır. Bu metindeki yargı, 23. ve 28. Maddelere göre gerçekleşmektedir.

Cümle içerisinde göze çarpan diğer bir özellik de bu maddelerin § işareti ile gösterilmesidir. Alman hukukunun bir özelliği olarak çevirmenin bunun gibi biçimsel ayrımlara dikkat etmesi gerekir. O halde çevirmen burada hukuk çevirileri alanındaki deneyimlerini kullanacak ve bu deneyimler boyunca şekillendirdiği artalan bilgisinden destek alacaktır. Kaynak ve hedef metnin anlama dayalı aktarımı bu süreçte yeterli görülmediğinden biçim özelliklerinin de hedef kitleye uygun normlarla aktarılması gerekli görülür. Bu bakımdan aşağıdaki metnin, hedef kitleye uygun bir orijinal metin çevirisi olduğu söylenebilir.

Türkçe Çevirisi:

“Dosya evlilik kanununun 23. Maddesi ve bununla bağlantılı 28. Maddesine göre Feldkric Cumhuriyet Savcılığındaki diğer hususlarla ilgili olarak her yönüyle işleme konmak üzere sevk edilmiştir.”

Türkçe’ye aktarılan bu metin Türk hukuk metinlerinin biçimsel özelliklerine göre oluşturulmuştur. Çevirmen bu aşamada, hedef dilin hukuk terimlerine başvurmuş ve hedef kitle için geçerli olan cümle yapısını oluşturmuştur.

Hukuk metinlerinin çevirisi, diğer uzmanlık alanlarına nazaran daha ayrıntılı düşünmeyi gerektirir. Hukuk, ayrıca, hayatımızda büyük oranda yer kaplayan bir alandır, bu sebeple kapsadığı metinler, hayatımızı etkileyecek ve hayatımıza yön verecek niteliktedir. Çevirmen, bu metinleri ele alırken kullanması gereken dilsel kalıplardan ve bu ifade biçimlerinin artalanından haberdar olmalıdır. Örneğin, çevirmen, bir diplomayı çevireceği zaman, bu metnin biçimsel artalanını bilir ve hedef kültürdeki örnek diplomaları inceleyerek çeviriyi gerçekleştirir. Çevirmen, bu metin gibi, diğer uzmanlık metinlerinin çevirisinde de hedef kitlenin uzmanlık çevirileri için yerleşmiş kültürel

ifade yapularından haberdar olmalıdır. Çevirmenin yapması gereken bu eylem, artalan bilgisiyle ilgilidir. Çevirmen diğer çevirilerde yaptığı gibi uzmanlık metinlerini çevirirken, metnin kapsamındaki alanla ilgili kaynak ve hedef kitleye özgü dilsel yapılar yanında, metnin işlevsel olarak kullanılacağı alanlarla ilgili artalan bilgilerini de edinmelidir.

SONUÇ

Çeviri, iletişim çağında yaşayan biz insanlar için gerekli görülen bir eylemdir. Çeviri aracılığıyla diğer dillerin söylem kalıplarından haberdar olurken, farklı dil toplumlarının kültürel ve sosyal yaşantıları hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Çeviri eylemi birçok çeviribilimci tarafından da dile getirildiği gibi çok boyutlu bir süreci içermektedir. Bu süreci gerçekleştiren kişi olarak çevirmen birtakım sorumluluklara sahiptir. Çevirmenin sorumluluğu, kaynak metni anlamasıyla başlar ve hedef metni yazma aşamasına kadar devam eden süreçte yer alır. Çevirmen kaynak ve hedef kitle arasında ileti aktarıcısı görevini yerine getirirken birtakım kıstaslar olduğunun farkındadır. Bu çalışmada ele aldığımız kıstaslar bunlara örnek gösterilebilir.

Çeviri sürecini ele aldığımız bu çalışmada öncelikle çevirmenin anlama, yorumlama, kaynak metinle etkileşimi ve hedef metni yazma aşamalarında dil yetisinin yeterli olmadığını gördük. Çevirmenin ihtiyaç duydukları, hem kaynak hem de hedef kitleye dair dilsel ve kültürel bilgileri edinebilmesi ve bunları çeviri metnini oluşturma sürecinde kullanabilmesidir. Çevirmen, kaynak metnin söz varlığını analiz ederken sözcüklerin bağlama dayalı anlamlarını ortaya koyabilecek kabiliyette olmalı ve bu bağlamsal kullanımları hedef dilin sözvarlığı ile yansıtabilmelidir. Bu sebeple çeviribilime katkı sağlayacak bir bilim dalı olarak edimbilimi incelemiştik. Edimbilimin çeviri eylemindeki katkısı araştırılırken çevirmenin, kaynak ve hedef kitlenin sahip olması gereken artalan bilgisinin varlığını keşfettik ve böylece çeviri sürecini etkileyen edimbilimsel bir unsur olarak artalan bilgisinin varlığına önem verdik.

Edimbilim, çeviri türlerini açıklarken, hedef kitleye yönelik benimsediğimiz çeviri anlayışı temelinde yer almakta ve çeviri yöntemlerinde de belirleyici rol oynamaktadır. Öyle ki, çevirmen metne uygun olarak seçeceği çeviri yönteminde iletişimi sekteye uğratmamaya özen gösterecektir, bu nedenle çeviri anlayışı olarak dil-kullanımsal bir eşdeğerlilik ve iletişimsel çeviri yönteminden yararlanabilir.

Edimbilim, kaynak metnin dilsel ifadelerinin hedef dilde karşılıklarının bulunamaması durumlarında varlığını hissettirir. Çevirmen bu gibi durumlarda kaynak metnin edim sözlerini hedef metne aktarmakta güçlük yaşıyorsa, kaynak metnin iletisini ve etkisini hedef metne aktaracaktır ve bu aşamada edimbilimsel bir unsur olan etki sözleri hedef

dilde oluşturma işine kalkışacaktır. Bylece uygulama aşamasında edimbilimin çeviribilime katkısı açıkça gözler önüne serilir.

Çeviri eylemi, karmaşık metin yapılarının hedef dilde yeniden yazılması süreci olduğuna göre edimbilim teorileri çevirmenin bu karmaşık yapıları zmlemesinde yardımcı unsur olarak kullanılabilir. Kaynak dilin karmaşık cümle kuruluşları ve topluma özgü söylem kalıpları, söz-eylem kuramı vasıtasıyla açıklanabilir. Bunun dışında çevirmenin alımlamasını ve kaynak metni anlamasını etkileyen edimbilimsel unsurlar olarak önvarsayımlar, imalar ve incelik ilkelerinin varlığı da gözler önüne serilmiştir. evirmenin edimbilim teorilerinden aldığı bilgiler aracılığıyla kaynak ve hedef metni incelemesi işini kolaylaştıracak ve belki de eviri eyleminin süresini kısıltacaktır.

Özellikle yazılı eviri alanını eviribilim ve edimbilim ilişkisi bakımından incelediğimiz bu çalışmada, yazılı metin türlerinin çeşitliliğini belirleyen kıstaslar olarak toplumların önceden oluşturdukları metin geleneklerinin varlığını gördük. Yazılı metin gelenekleri, dilsel, toplumsal özellikler taşıyabildiği gibi genel geçer standartlarla da oluşturulabilen metinler olarak ele alınmıştır. Yazılı metin geleneklerinin çevirmene sağlayacağı katkı kaynak ve hedef kitle arasındaki iletişim açısından mühimdir. evirmenin bu sebeple sahip olduğu yetileri bu doğrutuda geliştirmesindeki gereklilik üzerinde durduk. Bunun sonucunda çevirmenin ihtiyacı olan diğer bir unsur olarak artalan bilgisi ortaya çıkmıştır.

Artalan bilgisinin etkisini hemen hemen bütün bölümlerde hissettirmeye çalıştık. Edimbilimin içerisinde yer verdiğimiz bu bilgiye, iletişim eyleminin yanlış anlamalardan uzak bir Şekilde gerçekleştirilmesi için ve edimbilimsel ifadelerin etkisini hissettirmek için ihtiyaç duyulduğunu gösterdik. Elbette, iletişimin her alanında olduğu gibi eviri eylemi bağlamında düşündüğümüzde de artalan bilgisinin gerekliliğini gördük. Bu gereklilik, çevirmen açısından olabileceği gibi kaynak metnin anlaşılmasında, kaynak kitlenin, hedef metnin anlaşılmasında hedef kitlenin sahip olduğu artalan bilgileri bakımından da önemli olduğu sonucuna vardık. Özel olarak ele aldığımız teknik ve yazınsal metinlerde örnekler üzerinden bu bilginin etkisini anlattık, çevirmenin eviri eylemine başlamadan önce yapması gerekenler bağlamında dile

getirdiğimiz artalan bilgisi vasıtasıyla çeviri uygulamalarının işlevini yerine getirebilecek niteliğe kavuştuğunu böylece kavrayabildik.

Bu saydıklarımız dışında, çevirmen kaynak ve hedef kitle arasında edimbilimsel iletişimi gerçekleştirmek için edimbilimsel unsurlara ihtiyaç duyacaktır. Bu açıdan bakıldığında, bu çalışmanın sadece çeviribilim alanında değil edimbilimin kavranabilmesine de katkı sağlayacak özellikte olduğu söylenebilir. Bu iki bilim dalının iletişim eylemindeki yeri düşünöldüğünde ve iletişim sürecindeki etkileri saptandığında insanlar arası bildirişimin yönünü etkilediği görölmektedir. Bu yönüyle bu çalışmada, edimbilim ve çeviribilim alanlarının yanında, iletişim ve tabii, dilbilim alanına katkı sağlayabilecek tespitlerde bulunulmuş ve çeviri-iletişim, edimbilim-iletişim ve edimbilim-çeviri ilişkileri ortaya koyulmuştur.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (1999), *Anlambilim*, Engin Yayınevi, Ankara.
- AKSOY, Berrin (1999), Sosyal Bilimler Metinleri Çevirisi, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.16, s.2, 21-27.
- AKSOY, N.Berrin (1998), Teknik Çeviri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.15, s.2, 71-80.
- ARNICA MERLIN *Kullanma Kılavuzu*
- ATEŞMAN, Ender (2001), Kültürel Farklardan Kaynaklanan Çeviri Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.18, s.2, 29-35.
- ATLAS, J.D. (2006). Presupposition. L.R. Horn; G. Ward (Ed). *The Handbook of Pragmatics* içinde. United Kingdom: Blackwell Publishing, 29-52.
- BAYKAN, Ali (2007), Sosyal-Kültürel Faktörlerin Çevirideki Rolü, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 177-197.
- BOZTAŞ, İsmail (1993), Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.10, s.2, 55-65.
- BURJAK, Anna (2010), *Mehr als nur Worte ersetzen*, VDM Verlag Dr. Müller, Saarbrücken.
- BÜHLER, A. (2000). Überlegungen zum Verhältnis von Interpretation und Übersetzung. W. Büttemeyer, H.J. Sandkühler (Ed.). *Übersetzung-Sprache und Interpretation* içinde. Germany: Peter Lang, 2000, 9-22.
- CARY, Edmond (1996), *Çeviri Nasıl Yapılmalı*, İnsan Yayınları, İstanbul
- ÇETİN, M. ; YİĞİT, M. ; KARLI, E. (5-7 Mayıs 2011). Dilde Anlam ve Bağlam. *1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*. Sarajevo. 1368-1372.
- DAVIS, S. (1980). Perlocutions. J. R. Searle, F. Kiefer, M. Bierwisch (Ed.). *Speech Act Theory and Pragmatics* içinde. Netherlands: D. Reidel Publishing Company, 37-55.
- DURMUŞOĞLU, Gül (2012), Metin Dilbilim, Çeviri Süreci ve Çeviri Değerlendirmesi, *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 8 şubat, 105-114.
- ERGUN, E. (2004) “Dilbilim ve Çeviri Uygulamaları”, *Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları*. N. Öztokat (drl). İstanbul: Multilingual, 107-110.

- GEE, James P. (2011), *How to do Discourse Analysis*, Routledge Taylor & Francis Group, New York.
- Genel Türkçe Sözlük* “anlamak” 2006, <http://www.tdk.gov.tr/> (25 Mart 2014)
- GÖKTÜRK, Akşit (1994), *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GRAUER, Christian (2009), *Lesen, Verstehen und Übersetzen*, Wissenschaftlicher Verlag Trier, Trier.
- GÜNGÖRMÜŞ, Naciye, “Çeviribilim ve Dilbilim”, 3. *Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri, Eskişehir*, A.Ü. 7-9 Mayıs 2003, 271.
- HABERMAS, J (1976). What is Universal Pragmatics?. M. Cooke (Ed). *On the Pragmatics of Communication* içinde. Massachusetts: The MIT Press, 21-103.
- HABERMAS, J (1981). Social Action, Purposive Activity and Communication, M. Cooke (Ed.). *On the Pragmatics of Communication* içinde. Massachusetts: The MIT Press, 105-182.
- HABERMAS, J (1988). Actions, Speech Acts, Linguistically Mediated Interactions and the Lifeworld. M. Cooke (Ed.). *On the Pragmatics of Communication* içinde: Massachusetts: The MIT Press, 215-255.
- HABERMAS, J (1996). Some Further Clarifications of the Concept of Communicative Rationality. M. Cooke. (Ed.). *On the Pragmatics of Communication* içinde: Massachusetts: The MIT Press, 307-342.
- HORN, L.R. (2006). Implicature. L.R. Horn, G. Ward (Ed.). *The Handbook of Pragmatics* içinde. United Kingdom: Blackwell Publishing, 3-28
- JOHN SEARLE. (t.y) (http://tr.wikipedia.org/wiki/John_Searle). (8 Şubat 2014).
- KADE, Otto (1968), *Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung*, Veb Verlag, Leipzig.
- KIZILTAN, Rezzan (2001), Tarihte Çeviri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, s. 41, 37-68.
- KOLLER, Werner (2004), *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Quel & Meyer, Wiebelsheim.
- KUSSMAUL, Paul (2000), *Kreatives Übersetzen*, Stauffenburg Verlag, Tübingen.
- KUSSMAUL, Paul (2010), *Verstehen und Übersetzen*, Narr Verlag, Tübingen.
- LEEUWEN, Theo van (2008), *Discourse and Practice*, Oxford University Press, United States of America.

- LEVINSON S. C. (2000). *Pragmatik*. M. Wiese (çev.). Tübingen: Max Niemeyer Verlag (orijinal baskı tarihi 1983).
- LEVINSON, S. C. (2006). Deixis. L. R. Horn, G Ward (Ed.). *The Handbook of Pragmatics* içinde. United Kingdom: Blackwell Publishing, 97-121.
- MAIR, Christian (2008), *English Linguistics*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- MALONE, J L. (1988), *The Science of Linguistics in the Art of Translation: Some Tools From Linguistics for the Analysis and Practice of Translation*, State University of New York Press, Albany.
- MEIBAUER, Jörg (2008), *Pragmatik*, Stauffenburg Verlag, Germany.
- NIDA, Eugene A. ve TABER, Charles R. (1982), *The Theory and Practice of Translation*, By E. J. Brill, Leiden, Netherlands.
- NIDA, Eugene A. (2001), *Contexts in Translating*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- NORD, Christiane (2007), *Textanalyse und Übersetzen*, Julius Groos Verlag, Tübingen.
- ÖZTÜRK, İlyas (1997), *Metin Türlerine Göre Çeviri Süreçleri*, Sakarya Üniversitesi Basımevi, Sakarya, s.33.
- POSNER, R. (1980). Semantics and Pragmatics of Sentence Connectives in Natural Language, J. R. Searle, F. Kiefer, M. Bierwisch (Ed.). *Speech Act Theory and Pragmatics* içinde. Netherlands: D. Reidel Publishing Company, 169-203.
- REISS, Katharina (2000), *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*, WUV-Universitätsverlag, Austria.
- RESCH, Renate (2006), *Translatorische Textkompetenz*, Peter Lang, Wien.
- RICOEUR, P. (2007). Yorum Teorisi: Söylem ve Artı Anlam, G. Yavuz Demir (çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık (orijinal baskı tarihi 1976).
- ROBERTS, C. (2006). Context in Dynamic Interpretation. L. R. Horn, G. Ward (Ed.). *The Handbook of Pragmatics* içinde. United Kingdom: Blackwell Publishing, 197-220.
- SADOCK, J. (2006). Speech Acts. L. R. Horn, G. Ward (Ed.). *The Handbook of Pragmatics* içinde. United Kingdom: Blackwell Publishing, 53-73.
- SEARLE, J. R. (1980). The Background of Meaning. J. R. Searle, F. Kiefer, M. Bierwisch (Ed.). *Speech Act Theory and Pragmatics* içinde. Netherlands: D. Reidel Publishing Company, 221-232.
- SEARLE, John R. (2011), *Speech Acts*, Cambridge University Press, New York.

- SNELL-HORNBY, M; HÖNIG, H. G. ; KUSSMAUL P. ; SCHMITT P. A. (hız.). (2006). *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- STARZETZ, Magdalena (2002), *Pragmatische Faktoren im Übersetzungsprozess*, Grin Verlag, Norderstedt Germany.
- STOLZE, Radegundis (2009), “Dealing with cultural elements in technical texts for translation”, *The Journal of Specialised Translation*, Daimstadt University of Technology, 124-142.
- TODESANZEIGE. (t.y). <https://www.google.com.tr/search?q=todesanzeige> (22 Mart 2014)
- USLU, Zeki (2005), Edimbilim ve Yabancı Dil Öğretimine Etkileri, *Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi TÖMER, Dil Dergisi*, 34-43.
- VATER, Heinz (2002), *Einführung in die Sprachwissenschaft*, Wilhelm Fink Verlag, München.
- VURAL KARA, Sergül (2007), “Diplomasi Metinleri Çeviri Örneğinde Kaynak Metin-Erek Metin Bağıntısı,” *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, s.4:1, 49-67.
- VYGOTSKY, L.S. (1998). *Düşünce ve Dil*. S. Koray (çev.). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- YETKİNER-KANSU, Neslihan (2009), *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- YULE, George (1996), *Pragmatics*, Oxford University Press, Hong Kong.
- ZWEIG, Stefan (2012), *Der Kampf mit dem Dämon*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt.
- ZWEIG, S. (2011). *Kendileriyle Savaşanlar*. N. Ermiş (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (orijinal baskı tarihi 1976).

ÖZGEÇMİŞ

Gülfidan AYVAZ, 10.05.1989 tarihinde Türkiye'nin Giresun şehrinde doğdu. İlk ve Orta öğretimini Giresun'un Bulancak ilçesinde, lise eğitimini Bulancak Yabancı Dil Ağırlıklı Lisede tamamladı. 2007 yılında On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Almanca Öğretmenliği Bölümünü kazandı. 2012 yılında mezun oldu. Mezun olduktan hemen sonra On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Alman Dili Eğitimi Bilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Yüksek Lisans öğrenimi esnasında 2012 yılının Aralık ayında Sakarya Üniversitesi, Çeviribilim Bölümüne okutman olarak atandı. Mesleği nedeniyle On Dokuz Mayıs Üniversitesindeki Yüksek Lisans öğrenimini yarıda bırakarak Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Çeviribilim Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Halen Sakarya Üniversitesi Çeviribilim Bölümünde Okutman olarak görev yapmaktadır.